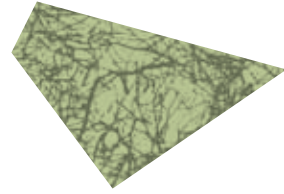

KANTAKAUPUNGIN NIVELET

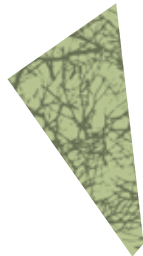
Kolmiopuistot ja jäännösaukiot
Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohtissa

Kantakaupungin nivelet - Kolmiopuistot ja jäännösaukiot Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohtissa

KANTAKAUPUNGIN NIVELET

Kolmiopuistot ja jäännösaukiot
Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohdissa

Sisällys

Kantakaupungin nivelet. Kolmiopuistot ja jäännösauiot Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohdissa.
Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2009:111 / Katu- ja puisto-osasto

Julkaisija: Helsingin kaupungin rakennusvirasto / Katu- ja puisto-osasto
Toimitus ja teksti: Jouni Heinänen
Valokuvat ja kartat: Jouni Heinänen, ellei toisin mainita
Graafinen suunnittelu ja taitto: Jouni Heinänen

Kantakartat ja ilmakehu: © Kaupunkimittaosasto 013/2009

paino: Koppo Niini
ISSN: 1238 - 9579
ISBN: 978-952-223-525-1

Johdanto	7	Kapteenipuistikko	64
Tutkimuksen aihe ja tausta	7	Karhupuisto	69
Tutkimuksen tarkoitus, rajaus ja rakenne	8	Matti Heleniuksen puisto	69
Auiot ja puistot	10	Lastenlehto	77
Pienet istutetut auiot – puistikot	11	Varsapuistikko	81
Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?	13	Kolmioaukiot	85
Ruutuasemakaavojen liitoskohtia meillä ja maailmalla	14	Erottajan aukio	68
Kolmiopuistikoita ja -aukioita suunnittelukirjallisuudessa	18	Kolmen sepän aukio	90
Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa	20	Kampintori	94
Ehrenströmin koordinaatistojen sauma	22	Pohdinta ja johtopäätökset	99
Kampin ruutuverkot	23	Havaintoja tutkimuskohteista	99
Eteläisen Helsinginniemen ruutukaavojen nivelet	26	Kokonaisuus	100
Katajanokka	28	Nivelkolmiot kaupunkitiloina	100
Puistikot Kallion asemakaavojen liitoskohdassa	30	Nivelkappaleiden merkitys	103
Kaisaniemen kolmio	31	Merkitys käyttötilana	107
Kolmiopuistot ja -puistikot	33	Merkitys kaupunkikuvalle	107
Kolmikulma	40	Merkitys kaupunkirakenteessa	108
Lapinlahden puistikko	48	Merkitys viheralueiden verkoston osina	109
Katajanokan puisto	54	Historiallinen ja puutarhataiteellinen merkitys	110
Koulupuistikko	60	Suosituksset	113
		Viitteet	117
		Lähteet	124

aluksi

Helsingin kaupungin rakennusviraston (HKR) katu- ja puisto-osaston suunnittelutoimistossa virisi vuonna 2007 kiinnostus selvittää kantakaupungin kolmionpuistojen historiaa ja merkitystä. Tämän julkaisun taustalla on aiheesta vuonna 2008 TKK:n arkkitehtuurin laitokselle tekemäni diplomityö. Helsingille ominaiset pienet kolmion muotoiset aukiot ja puistikot osoittautuivat lajissaan harvinaisiksi Suomessa. Niissä yhdistyivät kiinnostavalla tavalla kaupunkipuiston historia, osittain sattumanvarainen synty asemakaavoituksen sivutuotteena ja pienen tilan kekseliäs puistosuunnittelu. Tutkimus johti pohtimaan puistikoiden synnyn taustoja ja mekanismeja sekä sitä, miten niihin tulisi suhtautua tulevissa kunnostuksissa.

Tutkimuksen keskellä puurtaessani sain apua monilta ihmisiltä. Erityiset kiitokset kuuluvat professori Jyrki Sinkkilälle, HKR:n katu- ja puisto-osaston maisema-arkkitehti Jussi Luomaselle, maisema-arkkitehti Emilia Weckmanille ja arkkitehti Sampo Sikiölle ja isälleni Veikko Heinäselle. Kaupungin arkistojen ja kirjastojen henkilökunta on ollut tietojen haussa korvaamattomana apuna. Kiitokset myös kaikille muille työtä kommentoineille ystäville, perheenjäsenille ja kollegoille.

Suurin kiitos kuuluu - tuesta, avusta ja osuvasta studiokritiikistä - avovaimoleni Kaisa Kauppilalle.

Helsingissä 20.10.2009

Jouni Heinänen

Tutkimuksen tarkoitus, rajaus ja rakenne

Tarkoitukseni oli selvittää tässä työssä Helsingin ruutukaavaverkkojen nivelkohtiin muodostuneiden pienten kolmiomaisten julkisten ulkotilojen syntytaustaa, käyttöä, muutoksia historian aikana ja merkitystä kaupungille. Ylijäämäpuistoilmiön ja kohteiden kokonaisuuden hahmottamisen lisäksi tarkoitus oli kerätä kohteisiin liittyvä historia yksiin kansiin. Alun perin tutkimuksen piti keskittyä yksinomaan kolmiopuistoihin. Osa Helsingin ylijäämäkolmioista voidaan jakaa edellä kuvatun kehityksen mukaisesti aukioihin ja puistoihin. Dikotomia on historiallisesti pätevä ja asemakaavoituksen, hallintokuntien vastualueiden rajojen ja käytön kannalta vakiintunut ja selkeä. Osa ruutukaavojen liitoskohdista on jo alkuvaiheessa vakiintunut aukioiksi ja osasta tehtiin alun perin puistoja. Suurin osa kolmioista jää kuitenkin tyyppien väliin. Pienet istutetut aukiot, joita Helsingissä on perinteisesti kutsuttu puistikoiksi, ovat molempien kehityslinjojen jälkeläisiä. Raja on ollut liukuva: useat tutkituista tiloista ovat muodostuneet ennen kaupunkipuistokäsitteen vakiintumista ja niitä on sittemmin muutettu puistoksi. Tutkimuskohteiden rajaaminen osoittautuikin ongelmalliseksi.

Rajasin tarkastelun lopulta kantakaupungin umpikorttelien rakennusrivien selvästi piirtämiin, itsenäisinä hahmottuviin tiloihin. Kolmiopuistikoiden (Kolmikulma, Koulupuistikko, Lapinlahden puistikko, Kapteenipuistikko, Varsapuistikko, Karhupuisto ja siihen liittyvä Matti Heleniuksen puisto) lisäksi otin selvitykseen mukaan keskustan kolmiopuistot Lastenlehdon ja Katajanokan puiston. Lisäksi tutkin kolmea keskustan kolmioaukiota, Erottajaa, Kolmen sepän aukiota ja Kampintoria. Niiden tarinoin liittyä paljon mielenkiintoisia, puistoista poikkeavia vaiheita. Päädyin käsittelemään aukiot omana kokonaisuutenaan. Kantakaupunginkin alueella on lukuisia pieniä, irrallisia ja nimettömiä ylijäämäkappaleita. Ne rajasin tämän tarkastelun ulkopuolelle. Ruutuverkkojen saumakohtien suuret puistot jäivät myös

selvityksen ulkopuolelle. Yli yhden hehtaarin kokoisista kohteista mukana on vain Lastenlehto, joka on kokonsa lisäksi mielenkiintoinen esimerkki myös syntytapansa ja -aikansa puolesta. Omana erikoistapauksenaan mukana on myös Kaisaniemen puistosta irrotettu Varsapuistikko. Kantakaupungin muut pienet historialliset puistikot, ruutukaavakorttelirakenteeseen saumattomasti liittyvät Ritaritalon puistikko, Liisanpuistikko, Vanhan kirkon puistikko, Lönnrotin puistikko ja Telakanpuistikko ovat tämän tutkimuksen ulkopuolella. Valittuja kaupunkitiloja ei ole koskaan tutkittu kokonaisuutena, eikä suurinta osaa niistä ole varsinaisesti tutkittu lainkaan. Tärkeäksi osaksi työtä tuli kohteiden historiaa selvittävä perustutkimus. Tilojen historian seuraaminen perustamisvaiheesta nykyhetkeen tarjosi kiinnostavan poikkileikkauksen suhtautumisesta puistoihin ja niiden käyttöön.

Karhupuisto

Kantakaupungin rakenteen pieniä, nimettömiä ylijäämäkappaleita..

Historiallisessa selvityksessä tutkin kirjallisuuden lisäksi kohteiden vanhat asemakaavat, kaupunkikartat, suunnitelma-aineistot, kortistot, rekisteritiedot ja kunnallishallintotiedot Helsingin kaupunginarkistossa, rakennusviraston katu- ja puisto-osaston arkistossa ja lähiarkistossa, kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston arkistossa, kiinteistöviraston arkistossa, kaupunginmuseossa ja kansallisarkistossa. Kaupunginarkistossa sijaitsevaa, puisto-osastolle vuonna 1937 hankittua vanhaa puistokortistoa (ns. *Visacard*-kortit) selasin katu- ja puisto-osaston arkistossa olevista mikrofilmikopioista. Tärkeäksi lähteeksi osoittautuivat myös vanhojen valokuvien kokoelmat Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkistossa ja Museoviraston kuva-arkistossa. Lisäksi tutkin kohteisiin liittyvien rakennelmien tietoja rakennusvalvontaviraston arkistossa.

Käyn työssä ensin yleisellä tasolla läpi puistojen ja puistikoiden historiaa. Tarkastelen uuden ajan asemakaavajärjestelmien ylijääminä syntyneiden kaupunkitilojen ilmiötä eräissä Euroopan ja Yhdysvaltojen kaupungeissa. Luon kronologisesti ja alueellisesti jaetun katsauksen Helsingin ruutukaava-alueiden asemakaavahistoriaan ja erityisesti ruutuverkkojen väleihin jääneiden nivelkappaleiden syntyyn. Pääosan tutkimuksesta muodostaa näihin kaupunkitiloihin suunniteltujen puistojen, puistikoiden ja aukioiden suunnitelmien ja vaiheiden seuraaminen 1800-luvun lopusta nykypäivään. Viimeisessä osassa pohdin tutkittujen kaupunkitilojen merkitystä ja luonnetta. Esitän kohteiden käsittelylle yleispiirteisiä suosituksia. Pääpaino tutkimuksessa on historiassa, mutta otan kantaa myös kohteiden nykytilaan ja kaupunkikuvalliseen merkitykseen.

Tämä tutkimus keskittyy 1800-luvun alusta 1900-luvun alkupuolelle ulottuvana jaksena syntyneeseen kaupunkiympäristöön. Viheralueiden käyttäminen asemakaavoituksen ongelmakohtien ratkaisukeinona ei kuitenkaan ole pelkästään historiallinen ilmiö. Yli-

jäämäviheralueita syntyi modernismin väliin asemakaavoihin ja niitä syntyy yhä liikennealueiden väleihin, joissa puisto pelkistyy käyttökelttomaksi koristemateriaaliksi.

Aukiot ja puistot

Kaupunkien julkiseksi kutsuttu ulkotila jaetaan usein kolmeen päätyyppiin: katuihin, aukioihin ja puistoihin. Tämä työ keskittyy aukioihin, puistoihin ja niiden välimuotoihin.

Aukiolla on ollut kaupunkien alkuaajoista lähtien monia käyttäjiä ja sen muotoon ovat vaikuttaneet kaupankäynti, liikenne, ilmasto, topografia, poliittinen valta, puolustustarpeet ja yhteiskunnan rakenne.² Aukioita on rakennettu suunnitelman pohjalta ja niitä on syntynyt vähitellen tarpeiden synnyttämänä.³ Paul Zuckerin (1959) mukaan kaikki aukiot ovat pohjimmiltaan ko-

Kampintori

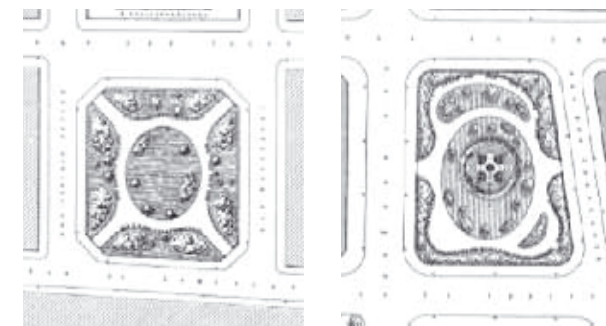
koontumis- ja kanssakäymispaikkoja ja jalankulkijoita liikenteeltä suojaavia pysähtymispaikkoja.⁴ Yksinkertaisimmillaan aukiotila muodostuu seinämäisistä rajavista elementeistä, maanpinnasta lattiana ja taivaan-kannesta kattona. Aukioita on tyypitelty tilallisen hahmon (Zucker), käytön (Morris 1994) ja muodon (Krier 1979) mukaan. Zucker ja Gustaf Strengell (1922) ovat molemmat korostaneet liikkeen pysähtymisen merkitystä aukion hahmottamisessa. Strengell vertaa katuja virtaan ja aukioita järveen. ”På platsen utbreder sig gatans rörelse, kommer till att vila – på samma sätt som flodens i en sjö.”⁵ Aukiotiloille on ollut ominaista kyky mukautua uusiin tilanteisiin ja käyttäjäsukupolviin. Itse tilat ovat monesti selvinneet hengissä ympäröivän kaupunkirakenteen ja rakennusten täydellisissäkin muutoksissa. Euroopassa on alun perin roomalaiseen kaupunkiin, sitten keskiaikaiseen rakenteeseen kuuluneita tiloja, jotka elävät aukiona nykykaupungissa.⁶

Kaupungeissa sijaitsevien vihreiden alueiden historiaa voidaan seurata keskiaikaan ja antiikkiin asti.⁷ Keskeiset nykyään käytössä olevat puistoja ja niiden käyttöä kuvaavat termit tunnettiin jo renessanssiaikana. Monessa eurooppalaisessa kaupungissa olleita ruhtinain ja hallitsijoiden puutarhoja ja puistoja alettiin avata yleisölle 1600-luvulta alkaen. Sodankäynnin kehittymisen myötä tarpeettomaksi jääneistä linnoitusrakenteista tehtiin puistovyöhykkeitä. Valistuksen ajalla puistot saivat tehtävän hygienian edistäjinä ja tulipalojen torjujina.⁸ Kaupunkipuisto käsitteenä on kuitenkin peräisin vasta industrialismin ajan Britanniasta. 1800-luvun alkupuolella kaupungistumiskehitys ja teollistuminen synnyttivät tiheitä työläisesikaupunkeja, joiden kurjat asuinolosuhteet vaikuttivat ensimmäisten kaupunkipuistojen perustamiseen. Puistoilla korjattiin epäkohtia: torjuttiin tartuntatautien leviämistä ja edistettiin ihmisten yhteyttä ihanteelliseksi koettuun luontoon. Samalla voitiin sivistää työväestöä ja sun-

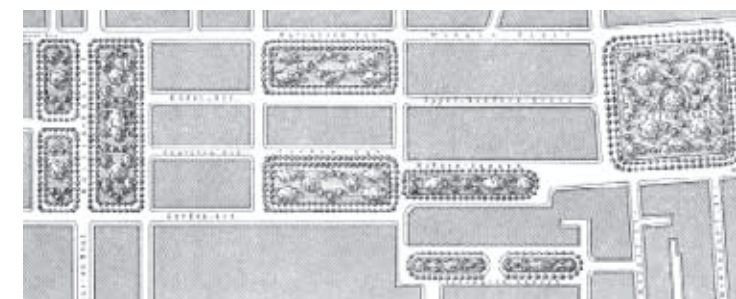
nuntaityön kieltämisen jälkeen myös kontrolloida sen vapaa-ajan käyttöä. Alkuvaiheessa puistoja perustettiin lähinnä yksityisinä hankkeina muuhun käyttöön kelpaamattomille ja yli jääneille maa-alueille. Pian huomattiin puistojen positiivinen vaikutus ympäröivien tonttien arvoon.⁹ Britanniasta kaupunkipuiston idea levisi 1800-luvun puolessa välissä nopeasti muualle teollistuvaan maailmaan, samalla kuin sen taustalla ollut sosioekonominen kehitys. Ilmiö sai uusiin kulttuuripiireihin levitessään uutta sisältöä ja kansallisia painotuksia. Vuosisadan jälkipuoliskolla erityisesti Pariisin kaupunkiudistuksessa, Saksassa ja Yhdysvalloissa puisto kehittyi kaupunkirakenteeseen elimellisesti liittyväksi elementiksi. Vähitellen puisto vakiintui kaupunkisuunnittelun osaksi ja puistojen organisointi kaupunkien tehtäväksi.¹⁰

Kansainväliset esikuvat ja alkavan kaupungistumis- ja teollistumiskehityksen aiheuttamat ongelmat toivat kaupunkipuiston 1850- ja 60-luvuilla myös Suomeen. Puita ja istutuksia oli toki ollut kaupungeissa jo aikaisemmin. Ruotsin (ja sen silloisen itäisen osan, Suomen) kaupunkien asemakaavoituksessa puuistutusten käyttö alkoi katupuuriveinä 1700-luvun puolivälissä. 1800-luvun alussa yleistyi tapa täydentää ja selkeyttää aukioiden rajausta puuriveillä. Niillä soviteltiin myös ruutukaavojen saumoja ja lievealueita. Suomessa rakennettiin muutamia merkittäviä puistokatusommitelmia jo 1700-luvun lopussa, mutta yleensä ammattitaidon, resurssien ja materiaalin puute rajoitti toteutusta. Ensimmäiset puistokadut suunniteltiin esteettisin perustein, mutta 1800-luvun alun suurten kaupunkipalojen myötä niistä tuli empireajan asemakaavoissa ennen kaikkea paloturvallisuuden edistäjiä. Ensimmäisiä puistoja perusteltiin esteettisillä syillä ja vuoden 1856 palontorjuntaa edistävällä rakennusjärjestyksellä. Jo klassismin aikaan asemakaavoissa oli ollut epämääräisesti esitettyjä ”yleisiä kävelypaikkoja”, joita käytettiin asemakaavallisena

Pariisin pieniä istutettuja aukioita, squareja. Vasemmalta: Square Popincourt, Square des Innocents ja Square Ste. Clotilde. Stübben 1980.

ongelmanratkaisukeinona. Ruutukaavan kaivatessa sovitusta todellisiin olosuhteisiin sen lievealueet merkittiin asemakaavassa puistoiksi. Monet alkuvaiheen puistoista perustettiin tällaisille tähdekappaleille tai ylijäämäpaikoille. Puistoja sijoitettiin paikkoihin, jossa ruutukaavaverkko kohtaa maastoesteet, kuten epäsäännöllisen rantaviivan. Suomen ruutukaupungeille tyypilliseksi piirteeksi tulivatkin rantapuistot. Aluksi puistot olivat pieniä ja kaupunkirakenteen sitomia, mutta 1800-luvun loppupuoliskolla puistoiksi alettiin muuttaa myös suurempia, aikaisemmin rakentamatta jätettyjä, maastoltaan hankalia paikkoja. Näin syntyi ympäröivään maisemaan liittyviä laajempia viheralueita. Vuosisadan lopussa kaavoihin tuli tarkasti esitettyjä, selvästi tietoisesti valittuja puistoalueita ja monumentaalisia puistosommitelmia.¹¹

Lontoon squareja. Stübben 1980.

Pienet istutetut aukiot – puistikot

Aukioiden ja puistojen historia kohtaa pienissä, kaupunkirakenteen rajaamissa ja istutetuissa aukioissa. Pieniä puistoaukioita kutsutaan Suomessa puistikoiksi. Pienissä maissa tällaisia, useimmiten suorakaiteen tai neliön muotoisia paikkoja on kutsuttu nimellä *square*. Nimen ja tilatyypin taustalla ovat Englannissa 1600-luvulta alkaen kehittyneet asuinalueiden aukiot, squaret, jotka olivat nimensä mukaisesti nelikulmaisia. Aidatut ja lukitut paikat olivat puolijulkisia: vain ympäröivien rakennusten asukkaat pääsivät omilla avaimillaan kävelemään niihin. Alkuvaiheessa useimmat squareista olivat avoimia ja tyhjiä, mutta 1700-luvulla niitä alettiin istuttaa puutarhamaisiksi. 1800-luvun kaupunkipuistokehityksen aikana osa squareista avattiin yleisölle.¹³

Englannista square kulkeutui 1800-luvun puolessa välissä Pariisiin, jossa toteutettiin laajamittaista kaupunkiudistusta paroni Haussmannin prefektikaudella. Pariisiin luotiin vuosina 1854–69 kaupunkia jäsentävä julkisen ulkotilan hierarkia, johon Haussmannin jardinieringénieur J. C. A. Alphand suunnitteli puistokatujen ja

Koulupuisto Sovituspalana Lahden asemakaavassa

Lääninarkkitehti Alfred Caweenin Lahden kauppalaan vuonna 1878 laatiman asemakaavan ruutuverkko-geometria oli tasattu maastoon ja olemassa olleisiin tielinjoihin käyttämällä kahdeksaa kolmiomaista kappaletta. Ne merkittiin kaavaan promenadipaikoiksi. Kaavan pohjalta toteutettu, vuonna 1939 istutettu, pieni kolmikulmainen Koulupuisto on yksi kaupungin vanhimmista puistoista. Sen keskellä sijaitsee Viktor Janssonin veistos Lumisota.¹²

Saksalainen koristeaukio, Schmuckplatz, Mannheimissa.
Koch, Hugo (1914): Gartenkunst in Städtebau. Berlin.

puistojen lisäksi 24 pientä squarea. Pariisin square erotettiin selkeästi ympäristöstään rauta-aidoilla, mutta ne olivat kuitenkin kaiken kansan käytössä aukioaikoinaan. Ympäriöivien hallitsevien rakennusjulkisivujen vastapainona puistikoissa käytettiin hyvin pittoreskia muutokieltä. Yksinkertaisimmat squaret olivat puiden ja polveilevien istutuskaisaleiden reunustamia sorapintaisia aukioita, joiden sisäosissa mutkitteli nurmisaarekkeiden välissä promenadiin käytettävä alue. Englannissa yleistynyt tapa käyttää puistoja leikkiin ja urheiluun ei tullut Pariisissa merkittäväksi: Pariisin squarejen nurmikoita ei saanut tallata. *Les Promenades de Paris* -kirja, jossa Alphand esitteli suunnitelmiaan, oli puistosuunnittelun esikuva ympäri muuta maailmaa 1800-luvun lopussa ja se vaikutti muun muassa suomalaisen suunnitteluperinteeseen.¹⁴

Myös Saksassa yhdeksi kaupunkien viheralueutyyppiksi vakiintui pieni istutettu koristeaukio, *Schmuckplatz*, joka sai suoria vaikutteita Pariisista. Schmuckplatze olivat useimmiten luonteeltaan koristeellisia läpikulupaikkoja, joiden poikki kulki suorat käytävät.¹⁵

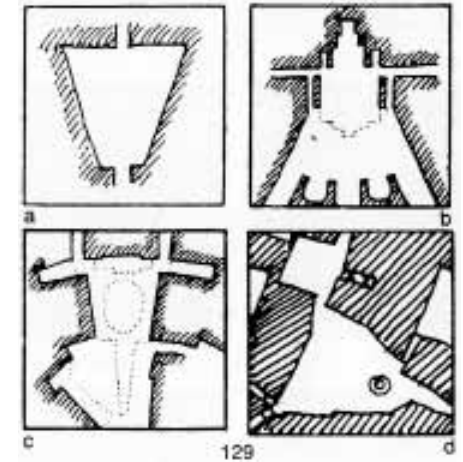
Kun kaupunkipuiston idea oli omaksuttu, muutettiin kaupunkien vanhoja aukioita puistikoiksi. Esimerkiksi Berliinissä melkein kaikki aukiot olivat 1800-luvun alussa torikäytössä. Kauppahallien rakentaminen ja karkakaupan siirtäminen kauemmas kaupungista vapautti torit, joita alettiin muuttaa puistikoiksi. Vuosisadan lopussa Berliinissä oli jo 130 puutarha-aukiota.¹⁶ Paul Zucker piti aukioiden muuttamista maisemapuiston miniatyyri-versioiksi vain yhtenä tapana käyttää moneen mukautuvaa aukiotilaa. Hän tosin tuomitsi pensaat, kukat, puut ja veistokset aukioilla, sillä ne pilasivat avoimen tilan vaikutelman.¹⁷

Puistikko, square ja skvär -nimistöä

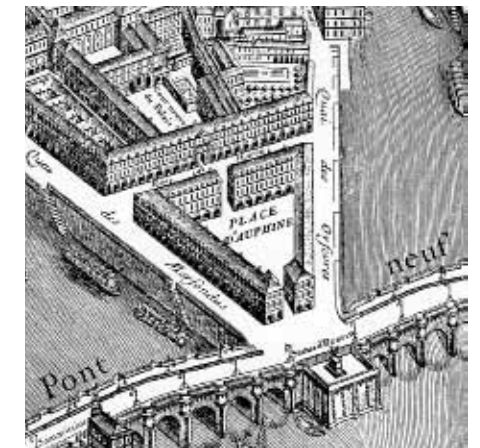
Puistikoiden ja istutettujen aukioiden nimistö kuvastaa havainnollisesti vaikutteiden kulkeutumisen monimutkaisuutta. Hausmannin ajan Pariisin square sai nimensä suoraan Englannista. Englantilaiset esikuvat taas olivat aikaisemmin saaneet vaikutteita muotoonsa ranskalaisen barokin aukioista. Sana on lainattu myös venäjään, josta sen on osoitettu kulkeutuneen suomenruotsin muodossa skvär. Sanaa ei käytetä tässä merkityksessä muualla ruotsalaisella kielialueella.¹⁸ Tukholmassa pieniä istutettuja aukioita kutsutaan nimillä *parktorg*, *lund* tai *plan*. Euroopan suurissa kielissä ei ole suoraa vastinetta suomen puistikolle. Monimerkityksiseen squareen verrattuna puistikko on melko yksiselitteinen ja luonteva. Tässä tutkimuksessa, jossa käsitellään kolmion muotoisia aukioita ja puistikoita, on sekä puistikko että aukio, mutta myös nelikulmion muotoon viittaavan square-sanan käyttäminen ongelmallista. 1900-luvun puolivälin jälkeen Yhdysvalloissa syntyneitä pieniä keskustojen rakentamattomien tonttien ja ylijäämätilkkujen kaupunkitiloja on kutsuttu taskupuistoiksi (*pocket park* tai *vest pocket park*). Lajityypin arkkiesimerkki on vuonna 1967 New Yorkiin avattu *Paley Park*.¹⁹

Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?

Monen keskiaikaisen pienen kylän tai kaupungin aukio muotoutui kolmen tien risteyksestä kasvanut kolmikulmainen tila. Keskiaikaisille kolmioaukioille on tyypillistä aukiotilan ja katutilan vähittäinen sulautuminen. Esimerkkejä tällaisista risteyksestä laajentuneista kolmioaukioista ovat Porvoon Kirkkotorin pohjoisosa ja San Gimignano Piazza della Cisterna. Britannian keskiaikaisissa maalaiskylissä kolmioksi laajentuneesta risteyksestä oli usein yhteinen *village green*.¹ Suunnitelmaan perustuvissa uuden ajan kaupungeissa kolmion muotoiset kaupunkitilat ovat olleet sivutuotteita. Niitä on käytetty sovitettaessa ideaaleihin perustuvia suunnittelujärjestelmiä (kuten ruutukaava ja säteittäiskaava) todellisuuteen. Tunnetuimpia säännöllisiä kolmikulmaisia kaupunkitiloja ovat Pariisin Île de la Citén kärjessä sijaitseva Place Dauphine 1600-luvulta ja kaksiosainen Piazza di Spagna Roomassa. Edellisen muoto on saaren eteläkärjen muodon sanelema ja jälkimmäinen taas on säännöllistetty aikaisemmalta ajalta periytyneestä kaupunkitilasta.² Maaston ja suunnitteluideaalin kohtaamisen lisäksi epämääräisiä kolmikulmaisia aukiotiloja synnyttivät tähdekappaleina myös barokin kaupunkisuunnitteluajatuksesta kummunneet, tärkeitä paikkoja kaupunkirakenteessa yhdistäneet diagonaalikatut. Leveiden katulinjojen risteysten aukiot eivät kuitenkaan useimmiten hahmotu tiloina, joilla on selkeä kolmikulmainen muoto.³

Rob Krierin morfologisen aukiojaottelun kolmikulmaisia tiloja eri aikakausilta. a) Place Dauphine; b) Place d'Armes, Versailles (1600-luvun loppu); c) Campidoglio, Rooma (1537); d) Piazza della Cisterna ja Piazza del Duomo, San Gimignano. Krier 1979.

Place Dauphine Pariisissa. Aukio on kulumistaan suljettu, symmetrinen ja sen sisäänkäynnit ovat keskiakselin päissä. Benevolo, Leonardo 1980: *The History of the City*. Cambridge & London.

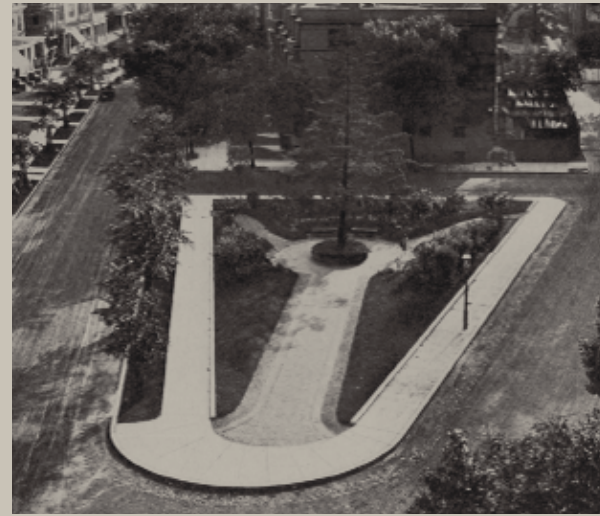

Herefordin keskiaikainen tienristeysaukio. Benevolo, Leonardo 1980: *The History of the City*. Cambridge & London.

Washingtonin kolmiot

Washingtoniin tuli Pierre L'Enfantin vuoden 1791 suunnitelman mukaan ruutuverkon päälle sommiteltu diagonaalikatujen verkosto. Rakenne tuotti risteyksiin suuren määrän paikkoja, jotka olisivat olleet tontteina vaikeasti rakennettavia.⁴ Monet pienimmistä kulmatonteista ratkaistiin myöhemmin tekemällä risteyksiin puistikoita tai aukioita. Ei siis ihme, että kaupungin maisema-arkkitehtina vuosina 1912-1917 toiminut George Burnapomisti puistosuunnittelua käsittelevässä opaskirjassaan ylijäämäpuistojen suunnittelulle oman kappaleen. Burnap kehotti käsittelemään ylijäämäpaikkoja huomiota herättämättä kaupunkikuvallisina koristeaukioina, joiden keskipisteeksi voi sijoittaa pienen suihkulähteen, uurnan tai kukkaistutuksen. Kävelyyn ja oleskeluun Washingtonin pienet kolmiot eivät Burnapin mukaan soveltuneet.⁵ Washingtonin puistotoimen verkkosivut listaavat nyt häkellyttävät 379 kappaletta kolmiopuistoa (Triangle Parks).⁶ Niiden joukossa on täysin kivettyjä aukioita, nurmipintaisia kolmioita, veistoksen tai muistomerkin ympäristöjä, reheviä kasvillisuusmaamerkkejä, läpikulkupuistikoita ja koirapuistoja.

George Burnapin suunnittelema Mount Pleasant Triangle Washingtonissa. Burnap 1916.

Ruutuasemakaavojen liitoskohtia meillä ja maailmalla

Ruutukaava on tapa hallita, jakaa maata rakennusalaksi ja artikuloita ihmisasutuksen ja ympäröivän luonnon eroa. Ruutukaava on ollut käytössä jo kaikkein vanhimmissa kaupunkikeskuksissa. Sitä käytettiin niin antiikin aikana kuin keskiajalla perustetuissa uusissa kaupungeissakin.⁷ Suomalaisten ruutukaupunkien asemakaavoituksen perusteet syntyivät 1600-luvulla. Renessanssin kaupunki-ideaaleista tuli Pohjolassa hallitsevaksi ehdottoman geometrinen, maastosta piittaamaton ja valiomuotoinen ruutukaava.⁸ Kun piirrettyjä asemakaavakarttoja alettiin laatia suurvalta-ajan Ruotsissa, sai keskushallinto aiempaa paremmat mahdollisuudet vaikuttaa kaupunkien rakentamiseen. Kaupungeista oli määrä tehdä edustavia: säännönmukaisia, suorakulmaisia ja yhdenmukaisia. Ruutukaava koki monivaiheisen evoluution, mutta sen periaate ja 1600-luvulla syntynyt regulariteetin käsite säilyivät kaupunkien rakentamisen ohjenuorana aina 1800-luvun loppuun asti.⁹ Vuosisadan loppupuolella arkkitehtien mielenkiinto kaupunkisuunnittelua kohtaan oli vähentynyt. Ruutukaava oli Henrik Liliuksen (1981) tulkinnan mukaan kangistunut kaavamaiseksi toistoksi,

säännöllisen katuverkon rakentamiseksi.¹⁰ Vastareaktio tuli 1800-luvun viime vuosina itävaltalaisen Camillo Sitten ajatusten innoittaman nuoren vihaisen arkkitehtisukupolven johdolla. Paradigma muuttui nopeasti, ruutukaavan ylivalta katosi. Kaukaisuuteen jatkuvista, säännöllisistä katulinjoista siirryttiin suunnittelemaan suljettuja kaupunkitiloja. Suomessa käännekohtana on pidetty vuonna 1898 käynnistynyttä Töölön asemakaavakilpailua ja sitä seuranneen asemakaavan valmistelua. Samana vuonna ilmestyi myös arkkitehti Lars Sonckin sitteläisvaikutteinen taistelukurjoitus *Modärn vandalism: Helsingfors stadsplan*.¹¹

Helsingin kantakaupunki sai nykyäänkin hahmottuvan ruutuverkkosydämensä 1800-luvun aikana. Kaupungin hankalasta maastosta - sijainnista mäkisellä, meren ympäröimällä niemellä - johtuen suunnitelmassa käytettiin useita ruutukaavakoordinaatioita. Suorien katulinjojen sovittamiseksi maastoon ja säännöllisten ruutuverkkojen liittämisiksi toisiinsa käytettiin ruutuverkkojen nivelkohdissa kolmion muotoisia sovituspaloja. 1800-luvun alkupuolella sovituspalaksi hahmoteltiin

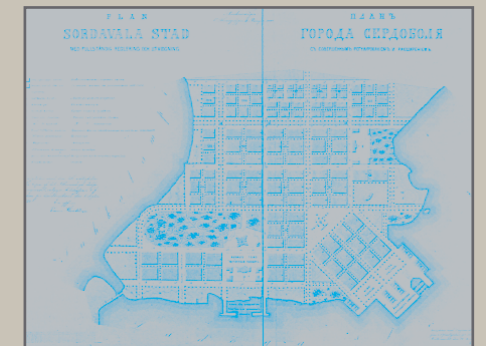
katutilaan liittyvää aukiotilaa. Vuosisadan puolivälistä alkaen niveliin alettiin Helsingin asemakaavoissa useimmiten piirtää pieniä puistokappaleita. Suomen ruutukaavakaupungeissa useiden ruutuverkkojen käyttäminen oli harvinainen poikkeustapaus. Helsingin kaupunkirakenteen sisälle syntyneille säännöllisille kolmioaukioille ja -puistoille löytyy vertailukohtia Sortavalasta (ks. oheinen tietolaatikko), Nurmekselta ja Jyväskylältä. Nurmeksen kauppala rakentui kahden vesistön väliselle kapealle harjulle Ferdinand Öhmanin 1870-luvun asemakaavan mukaan. Maasto pakotti käyttämään harjulla kahta koordinaatioita, jotka Öhman sovitti toisiinsa kolmikulmaisella, Pieliselle aukeavalla kauppatorilla.¹²

Jyväskylässä 1800-luvun lopun asemakaavoitusideologioiden murrosvaiheessa kiisteltiin vanhan ruutuasemakaavan skemaattiseksi tuomitusta laajennusosasta vuosisadan vaihteessa. Kiista johti asemakaavakilpailun järjestämiseen ja uuteen kaavaan, jonka sydämeksi tuli vanhaan ruutukaavaan 45 asteen kulmassa liittynyt tielinja. Koordinaatioiden nivelkohtaan oli tarkoitus rakentaa tori ja julkisten rakennusten ryhmä. Julkiset rakennukset jäivät puista kansakoulua lukuun ottamatta toteutumatta. Toriaukiosta tuli 1930-luvulla puisto, joka nykyään tunnetaan Puistokadun puistona.¹³

Läntisen kulttuurialueen kaupunkikehitys ennen teollista vallankumousta painottui Euroopassa vanhojen kaupunkien laajentumiseen. Uusia kaupunkeja perustettiin erityisesti Pohjolassa ja Uudessa maailmassa. Kiinnostavia rinnakkaisilmiöitä Helsingin ruutuverkoille löytyikin Yhdysvalloista. Liittovaltio otti 1700-luvun lopussa käyttöön maanlaajuisen ruutujärjestelmän (*The Great American Grid*) kontrolloidakseen lännen valloitusta, maan myyntiä ja jakamista maatiloiksi. Monen uuden kaupungin verkko perustui suoraan tähän järjestelmään, mutta maastoon sovittamiseksi jouduttiin ratkomaan samanlaisia koordinaatio-ongelmia kuin Helsingissä.¹⁹ Kahden joen yhtymäkohdassa, kolmion muotoisella niemellä sijainnutta Pittsburghin kaupunkia laajennettiin 1700-luvun lopussa jokien suuntaisilla ruutukaavoilla. Saumakohdan kolmiot ovat nykyään lähinnä rakennuskortteleita.²⁰ San Franciscoon taas tuli vuoden 1850 paikkeilla tehdyssä laajennussuunnitelmassa kaksi koordinaatioita, joiden saumassa kulkee Market Street -katu. Suurimmalla osalla muodostuneista kolmikulmaisista jäännöspaloista on rakennus. Pitkään ei-kenenkään -maaksi koettuun saumaan sijoittuu myös julkisia ulkotiloja.²¹ Denver yhdistyi 1850-luvun puolivälissä

Sortavalan kolmiotori

Sortavalassa kapealla niemellä sijainnut vanha kaupunki alkoi olla täynnä 1800-luvun alussa. Sen laajennusasemakaavan teki Engelin aikaisempien suunnitelmien perustalle vuonna 1859 C. A. Edelfelt. Vanhan kaupungin koordinaatioon liittyi uusi ruutuverkko 45 asteen kulmassa. Saumakohdassa oli ollut jo Engelin kaavan ensimmäisessä versiossa kolmion muotoinen tori. Edelfeltin kaavassa Kauppatorin sivuille tuli lisäksi kaksi kolmion muotoista istutetuiksi aukioiksi esitettyä paikkaa. Puistikoiden ja torin rajausta selkeytettiin kaikilta reunoiltaan puuriveillä. Läntinen pieni kolmioaukio rakennettiin Kolmikulmapuistikoksi, joka valmistui vuonna 1935 arkkitehti Uno Ullbergin suunnitelman mukaan.¹⁴ Puistikko oli jäykän arkkitehtonisen tyylinen, ristikäytävien halkoma nurmipintainen puistoaukio, jonka keskipisteenä on Alpo Sailon Runonlaulajapatsas. Toinen kolmio pysyi rakentamattomana joutomaana 1930-luvun alkuun, jolloin siitä tuli huolto- ja linja-autoaseman tontti.¹⁵ Edelfelt oli käyttänyt koordinaatioita yhdistävää kolmion muotoista, puuriveillä ryhdistettyä puistoaukiota jo vuoden 1858 Hämeenlinnan asemakaavassaan, joka sittemmin jäi toteutumatta.¹⁶

Sortavalan asemakaava kolmioaukioineen ja -puistoineen. Jaatinen 1997.

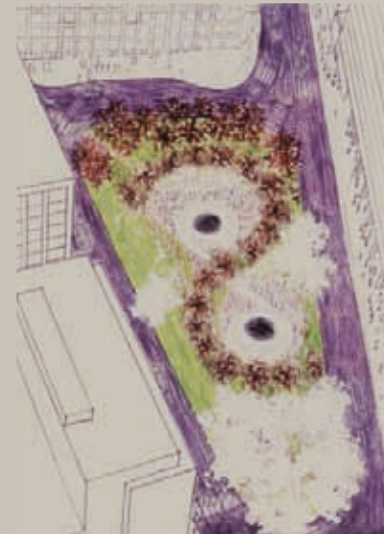
Sortavalan kolmiotori vuoden 1931 asemakaavassa. SRM.

Brunkebergstorget

Tukholmaa laajennettiin Ruotsin suurvalta-ajan alussa. Asutus levisi vanhasta kaupungista pohjoiseen. Vanhan kaupungin pohjoispuolisille osille otettiin käyttöön neljä erisuuntaista ruutuverkkoa, joista yksi Kungsholmenille ja yksi Östermalmille. Norrmalmilla sijainnut harju (Brunkebergsåsen) pakotti käyttämään kahta harjun sivujen suuntaista koordinaatistoa. Kun harju kaivettiin vähitellen pois täyttö- ja rakennusaineeksi yli sadan vuoden kuluessa, jäi katulinjojen nivelkohtaan aukio, jota alettiin kutsua Brunkebergin toriksi (Brunkebergstorget).¹⁷ Aukiotilan perushahmo on vuoden 1800 paikkeilta. Kivetyn torin keskellä oli aluksi kaivo, mutta 1900-luvun kuluessa aukio otettiin pysäköintikäyttöön. 1970-luvun keskustasaneerauksen yhteydessä Hötorgscityn ja Sergelintorin arkkitehti David Helldénin toimisto sai tehtäväkseen torin muuttamisen puistikoksi. Ympäröiviä rakennuksia purettiin ja aukio oli menettänyt merkitystään suunnitellun Sergelintorin takia. Aukiosta tuli sommitelmassaan virtaavaa vettä hyödyntävä puistikko, joka kiertyi suunnitellun maanalaisen pysäköintilaitoksen pyöreiden ilmanvaihtotornien ympärille. Katsuroita, riippapajuja ja kirsikoita kasvava puistikko valmistui vuonna 1977. 1990-luvun alussa itäinen aukiota reunustava katu muutettiin kävelyalueeksi ja osaksi aukiota, joka kunnostettiin. Nyt aukio odottaa taas kunnostussuunnittelua.¹⁸

Tori pysäköintipaikkana 1950-luvulla. Wikimedia Commons.

David Helldénin toimiston suunnitelma toriaukion muuttamisesta puistikoksi. Rörby 2002.

kahdesta pienestä kultakaivoskaupungista, joilla oli molemmilla oma joen rantaan sovitettu ruutukaavansa. Kaupunki kasvoi nopeasti vuosisadan lopun aikana ja vuonna 1860 uusille alueille otettiin käyttöön kansalliseen ruutujärjestelmään perustuva koordinaatisto. Verkkojen saumoissa on pieniä kolmiomaisia jäännöskappaleita, joista useimmat ovat nykyään pysäköintialueita tai yksinkertaisia nurmipintaisia aukioita. Liitoskohdassa on myös suurehko Civic Center- puisto.²²

Kolmiopuistikkoita ja -aukioita suunnittelukirjallisuudessa

Ideat ja vaikutteet puutarha- ja kaupunkisuunnittelussa liikkuvat 1800-luvun jälkipuoliskolla nopeasti ympäri Eurooppaa kirjallisuuden, aikakauslehdistön ja malliop-

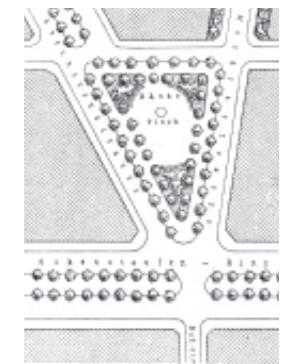
paiden välityksellä. Tärkeitä, 1860- ja 70-luvuilla kirjoitettuja puistosuunnitteluteoksia olivat saksalaisen Gustaf Meyerin *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Alphandin ja hänen ohellaan Pariisin julkisten ulkotilojen suunnitteluun osallistuneen Edouard André'n kirjat.²³ Häyrynen (1994) on osoittanut eurooppalaisten mallien suoraa vaikutusta helsinkiläiseen puistosuunnitteluun. Kolmiopuistot ovat kuitenkin suunnitteluongelmana spesifejä. Mallikelpoisia kaupunkipuistoja esittelevissä kirjoissa vältettiin esittelemästä epäsuotuisia paikkoja. Kolmiopuistoja on saksalaisen Joseph Stübberin vuonna 1890 julkaistussa kaupunkisuunnitteluensyklopediassa. *Der Städtebau* on ollut Suomessakin tunnettu ja tunnustettu. Stübberin teos on pragmaattinen ohjekokoelma arkiten ongelmien ratkaisuuksiin ja sitä onkin todennäköisesti käytetty juuri käsikirjana ja esimerkkien aarrearkkuna.²⁴ Stübberin kirjassa on runsaasti aukoiden ja istutusalu-

eiden esimerkkejä. Stübberin jakaa aukiot liikenneaukioihin (*Verkehrsplatz*), hyötyaukioihin (*Nutzplatz*), istutettuihin aukioihin (*Gartenplatz*, square tai *Schmuckplatz*) sekä arkkitehtuuriaukioihin (*Architekturplatz*).²⁵ Stübberinillä on omia ja muiden suunnittelemia esimerkkejä erityisesti Kölnistä, jossa Pariisin tapaan vanhojen puolustusrakennelmien tilalle rakennettiin kehätiejärjestelmä.²⁶ Kehätiehen liittyi suorassa kulmassa uusia ruutuverkkoja. Teräviin kulmiin tuli istutettuja aukioita, kuten Beethovenplatz (nykyinen Yitzhak-Rabin-Platz) ja Friesenplatz.

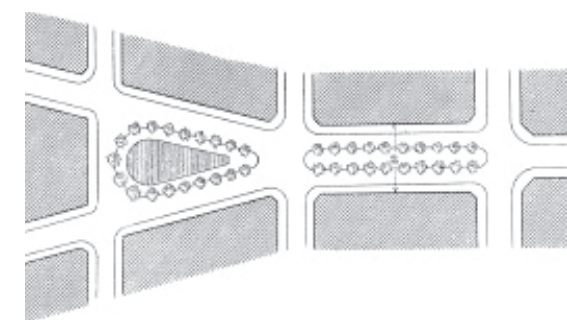
Toinen 1800-luvun lopussa julkaistu kaupunkisuunnitteluun merkittävästi vaikuttanut teos oli itävaltalaisen Camillo Sitten *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*. Sittekin käsitteli kolmioaukioita, tosin lähinnä varoittavina ja vältettävänä esimerkkeinä. Sitte kritisoi aikansa moderneja järjestelmiä säännöllisen katuverkon ja helposti suunniteltavien tonttien luomisesta tilanmuodostuksen kustannuksella. Kaavamaisten järjestelmien mukaan rakennetuissa kaupungeissa aukoiden epäsäännöllisyys pistää Sitten mukaan pahasti silmään, päin vastoin kuin keskiaikaisissa kaupungeissa. Sitten esittelemät kolme aukiotilkua Triestessä "eivät olekaan aukioita, vaan tyhjän tilan jäännöspaloja, jotka ovat jääneet yli suorakulmaisten rakennuslohkojen leikkauskohdissa." Sitten mukaan tällaiselle kolmioaukioille on mahdotonta sijoittaa monumenttia tai julkista rakennusta dominantiksi.²⁷

Pieni schmuckplatz Kölnissä. Suunnitelma: Kowallek. Stübber 1980.

Beethovenplatz Kölnissä. Katujen ja puurivien ympäröimä leikkikenttä. Stübber 1980.

Stübberin esimerkki katulinjojen suuntien sovitteluun tarkoitusta istutetusta aukioista. Stübber 1980.

Kölnin linnoitusketjun paikalle tehty laajennussuunnitelma lukuisine kolmioaukioineen ja -puistikoineen. Stübber 1980.

Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa

Pieni rannikkokaupunki Helsinki oli palanut Suomen sodan (1808–09) aikana lähes kokonaan. Sodan jälkeen Suomen alue siirtyi osaksi Venäjää ja sai pian aseman autonomisena suuriruhtinaskuntana. Kaupungin jälleennakennustyön ja uuden asemakaavan suunnittelua varten asetetun komitean ensimmäiset asemakaavaehdotukset 1810-luvun alussa pohjautuivat vanhan ruutukaavan laajentamiseen ja kaavamaiseen jatkamiseen.¹ Komitean työn aikana Helsinkiä alettiin kuitenkin ajaa suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi. Valtioneuvos Johan Albrecht Ehrenström kritisoi rajusti komitean asemakaavaa ja sen pääkaupungille sopimattoman varovaista otetta. Pian hän löysi itsensä jälleennakennuskomitean johdosta. Ehrenströmin johdolla vuoteen 1817 mennessä laadittu asemakaava edusti myöhäistä klassismia. Ehrenström tavoitteli edustavuutta leveillä, suorilla ja suorassa kulmassa kohtaavilla kaduilla. Lopputulos oli edustuksellinen pääkaupunkisuunnitelma, jota luonnehti täysin säännöllinen katuverkko ja hierarkkisesti eriytetty rakenne. Leveä puistokatu Esplanadi jakoi kaupungin pohjoisen kiviseen hallintokaupunkiin ja etelän käsityöläisille ja pikkuporvareille tarkoitettuun puukaupunkiin.²

Vuonna 1814³ Ehrenström otti Uudenmaan esikaupunkia varten käyttöön uuden, aikaisemmasta poikkeavan koordinaatiston. Esikaupungin itäinen osa rakentui keskikaupungin ruutujärjestelmään, mutta läntisen osan suunnan määräsi keskusakseliksi muodostettu puistokatu Bulevardi. Bulevardi liittyi Esplanadiin noin 30 asteen kulmassa. Sen linja asettui leveälle puistokadulle sopi-

vasti laakson pohjalle, vanhan Hietalahden satamaan vievän tien paikalle. Koordinaatiston suuntaa lieenee ohjannut myös Bulevardin ja suunnitellun Kluuvilahden kanavan välinen suora kulma.⁴ Kahden toisiinsa liittyvän suorakulmisen koordinaatiston yhteen sovittamisen Ehrenström ratkaisi käyttämällä katulinjojen väliin jääviä, aukioiksi jätettyjä kolmioita, joista tuli myöhemmin Kolmikulman puistikko ja Erottajan aukio. Vaikka asemakaavakartta näyttää luontevasti hahmottuneelta, lienevät aukiot olleet regulariteettia toteuttaneelle Ehrenströmille pakon sanelemia ongelmanratkaisukeinoja. 1900-luvun asemakaavahistoriallisessa kirjallisuudessa niitä on pidetty kauneusvirheinä, jotka seurasivat ruutukaavaihanteen ehdottoman tiukasta noudattamisesta.

Helsinginniemen ja Katajanokan alkuperäinen topografia. Åström 1957.

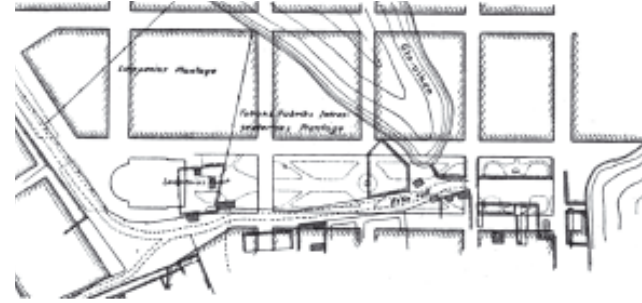
Ehrenströmin lopullinen asemakaava vuodelta 1817. XIV: 19. HKM.

Lindberg ja Rein kutsuvat niitä ”epätydyttäviksi asemakaavallisiksi solmuiksi”.⁵ Meurman taas arvelee, ettei tähdekappaleita pidetty aikanaan varsinaisesti virheellisinä, sillä ”aikakauden suunnittelu oli omaksunut ankaran järjestelmällisyyden ihanteen, joka ei paljon kaihtanut maastonkaan asettamia esteitä.”⁶ En ole löytänyt jälleenrakennuskomitean muistioista ja kirjeenvaihdosta Ehrenströmin omaa arviota ratkaisujen onnistumisesta.

Kaupunki kasvoi Ehrenströmin asemakaavan puitteissa nopeasti 1840-luvulle asti, jolloin pääosa alueesta oli saatu rakennettua. Alkanut yli kymmenen vuoden lamakausi ja 1850-luvun puolivälin Krimin sota hidastivat rakentamista. Kaavoitetun kaupunkialueen ulkokehälle muodostui 1830- ja 40-luvuilta alkaen köyhän väestön asutusta. Segregaatiokehitys työväestön ja porvariston asuinalueisiin oli osin spontaania, tosin vuoden 1856 rakennusjärjestyksen paloturvallisuusvaatimukset edistivät sitä.⁷

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä Helsinki teollistui ja kasvoi nopeasti. Väkiluku nelinkertaistui vuosien 1870 ja 1910 välillä. Samalla pienimittakaavainen ja puutalovaltainen käsityöläiskaupunki muuttui tiheästi rakennetuksi teollisuuskaupungiksi.⁸ Kaupungin kasvu nosti tonttien arvoa ja muutti kaupunkikuvaa rajusti. Asemakaavoitetun alueen laajenemisen lisäksi jo kertaalleen rakennettu kantakaupunki kasvoi korkeussuunnassa. Kehityksen perässä laahaavat rakennusjärjestykset eivät oikein riittäneet rakentamisen kontrollointiin. Puutarhojen ympäröimiä yksi- tai kaksikerroksisia puutaloja purettiin ja korvattiin korkeilla kivitaloilla.

Vuoden 1810 mitattu tilanne ja Ehrenströmin suunnitelmien rakenne. Uudet koordinaatistojen peruslinjat osuivat vanhojen teiden paikoille. Aminoff.

Seurauksena myös pihat täyttyivät, ja muuttuivat paikoin ahtaiksi valokuiluiksi. 1800-luvun lopussa puutalot olivat keskustassa jo harvassa.⁹

Kaupunki laajeni uusilla ruutuasemakaavoilla 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa. Kampin, Punavuoren, Ullanlinnan, Katajanokan ja Kallion työläisvyöhykkeistä tuli osa asemakaava-alueita. Henrik Lilius on pitänyt Helsinginniemen eteläosien, Katajanokan ja Kallion Linjojen asemakaavoja skemaattisen, insinöörivetoisen kaavoituksen esimerkkeinä.¹⁰ Uusien kaavakoordinaatistojen liitokset saivat sovituskappaleikseen Kamppiin kolmiopuistikon ja -aukion, Etelä-Helsinkiin lukuisia ylijäämäkappaleita ja Katajanokalle ja Kallioon puiston. Kolmiopuistikoiden joukko täydentyi myöhemmin 1900-luvulla vielä uusien liikennejärjestelyjen synnyttämällä Varsapuistikolla ja Lastenlehdolla.

Kantakaupungin asemakaavakoordinaatistoja ja niiden karkea ajoitus

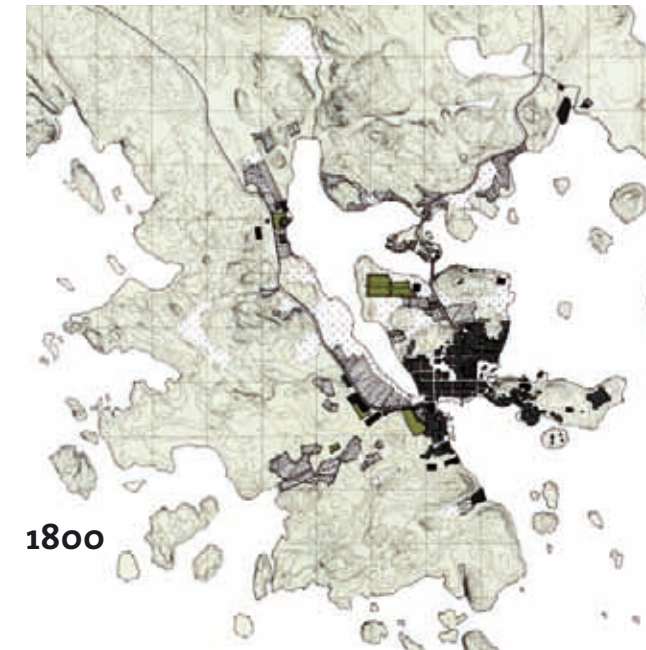

- A Kantakaupungin vanha koordinaatisto 1810-luku
- B Bulevardin koordinaatisto 1814
- C Kamppi 1800-luvun jälkipuoli
- D Eteläinen Helsinginniemi 1800-luvun jälkipuoli- 1900-luvun alku
- E Kaivopuisto
- F Linjat 1800-luvun loppu
- G Katajanokka n. 1900
- H Kallio ja Sörnäinen 1900-luvun alku
- I Eira 1900-luvun alku
- J Töölö 1900-luvun alku
- K Ehrenströmin asemakaavojen sauma
- L Punanotkon-Tehtaanpuiston laakso

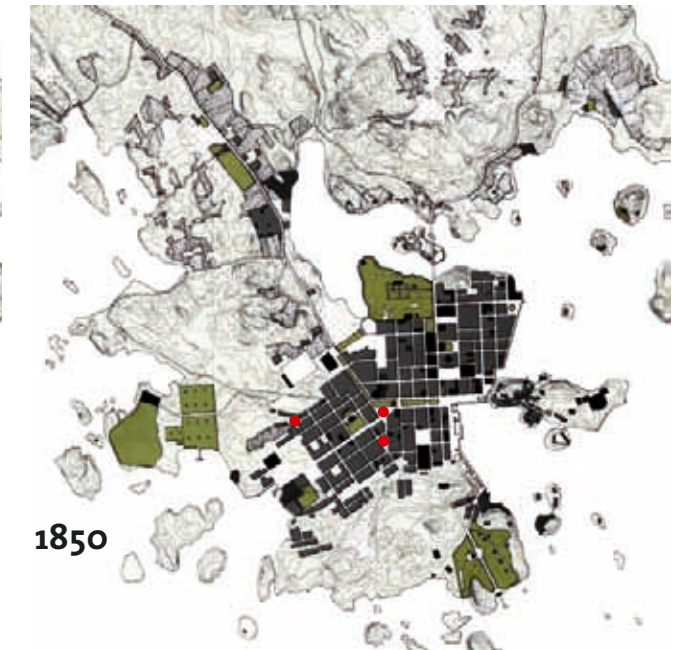
Helsingin kantakaupungin kehitys

POIKKILEIKKAUKSET VAIHEISTA VUOSINA 1800, 1850, 1900 ja 1940

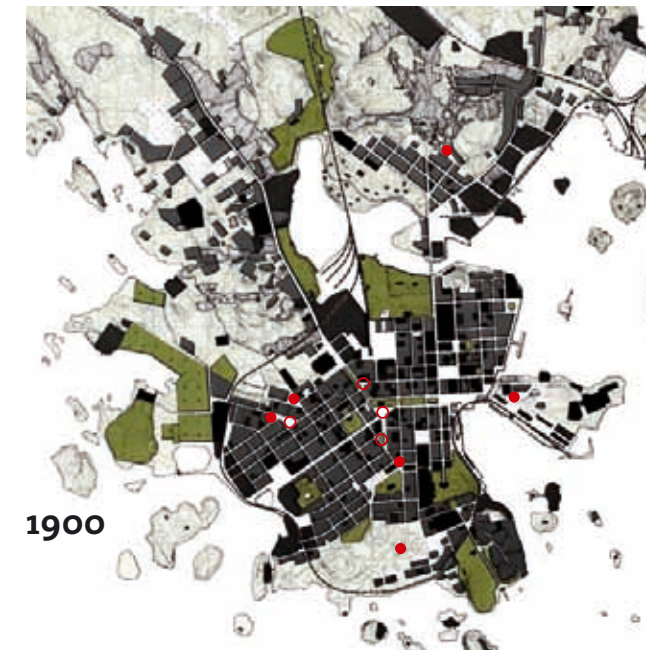
- Ruutuverkkojen saumojen kaupunkitilat
- Rakentamaton alue
- Julkiset rakennukset
- Puistot, puutarhat ja hautausmaat
- Korttelirakenne
- Teollisuusalue

1800

1850

1900

1940

Muokattujen kuvien lähde: Sundman 1982.

Ehrenströmin koordinaatistojen sauma

Erottaja

Kaksinkertaisilla puuriveillä rajattu Erottaja oli Ehrenströmin suunnitelmassa esteettisesti sommiteltu asemakaavallinen saumakohta koordinaatistojen välissä – siitä nimi.¹¹ Aukio sijoittui kaupunkikuvallisesti tärkeään paikkaan. Se on kantakaupungin rakenteen rungon muodostavan kolmen puistokadun järjestelmän leikkauspisteessä. Esplanadi sai suurin piirtein lopullisen hahmonsaa vuoden 1814 kaavaluonnoksessa. Siitä tuli molemmin puolin puurivien reunustama rakentamaton nauha kaupunkirakenteen sisällä. Myöhemmin puurivien välisestä keskiosasta rakennettiin julkinen puisto. Esplanadin kainaloon jääneelle kolmiotorille ei koskaan istutettu ensimmäisten asemakaavojen puurivejä, 1820-luvulta alkaen niitä ei enää edes piirretty suunnitelmiin. Erottaja on valokuvien ja maalausten perusteella pysynyt avoimena aukiona, jonka keskellä oli julkinen kaivo.¹²

Kolmikulma

Umpikorttelien kaikilta sivuiltaan rajoittaman Kolmikulmatorin aukion kaupunkitila määräytyi lopulliseen muotoonsa jo Ehrenströmin asemakaavassa. Se oli asuinalueen sisäinen aukio, joka liittyi viereiseen Erottajaan. Asuinalueuonetta korosti aukion julkinen kaivo.¹³ Aukio tasoitettiin vuonna 1825, jälleerakentamiskomitean viimeisenä toimintavuonna. Tasoitustyön yhteydessä aukiolle ei tehty istutuksia.¹⁴ Aukion luonteen kannalta vuoden 1851 laajennussuunnitelma on käännekohta, silloin kolmikulma on ensimmäisen kerran piirretty istutusalueeksi.¹⁵ Vuoden 1876 asemakaavassa Kolmikulma hahmoteltiin osaksi Erottajalta kohti eteläisiä kaupunginosia kulkevaa leveää esplanadia. Itse puistikosta olisi jäänyt puistokadun sivuun pieni polkujen halkoma kolmio. Kaupunkisuunnittelun liberalisoitumiskehityksen myötä esplanadi jäi kuitenkin toteutumatta. Ennen 1800-luvun loppua Kolmikulma muutettiin pieneksi vihreäksi kaupunkipuistikoksi.

1. Erottaja
2. Kolmikulma
3. Kolmen sepän aukio

Koordinaatistojen sauma asemakaavakartalla vuodelta 1820. Plan Charta öfver Helsingfors Stad År 1820. HKA.

Avoin, matalien rakennusten ympäröimä Erottajan aukio vuonna 1866. Valok. E. Hoffers. Mårtenson. Gunnar 1947: Historiallinen Helsinki, Helsinki.

Kolmikulma ja tulevan Koulupuistikon paikka osana esplanadisommitelmaa kaupungininsinööri Reuterin tekemässä suunnitelmassa vuodelta 1873. "Projekt till esplanad emellan 3e och 5e stadsdelarna i Helsingfors". KMOA/HKA.

Kolmen sepän aukio

Ehrenströmin asemakaavan saumaan muodostui vielä kolmas aukio jälleerakentamiskomitean työn loppumisen jälkeen. Vuoden 1817 asemakaavaan kuuluneesta Kluuvilahden länsirannan diagonaalikadusta ja puistosta päätettiin luopua vuonna 1829. Kaupungin laajenemisen esteenä olleen matalan lahden täyttäminen saatiin käyntiin 1830-luvun lopulla. Korttelirakenne ulotettiin Aleksanterinkadun ja Esplanadin suunnassa nykyiselle Mannerheimintielle asti. Tontteja jaettiin ilmaiseksi täyttämistöihin sitoutuville kaupunkilaisille. Nykyinen Mannerheimintie rakennettiin leveäksi puistokaduksi, Heikinesplanadiksi, vuonna 1844. Alun perin Aleksanterinkatu kohtasi Heikinesplanadin terävässä kulmassa. Risteyksen eteläreunan kulmatontti oli varattu koululle. 1850- ja 60-lukujen vaihteessa kulmatontti jäi kartoilta pois ja katujen risteykseen muotoutui pieni kolmikulmainen aukio, jonka eteläreuna on Uudenmaan esikaupungin koordinaatiston suuntainen. Järjestely vahvistui vuoden 1876 asemakaavassa.¹⁶

Entinen Kluuvilahti ja Kolmen sepän aukio G. A. Kajanuksen asemakaavassa vuonna 1860. Aminoff.

Lugnetin huvila-alueen mittauskartta v. 1861. Lapinlahden puistikon paikalla on kaivoaukio. Karta öfver Willan Lugnet invid Helsingfors Stad afmätt 1861. KMOA/HKA.

Kampin ruutuverkot

1. Lapinlahden puistikko
2. Kampintori
3. Lastenlehdon puisto

Lapinlahden puistikko

Kampissa 1800-luvun alun jälleerakennuksen ajan asemakaavojen länsi- ja luoteisreunana oli ollut Eerikinkatu. Sen ulkopuolella Lapinlahdessa oli mielisairaala ja hautausmaat.¹⁷ 1850-luvun puolivälissä asemakaavoituksella haettiin ratkaisua alueen kasvupaineisiin. Vuoden 1851 asemakaavaehdotuksessa¹⁸ (ks. ed. aukeama) Eerikinkadulta erkani 45 asteen kulmassa uusi katu, Lapinlahdenkatu, kohti hautausmaita ja mielisairaala. Katu kulki vanhan tien linjalla korkeimpien kalliokumpareiden välistä. Kadun varteen oli piirretty muutamia vuokratonteiksi jaettuja kortteleita. Vuonna 1857 perustettu yhtiö vuokrasi kadun varrelta alueen, johon se rakensi asuntoja köyhille.¹⁹ Uusi katu määritteli asemakaavakoordinaatiston suunnan molemmilla puolillaan. Koordinaatistojen liitoskohtaan jäi asemakaavaehdotuksessa vihreällä istutusalueeksi merkitty kolmioaukio. Vuodelta 1861 peräisin olevassa mittauskuvassa²⁰ on dokumentoitu myös tulevan puistikkokolmion alue. Lapinlahdenkadun pohjoisreunalla oli jo asutusta. Tasoitettujen katujen väliin jääneen vanhan maanpinnan poikki kulki pohjois-etelä-suuntainen epäsuunnollinen polkuverkko. Keskellä olevalla pienellä aukiolla oli yleinen kaivo. Kaivoaukio tasoitettiin ja rakennettiin Lapinlahden puistikoksi vuoden 1880 paikkeilla.

Kampintori

Kampin ja Uudenmaan esikaupungin asemakaavojen saumaan muodostui myös Kampintorin kolmion muotoinen kaupunkitila. Työväen asutuspulaa helpottamaan perustettu yhtiö rakensi asemakaavoitetun alueen reunan Fredrikinkadun loppuvaiheille vuosina 1875-1876 työväenasunnoiksi Kampin villat, neljän puisen vuokra-sarmin muodostaman ryhmän.²¹ Vuoden 1876 asemakaavassa nykyisen Kampintorin paikalla oli pienempi, vielä epämääräinen kolmioaukio. Nykyisessä muodossaan avoimena kolmioaukiona tori esiintyy vuoden 1887 asemakaavassa, jossa sille on myös merkitty nimi "Kamporget".

Lastenlehto

Kampin koordinaattisten sauman ratkomista jatkettiin vielä 1970-luvulla, jolloin sinne syntyi kantakaupungin viimeisin nivelkappale, Lastenlehdon puisto. Sen synty on poikkeuksellinen ja tutkimuskohteiden joukossa myöhäinen. Korttelin rakentamattomalle kulmatontille tehtiin 1800-luvun lopussa tilapäinen leikkipaikka, joka sitten vakiintui Kampin epäviralliseksi puistoksi ja lopulta koko korttelin kattavaksi viheralueeksi. Lapinlahdenkadun varteen kaupungin reunalle rakennettiin lastenkoti vuonna 1867.²² Vuoden 1876 asemakaavassa²³ katujen varsille oli piirretty puurivit. Kortteli 166 muodostettiin seuraavassa, vuoden 1887 asemakaavassa. Tehty tonttijako pysyi 1970-luvulle asti, kunnes vuonna 1976 vahvistetussa asemakaavassa²⁴ korttelista tuli kokonaisuudessaan puistoa.²⁵ Kampin alueella oli varsin vähän viheralueita, ja asemakaavan muutoksella haluttiin synnyttää uutta puistopinta-alaa. Korttelin vanhat rakennukset purettiin 1970-luvun puolivälissä Kampin liikennejärjestelyjen yhteydessä. Ruoholahden suuntaan tehtiin uusi pääväylä ja Lapinrinteen kohdalle tunnelissa kulkeva joukkoliikennekatu, jota jatkettiin etelään läpi kortteli 166:n b-osan.²⁶

Yksityiskohta vuoden 1887 asemakaavaan perustuvasta, 1888 julkaistusta Helsingin kaupunkikartasta. Lapinlahden puistikon istutukset piirrettyinä, Kampintori on muotoutunut ja Lastenlehdon puiston kortteli on asuinkortteli. Helsingfors stad och dess omgifningar. KMOA/HKA.

Rakennuskanta Kampissa vuonna 1878. Lapinlahden puistikon paikalla kaivoaukio, Kampintorin ympäristö vielä hahmottumaton. Detalj-Plan af Helsingfors Stad. HKM XIV:46.

Lastenlehdon korttelin kulma ja Lapinlahden puistikko puurivein merkittyinä vuonna 1875 tehdyssä suunnitelmassa. Plan för reglering af odisponerade Stadsmarken å Kampmalmet och Lugnet i IV Stadsdelen af Helsingfors. Reuter. KMOA/HKA.

Helsingin asemakaavan laajennussuunnitelma vuodelta 1851. Projekt till utvidgning af Helsingfors Stadsplan. KA.

Eteläisen Helsinginniemen ruutukaavojen nivelet

1800-luvun alun jälleenrakennuskauden asemakaavat päättyivät etelässä nykyisen Ratakadun paikalla olleen köydenpunontaradan tienoille. 1800-luvun puolivälissä Ehrenströmin ruutukaavarakennetta jatkettiin kohti etelää. Vuosisadan loppuun mennessä asemakaavoitettu ja rakennettu kaupunki ulottui Punanotkon laaksoon asti. Keskustan koordinaatistoa jatkettiin Kasarmikadun ja Korkeavuorenkadun varsilla Vuorimiehenkadun linjalle. Eteläosiin muodostui kolmas, niemen etelärannan suuntainen koordinaatisto.

Helsinginniemen eteläosia hahmoteltiin ensimmäisen kerran vuoden 1851 laajennussuunnitelmassa, jossa ruutukaava jatkui Kasarmikadun ja Korkeavuorenkadun linjalla etelään päin Punanotkon jyrkänteiden ja tulevan Tähtitorninmäen välistä nykyisen Vuorimiehenkadun tietämille. Kadun eteläpuolen kallioiset alueet oli jätetty koskemattomiksi ja Kaartin puutarhan alue (nyk. Tehtaanpuisto) puistiksi. Niemen etelärannalla oli muusta rakenteesta erillään kortteleita Kaivopuiston länsipuolista rantaviivaa seurailevassa ruutukaavakoordinaatistossa.

Ensimmäinen alueelle vahvistettu asemakaava oli kaupungininsinööri Conrad Reuterin vuoden 1876 kaava, jossa suunniteltiin boulevardiketjua Erottajalta Kolmikulman, Koulupuistikon, Punanotkon ja Tehtaanpuiston kautta rantaan. Vuorimiehenkadun linja oli kaavassa edelleen paikoillaan, mutta sen eteläpuolinen Neitsytpolun ja Laivurinkadun välinen alue oli jätetty asemakaavan ulkopuolelle. Kaupungin nopean kasvun aikaan vuoden 1887 asemakaavassa ranta-alue varattiin neljäksi teollisuuskortteliksi. Kampin koordinaatistoa venytettiin vielä yhden korttelinmitan verran etelään nykyiselle Sepänkadulle ja Tehtaankatua jatkettiin itä-länsi-suun-

taiseksi pitkäksi akseliksi. Kaartin puutarhasta jäi jäljelle nykyinen Tehtaanpuiston alue. Suunnitellun teollisuusalueen maasto oli kuitenkin kallioista. Pian tajuttiin että vallitsevat tuulet olisivat tuoneet tehtaiden piippujen saastepilvet suoraan keskustaan, ja teollistumiskehitystä suunnattiinkin Kallioon ja Sörnäisiin. Eteläisen Helsingin asemakaavasta tehtiin 1800-luvun viimeisinä vuosina useita versioita. Vuonna 1900 hyväksytyssä asemakaavamuutoksessa Tehtaankadun viimeisetkin teollisuuskorttelit muutettiin suorakulmaisiksi Pietarinkadun suuntaisiksi asuinkortteleiksi. Kapteeninkadun ja Tehtaankadun kulmaan muodostettiin aukio.²⁷

Koulupuistikko

Koulutori (myöhemmin Koulupuistikko) sijoittuu samaan Ehrenströmin asemakaavakoordinaatistojen saumaan kuin Kolmikulma, joskin se on syntynyt paljon myöhemmin. Paikkaa yritettiin ratkaista 1800-luvun aikana eri asemakaavoissa.²⁸ Vielä 1870-luvulla paikka oli kaupunkirakenteen sisään jäänyttä väljää rakentamatonta aluetta.²⁹ Ensimmäisen kerran Koulutori esiintyy vuoden 1876 asemakaavassa. Siinä aukio on merkitty puistoaukioksi, jolla oli tärkeä merkitys Erottajalta etelään lähtevän ja Punanotkon laaksoon kääntyvän puistokatuakselin osana.³⁰ Vuoden 1887 asemakaavassa puistokatuakselista oli luovuttu ja Koulutorin kaupunkitila oli jo jokseenkin nykyisessä muodossaan.³¹ Asemakaavaan kuului Annankadun linjaaminen suoraan Punanotkon

Erottajan, Kolmikulman ja Koulupuistikon seutu kaupunkikartalla vuonna 1872. Plan öfver Helsingfors. C. Reuter. XIV: 41.

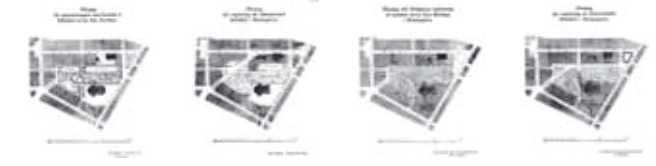
1. Koulupuistikko (Koulutori)
2. Kapteeninpuistikko
3. Vuorimiehenpuistikko
4. Tehtaanpuisto
5. Johanneksen puisto
6. Eiranpuisto

rinteiden yli, mikä todettiin 1900-luvun alussa mahdottomaksi. Kaupunginvaltuustossa keskusteltiin vuonna 1901 vilkkaasti alueen järjestelyistä ja asemakaavamuutoksesta. Rahatoimikamari ehdotti Merimiehenkadun pois jättämistä ja korvaamista yhtenäisellä puisto- ja leikkikenttäalueella. Koulutorin alue olisi voitu myydä pieneksi asuinrakennustontiksi. Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson oli kiinteästi mukana alueen suunnittelussa ja esitti asemakaavasta oman versionsa, jossa Punanotkoon oli järjestetty puisto ja urheilukenttiä. Koulutori oli Olssonin ehdotuksessa koristeellinen istutusaukio. Lopulta valtuustolle esiteltiin neljä ehdotusta: kaupunginpuutarhuri Olssonin, kaksi rakennuskonttorin ja yksi puutarhalautakunnan arkkitehtijäsenten Lars Sonckin ja Harald Neoviuksen.³² Valtuusto päätyi hyväksymään Olssonin rahatoimikamarin ehdotuksesta muokkaaman version ja Koulutori jäi asemakaavassa istutusalueeksi.³³ Kaavamuutos vahvistettiin senaatissa vuonna 1902.³⁴ Vuonna 1907 vahvistuneessa asemakaavamuutoksessa Merimiehenkatua kuitenkin jatkettiin Korkeavuorenkadulle ja Laivurinkatua Ratakadulle.³⁵ Lopullisessa asemakaavassa puistikko on hahmoteltu istutuksineen koristeaukioksi Olssonin suunnitelmien mukaan.

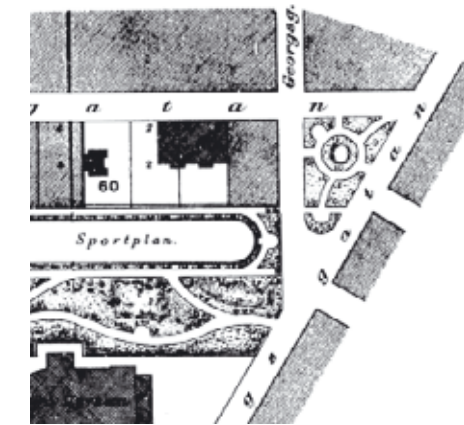
Teollisuuskortteli 180 Helsingin asemakaavassa vuonna 1895. KA.

Korttelin kulma on muutettu aukioksi. Asemakaava 7. kaupunginosan kortteleille 180-182, 183 ja 185. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 43.

Punanotkon järjestelyehdotuksia vuodelta 1901. Vasemmalta Olsson; Sonck ja Neovius; kaksi oikeanpuoleista rakennuskonttorin ehdotukset, tekijät W. O. Lille ja G. Idström. KVPA 1901 15 s. 1-10.

Yksityiskohta Koulupuistikon kohdalta asemakaavan pohjaksi tulleesta Olssonin ehdotuksesta. KVPA 1901 15 s. 1-10.

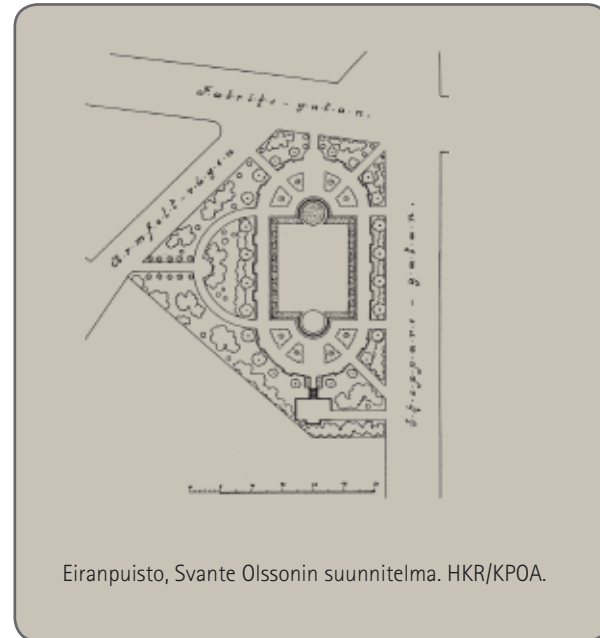
Kapteeninpuistikko

Kapteeninkadun ja Tehtaankadun kulmaan syntyi aukio, kun vuoden 1899 asemakaavamuutoksessa³⁶ luovuttiin viimeisistäkin Tehtaankadun varren teollisuuskortteleista ja niiden tilalle muodostettiin neljä asuinkorttelia. Asuinkortteille saatiin suorakulmainen muoto jättämällä Tehtaankadun kulmaan kolmion muotoinen avoin aukio, tuleva Kapteeninpuistikko. Samalla Kapteeninkadusta tuli kaksihaarainen: toinen haara yhdistää rannan ja Korkeavuorenkadun päätteeseen, toinen seuraa eteläosan koordinaatistoa asuinkorttelien edessä. Helsingin eteläosiin 1890-luvulla kaavailtu yhtenäinen huvilakau-punkivyöhyke jäi toteutumatta, mutta kaikuna näistä suunnitelmista Kapteeninkadun aukion länsipuolen rakennukset ovat matalia ja julkisivurivi yhtenäinen.³⁷ Vuonna 1902 vahvistetussa asemakaavan muutoksessa Kapteeninkadun aukio oli avoin, rakennusten edessä oli jalkakäytävät.³⁸ Syntynyt kolmion muotoinen aukiotila muokattiin puistikoksi heti 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa.

Muita etelä-Helsingin saumapuistoja

Kapteenipuistikon ja Koulupuistikon lisäksi etelän koordinaatistosamaan muodostui myös muita viheralueita. Vuorimiehenkadun varteen tuli vuoden 1887 asemakaavassa kortteli, jonka epätasainen pohjoispuoli merkittiin istutettavaksi tai julkisen rakennuksen tontiksi. Alueesta rakennettiin väliaikainen leikkikenttä vuonna 1906 ja vuosina 1910-1913 Svante Olssonin suunnitelmien mukaan Vuorimiehenpuistikko.³⁹ Tehtaanpuisto ja Johanneksen eli Punanotkon puisto olivat ympäröivän kaupunkirakenteen muodostumista ohjanneita paikkoja, joihin molempiin sijoitettiin julkinen rakennus, Punanotkoon Johanneksen kirkko ennen puiston perustamista ja Tehtaanpuistoon Agricolan kirkko 1930-luvulla. Tehtaanpuiston entinen puutarha-alue olisi vuoden 1876 asemakaavassa tullut kaupunginosan puistoksi ja esplanadiketjun päätteeksi. Laakso oli pitkään takapihamaista varastovyöhykettä, mutta sitä alettiin muuttaa julkiseksi puistoksi 1890-luvulla.⁴⁰ Kirkon rakentamisen yhteydessä puisto kunnostettiin ja puiston länsipäähän jäi hieman kolmiopuistikolta muistuttava alue.⁴¹ Punanotkon puisto syntyi paikkaan, jossa jyrkän ja kallioiden maaston rakentaminen olisi ollut kohtuuttoman kallista. Punanotkosta rakennettiin puisto vuosien 1908-09 ja 1913-1914 aikana.⁴² Olssonin suunnitelmat Punanotkoon muistuttavat esitystapaansa myöten Tukholman niin sanottuja mäkipuistoja.⁴³ Eiraan suunniteltiin 1900-luvun alussa huvilakaupunginosaa, jonka laatimisessa puutarhalautakunnalla oli tärkeä osa. Arkkitehdit Lars Sonck, Bertel Jung ja Armas Lindgren tekivät rakennuskonttorin asemakaavaehdotukselle vaihtoehdoisen suunnitelman. Puutarhalautakunta teetti oman ehdotuksen, joka hyväksyttiin asemakaavan pohjaksi vuonna 1907. Vaikka huvilakaupunginosan lopputulokseen oltiin arkkitehtipiireissä pettyneitä, tuli siitä kaupunkikuvallisesti yhtenäinen, pienimittakaavainen alue, jonka viheralueet ovat kyllä pieniä, mutta eivät ylijäämäalueita. Maunu Häyrynen on pitänyt huvilakaupunginosan ja ruutukaavaverkon nivelkohtaan vuonna 1915 toteutunutta, hiljattain restauroitua Eiran puistikkoa Helsingin ensimmäisenä arkkitehtonista tyyliä edustaneena puistona.⁴⁴

Vuorimiehenpuistikko, Svante Olssonin suunnitelma. HKR/KPOA.

Katajanokan puisto

Kallioinen, kaupungin laidalla sijainnut ja asemansatania eristynyt Katajanokka oli pitkään Helsingin kasvualueen ulkopuolella. Epäsäännöllinen työläisasutus peitti niemen. Alue tarjosi teollistuvalla ja kasvavalla kaupungille ainoan laajentumisalueen idän suunnalla. Sinne laadittiin lukuisia suunnitelmia 1800-luvun jälkipuoliskolla.⁴⁵ Useimpien ehdotusten koordinaatiston perustaksi tuli niemen etelärannan luode-kaakko-linja. Niemellä sijainnut korkea kallio vaikeutti ruutukaavojen suunnittelua. Vuosien 1862-68 aikana paikalle rakennettiin Uspenskin katedraali.⁴⁶ Vuonna 1864 tehdyssä kaavaehdotuksessa⁴⁷ Katajanokan perussuunnat olivat ensimmäisen kerran nykyisen kaltaiset: ruutukaava seurasi rannan suuntaa, mutta pohjoisessa kirkon tuntumassa oli itä-länsisuuntainen katu (tuleva Rahapajakatu). Kadun varrella oli korttelirivi, johon kirkko liittyi suoraan. Koordinaatistojen nivelkohtaan oli hahmoteltu kaksi istutusalueita ja kanavalta tulevan kadun päätteeksi julkinen rakennus. Kaupungininsinööri Reuterin

Katajanokan asemakaavaehdotus vuodelta 1864. Förslag till Plan för Reglering af Skatudden i Helsingfors. Stenius.

vuonna 1873 tekemässä ehdotuksessa⁴⁸ ja vuoden 1876 asemakaavassa kadut ja korttelit oli järjestelty uudelleen, mutta nivelkohdan muodot olivat jokseenkin ennallaan. Tulevan puiston osa-alueista pohjoisella oli rakennusala ja pieni puistikko. Eteläisempi oli kokonaan tonttialuetta. Kirkon penkereen eteläpuolelle piirretty pieni istutusalue toteutettiin pian.⁴⁹

1870-luvulla Katajanokan kaavoitukseen tuli mukaan satama ja pakkahuone. Theodor Tallqvistin vuodelta 1882 olevasta asemakaavaehdotuksessa koordinaatistojen nivelkohdan puistikot oli korvattu pakkahuoneella ja varastotontilla. Vuonna 1894 Herman Norrmén piirsi Katajanokan asemakaavan⁵⁰ kutakuinkin lopulliseen muotoonsa. Pakkahuone sai lopulliseksi muodostuneen paikkansa ja Kanava- ja Satamakadun kolmio vapautui puistoksi. Sen rakennustyöt alkoivat jo seuraavana vuonna. Luotsikadun eteläpuolella oleva pieni kolmiomainen alue oli kaavassa piirretty toriksi ("Skatudds Torget"). Asemakaavaan tehtiin useita osittaisia muutoksia vuosien 1896 ja 1911 välillä. Eräässä niistä myös eteläiseen Kanavakadun kolmion osaan perustettiin puisto.⁵¹ Puisto sai nykyisen yhtenäisen kolmion muotonsa vasta 1980-luvun alussa, kun alueen lävistänyt Luotsikadun osuus poistui.⁵²

Yksityiskohta Katajanokan asemakaavasta 1894. KMOA/Asemakaavahakemisto.

Puistikot Kallion asemakaavojen liitoskohdassa

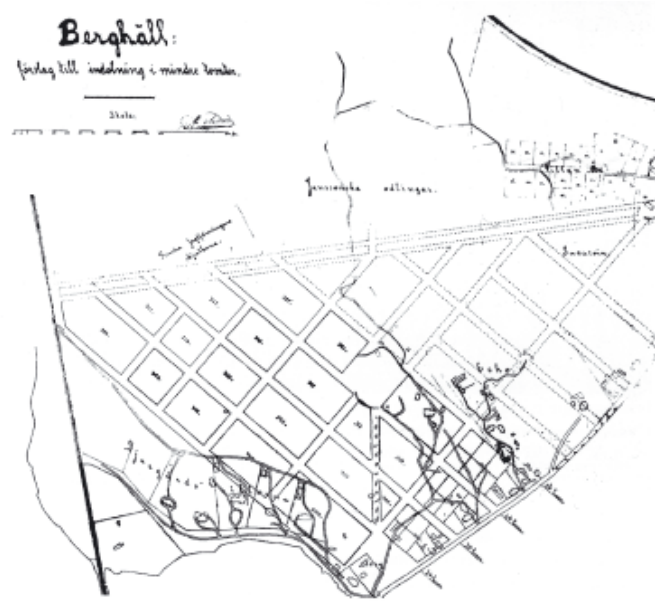
Kallion kaupunginosan rakentamiseen kuului Liliuksen termein *skemaattisen* kaavoituksen ääritapaus (Linjat) ja kaupunkikuvallisesti monimuotoisempi sommitelma. 1840-luvulla vielä lähes täysin rakentamaton Pitkän sillan pohjoispuoli jaettiin vuokrattaviksi maanviljelyspalstoiksi. Sörnäisiin nouseva teollisuus- ja satama-alue toi alueelle runsaasti työväkeä, jolle piti rakentaa asuntoja.⁵³ Kallion vuokra-aika päättyi vuonna 1887 ja kaupungininsinööri Otto Ehrström laati alueelle tonttijakaavan. Se oli maastoon sovitattoman ruudutus suorakaiteen muotoisine tontteineen. Katuverkko perustui yhdeksään viivasuoraan "linjaan".⁵⁴ Ehdotus hyväksyttiin, mutta kaupunginosaa ei kustannussyistä liitetty asemakaava-alueeseen.⁵⁵ Ensimmäiset viisi Linjaa rakennettiin nopeasti tiiviiksi puiseksi umpikorttelialueeksi. Pohjoiset alueet oli kuitenkin vuokrattu niin pitkällä vuokrasopimuksilla, että loput Linjat jäivät vuosisadan loppuun mennessä toteuttamatta.⁵⁶ 1800-luvun viimeisinä vuosina laaditussa asemakaavaehdotuksessa kadut sovitettiin maastoon. Ehdotus herätti kuitenkin kritiikkiä muun muassa leikkipaikkojen ja viheralueiden vähyyden vuoksi. Terveystieteiden lautakunta vaati asemakaavan laatimisen aikaan kaupunginvaltuustolta Kallion uuteen kaupunginosaan ainakin yhtä, mielellään useampia leikkipaikkoja. Samaa toivoivat kaupunginvaltuustossa käytyyn leikkikenttäaloitekeskusteluun liittyen niin kaupunginpuutarhuri Olsson kuin puutarhalautakuntakin.⁵⁷ Uuden virkamiestyönä tehdyn kaavan tekemiseen otettiin asiantuntija-avuksi arkkitehti Gustaf Nyström.⁵⁸ Asemakaava vahvistui vuonna 1901.

Töölön asemakaavakilpailu oli käynnissä Kallion asemakaavan laatimisen aikaan. Kilpailun lopputuloksen seurauksena Nyström joutui kehittämään asemakaavaa kompromissiehdotuksena yhdessä Lars Sonckin kanssa.⁵⁹ Selvää sitteläistä vaikutusta ei kuitenkaan näytä päätyneen Kallion asemakaavaan Sonckin välityksellä. Kaava edustaa ennemminkin klassistisia piirteitä säteittäiska-

1. Karhupuisto
2. Matti Heleniuksen puisto

Vuodelta 1887 peräisin oleva Kallion tonttijakokartta, jossa alue jaettiin viivasuoriin linjoihin. Vilja 2007.

tuineen ja monumentaalisine akseleineen. Asemakaavan laatimisen aikaan myös poliittisessa ilmapiirissä puhalsivat uudet tuulet. Työväenkysymys alkoi vaikuttaa yhdyskuntarakenteen suunnitteluun filantrooppisin, hygieenisin ja poliittisin perustein.⁶⁰ Kallion asemakaavassa uuden alueen ja vanhan Linjojen vyöhykkeen reunaan, eri aikojen kaavakoordinaatiojensa ja suunnitteluideologioiden nivelkohtaan, sijoitettiin kolmiomainen puistikko, nykyisen Karhupuiston ensimmäinen ilmentymä. Puistikon paikalle oli monia syitä. Korttelin kolmiomuoto, sijainti koordinaatistosaumassa ja pieni koko eivät yksin selittäneet ratkaisua.⁶¹ Paikka oli vaikeasti rakennettavaa kalliomaastoa ja tiiviiseen kaupunginosaan piti varata paikka edes pienelle viheralueelle. Karhupuiston viereinen Matti Heleniuksen puisto on kaavoituksellisesti myöhempää perua. Ensimmäisissä asemakaavoissa se on asuinkortteli.

Tuleva Karhupuisto ja sen viereinen asuinkortteli 333, tuleva Matti Heleniuksen puisto Kallion alueelle vuonna 1901 vahvistetussa asemakaavassa. Stadsplan för tionde, elfte och tolfte stadsdelarna i Helsingfors. HKA.

Kadonnut kolmiopuisto - Arkadian puisto

Espoon tullin tienoille, keskustan ruutukaavan reunan ja uusiin sitteläisiin ajatuksiin perustuvan Töölön asemakaava-alueen nivelkohtaan muodostettiin vuoden 1906 asemakaavassa kolmion muotoinen tontti. Sitä rajasivat Turuntie (nyk. Mannerheimintie), Satamarata ja Arkadiankatu. Tontti jäi rakentamattomaksi, vaikka sinne suunniteltiin niin konserttitaloa,⁶² Svenska Gårdenin rakennusta kuin uutta postitaloa.⁶³ Eduskuntatalo valmistui vuonna 1931 ja naapuritontin joutomaalle piti tehdä jotain. Jo seuraavana vuonna kaupunginhallitus päätti alueen kunnostamisesta. Laman aikaan oli käytössä kunnallisen ruoanjakelun vastike-työvoimaa. Arkadianpuistikon⁶⁴ rakennus- ja istutustyöt tehtiin vuosina 1933-35 asemakaavaosastolla tehdyn puistosuunnitelman mukaan.⁶⁵ Puiston reunoilla Arkadiankadun ja Turuntien varressa oli puurivit. Puistikon sisäpuoli oli jaettu kahteen leikkikenttään, joiden ympärillä oli nurmija pensaskaistat. 1970-luvun alussa puistoon rakennettiin ravintola,⁶⁶ ja samassa yhteydessä jäljelle jäänyt puisto kunnostettiin⁶⁷ maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröjeirin laatiman suunnitelman pohjalta.⁶⁸ Arkadian kolmio oli asemakaavassa tonttialuetta aina vuoteen 2000 asti, jolloin eduskunnan lisärakennuksen asemakaava hyväksyttiin. Lisärakennus muutti puiston luonteen julkisen rakennuksen etupihaksi. Vuonna 2006 valmistui jäljelle jääneen puiston täydellinen uudistus, jonka on suunnitellut Ramboll Finland Oy.

Asemakaavaosastolla tehty Arkadian puiston suunnitelma. HKR/KPOA 59.

Kaisaniemen kolmio

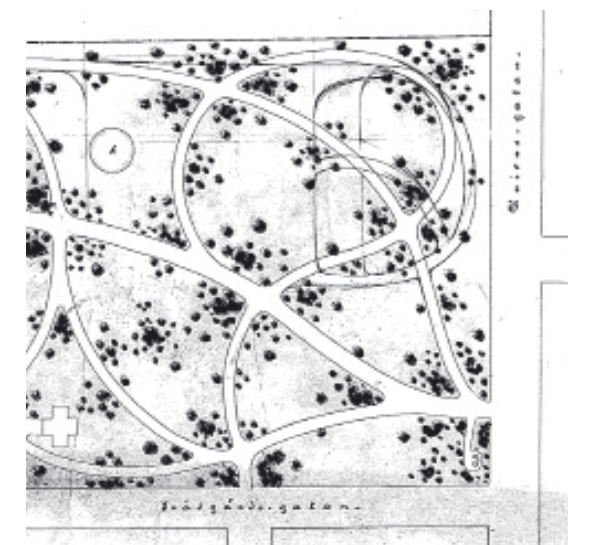

Varsapuistikon synty tapa poikkeaa muista Helsingin jäännös- tai nivelpuistikkoista. Se on liikennejärjestelyjen Kaisaniemen puistosta irti leikkaama osa, tosin nykyinen Kaisaniemenkatu on niin leveä, ettei yhteys emäpuistoon enää hahmotu.

Kaisaniemi oli Helsingin ensimmäinen asemakaavoitettu julkinen puisto jo Ehrenströmin asemakaavoissa. Niiden muotopuutarha muuttui Engelin käsissä ja toteutuksessa yksinkertaisemmaksi maisemapuutarhaksi. Yliopiston Helsinkiin muuttamisen myötä alueelle perustettiin myös kasvitieteellinen puutarha. Puisto valmistui 1830-luvulla.⁶⁹ Puutarhakadun ja Unioninkadun kulma oli Kaisaniemen puiston sisääntuloaluetta, josta lähti ja haarautui tärkeä itä-länsi-suuntainen puistokäytävä. Puutarhakadun ja Unioninkadun kulmassa oli pisoaari.

1900-luvun alussa yhteydet keskustasta itään alkoivat kaupungin ja liikenteen kasvun myötä muodostua hankaliksi. Uuden rautatieaseman rakentamisen aikaan päätettiin rakentaa myös oikoyhteys Mikonkadulta Vuorimiehenkadulle Kamelin korttelin läpi. Puutarhalautakunta vastusti suunnitelmia Kaisaniemenkadusta ja puiston leikkelemisestä kiivaasti.⁷⁰ Murtokatu⁷¹ kuitenkin rakennettiin ja se valmistui vuonna 1913. Vuonna 1912 kaupunginvaltuusto päätti esitetyistä vaihtoehdoista, että kadun irrottamasta ylijäämäkappaleesta tulee puiston sijaan julkisen rakennuksen tontti. Kaupunginvaltuusto totesi, että paikka tuli kunnostaa ”välttämästi ja mahdol-

lisimman vähillä kustannuksilla”.⁷² 1920-luvun alussa ”Kaisaniemenkadun valmistuttua kaiken merkityksensä kadottanutta” kolmiotonttia ehdotettiin paikaksi uudelle suomenkieliselle kansakoululle. Kaupunginase- makuutarha Brunilan ja yleisten töiden hallituksen vastustuksen takia koulu päätettiin sijoittaa Kaisaniemenkadun toiselle puolelle.⁷³ Kansakoululle vuonna 1923 vahvistetussa asemakaavassa kolmio merkittiin pieneksi puistikoksi.

Tulevan Varsapuistikon alue osana Kaisaniemen puistoa. Yksityiskohta kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin ensimmäisestä Kaisaniemen uudistussuunnitelmasta vuodelta 1909. HKR/KPOA 180.

Vilhonkadun muutosehdotus vuonna 1909. Yksityiskohta. KSV/Askoa 26/2.

”Vilhon ja Uninonin kadun välistä uutta liikenneväylyä koskeva Helsingin kaupungin asemakaavan muutos”. 1910. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 212.

Hyväksytty ehdotus Unioninkadun ja Puutarhakadun kulman tontin muuttamiseksi rakennuskortteliksi vuodelta 1912. Yksityiskohta. KSV/Askoa 25a/2.

Asemakaavan muutospiirustus Kansakoulun sijoittamiseksi Kaisaniemen puistoon. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 211b.

Vuoden 1910 paikkeilla otettu valokuva. Puistikko on avautunut katutilaan: pensasaidat ja puuidat on poistettu. MVA.

Helsinki. Erottaja.
Helsingfors. Skillnaden.

Kolmiopuistot ja -puistikot

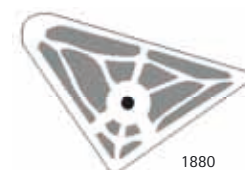
Suurin osa edellä käsitellyistä asemakaavoissa muodostetuista nivelpaikoista suunniteltiin ja rakennettiin puistoiksi lyhyen ajan kuluessa 1800-luvun lopun ja kansalaissodan välisenä aikana. Tässä kappaleessa seurataan puistokohteiden suunnitelmahistoriaa ja muutoksia perustamisesta nykyaikaan asti. Tarkastelu on jaettu neljään pääjaksoon. Ensimmäinen on kaupunkipuistojen perustamisvaihe 1880-luvulta 1930-luvun loppuun. Valtaosan ajanjaksosta kattaa Svante

Olssonin kaupunginpuutarhuriaika vuosikymmen vaihteen molemmin puolin. Toinen vaihe on toisen maailmansodan jälkeinen aika 1940-, 50- ja 60-luvuilla. Kolmantena käsitellään 1970- ja 80-lukujen muutoksia. Neljännessä vaiheessa tarkastellaan viimeisintä, nyt käynnissä olevaa kunnostuskierrosta, joka alkaa 90-luvun laman jälkeisistä ajoista. Aukioiden suunnitelmia ja vaiheita tarkastellaan seuraavassa luvussa.

Kolmiopuistikoiden toteutettuja vaiheita. 1:3300

1 1890-1939   2 1945-1965   3 1965-1985   4 1990-2008

Lapinlahden puistikko

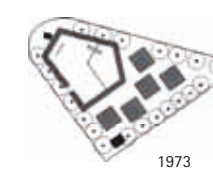
1880

1889

n. 1950

1973

Kolmikulma

1890

1946

1972

2007

Kapteenipuistikko

1907-1910

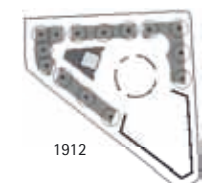

1950-luvun alku

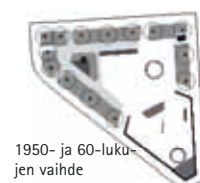

1978

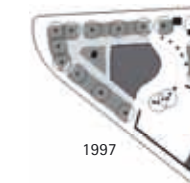
Karhupuisto

1912

1950- ja 60-lukujen vaihde

1997

1 Perustamisvaihe 1890-1939

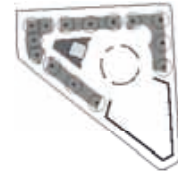
1889
Lapinlahden puistikko

1890
Kolmikulma

1907-1910
Kapteenipuistikko

1912
Karhupuisto

1800-luvun lopun nopean teollistumisen ja kaupungistumisen aiheuttamia ongelmia ratkottiin perustamalla puistoja, jotka koettiin terveyttä edistäviksi. Samalla vanhoja ylijäämäaukioita muutettiin puistikoiksi. Jo 1880-luvulla oli valitettu puistojen vähyyttä, erityisesti uusissa tiheästi rakennetuissa työläiskaupunginosissa. Kaivopuisto ja Kaisaniemi eivät enää riittäneet kaupungin keuhkoiksi. Vuonna 1890 Nya Pressen -lehden kirjoittaja korosti, että tiiviisti rakennetulla läntisellä Helsingin niemellä tarvittiin "raikasta ilmaa" tautiepidemioiden ehkäisemiseksi ja lasten iloksi. Lounais-Helsingissä ei ollut muita avoimia alueita kuin Kolmikulma ja "merkityksetön" Lapinlahden puistikko.³

Vuonna 1878 perustettiin rakennuskonttori, johon kuului aluksi väliaikainen kaupunginpuutarhurin virka. Ensimmäiseksi vakituiseksi kaupunginpuutarhuriksi valittiin Svante Olsson (1856–1941), joka toimi virassaan vuosina 1889–1924. Skoonelaissyntyinen Olsson oli ennen Helsinkiin tuloaan Tukholman kaupunginpuutarhuri Medinin alainen. Olsson sai käsiinsä valmiita viheralueita, jotka kunnostettiin, mutta hän suunnitteli myös koko joukon uusia. Puistot olivat Helsingissä vielä uutta, joten kokenut kaupunginpuutarhuri sai aluksi melko vapaat kädet.⁴

Olssonin alkuvuosina kaupungin hoidossa oli Esplanadi, Kaisaniemi, Kaivopuisto ja Eläintarhan puisto. Näitä – Esplanadia lukuun ottamatta – kaupungin reunoilla sijainneita puistoja täydensivät kaupunkirakenteen sisällä pienet puistikot: Liisanpuistikko, Suomen pankin istutukset, Kolmikulma, Vanhan kirkon puisto, Kaivoaukio (Lapinlahden puistikko), Ritarihuone ja Kirkkotori. Niiden lisäksi hoidettiin Tähtitorninvuorta.⁵ Vuonna 1927, Olssonin kauden päätyttyä, tehtiin luet-

Kaupunkipuistojen alku Helsingissä

Helsingin ensimmäinen julkinen kävelypuisto oli Kaisaniemen puutarha, jolle esitettiin suunnitelmia niin 1700-luvun kuin 1800-luvun alunkin asemakaavoissa. Ehrenströmin suunnitelmiin kuuluneesta puistokatu Esplanadista muotoutui myös yleinen puisto. 1800-luvun alkupuolen puistot olivat useimmiten kaupallisia tai filantrooppisia pyrkimyksiä toteuttavia yksityisiä hankkeita, kuten kylpyläyhtiönä aloitettu Kaivopuisto ja 1800-luvun puolivälissä perustettu Töölön puistoyhtiö. Kaupunkipuistojärjestelmän muotoutuessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Helsingin keskustapuistot elivät kukoistuskauttaan. Lähes kaikki keskustan nykyiset puistot rakennettiin tai uudistettiin, myös valtaosa tämän tutkimuksen puistokohteista sai hahmonsaa.¹

Maunu Häyrynen (1994) on jakanut Helsingin kaupunkipuistoinstituution kehityksen kansainvälisten esikuvien mukaan maisema- ja reformipuistovaiheisiin. Paternalisoivaa ja esteettispainotteista, 1880-luvulta alkanutta puiston omaksumisvaihetta kutsutaan maisemapuistokaudeksi. Kaudella oli tavoitteena luoda kaupunkirakenteen sisään tervehdyttäviä avoimia tiloja, vihreitä keitaita, joissa suoritettiin porvarillisten käyttäytymiskoodien määrittämää promenadia. Vuosisadan vaihteen jälkeen käynnistyi reformivaihe, jota leimasi leikin ja urheilun korostaminen. Vapaa-ajanvieton kontrolloiminen oli keino nuorison ja työväestön sosiaalistamiseksi. Kaupunkipuisto vakiintui, sai esteettisten perustelujen sijasta uusia rationaalisia perusteluita ja samalla arkipäiväisty.²

Leikkiviä lapsia Karhupuistossa 1930-luvulla.
Valok. Gustaf Welin. MVA.

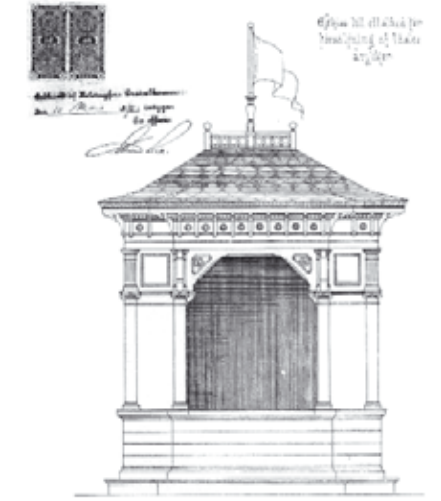
telointi, jonka mukaan hoidossa jo oli kaikkiaan 77 eri aluetta.⁶

Hygieenisten, filantrooppisten ja poliittisten pyrkimysten lisäksi kaupunkipuistoilla oli tärkeä edustus- ja imagotehtävä. Olsson nosti hiljalleen Helsingin istutuksia eurooppalaiselle tasolle. Kausi olikin Helsingin puistojen kulta-aikaa. Vuonna 1910 Ossian Lundén saattoi todeta lehtiartikkelissaan, että Helsingin kaupungin istutukset olivat nousseet Euroopan metropolien monipuolisimpien ja parhaiten hoidettujen joukkoon.

Muukalainen, joka kesä-aikaan osuu Suomen pääkaupunkiin, on hämmästynyt katsellessaan noita hauskaita, siimekkäitä istutuksia, jotka vihannuudellaan ja kukkeuskomeudellaan tuottavat vaihtelevaisuutta jäykkien ja oikosien talorivien joukkoon...⁷

Olsson kuitenkin valitti hoito- ja istutusmäärärahojen riittämättömyyttä. Istutusten määrän kasvu aiheutti toistuvia määrärahojen ylityksiä ja kahnausta Olssonin ja kaupungin hallinnon välille 1900-luvun alussa.⁸

Vapaa-ajan vietto ja sen myötä ulkoravintolat, virvoitusjuomakioskit ja mainosrakennelmat yleistyivät 1880-luvulla.⁹ Leikkikenttien tarpeeseen herättiin pikku hiljaa; pikkukaupungissa leikille oli ollut kyliksi tilaa ilman erillisiä paikkojakin.¹⁰ Vuonna 1898 kaupunginvaltuustossa tehtiin kaksi aloitetta leikkipaikkojen lisäämiseksi. Toisessa oli lueteltu joukko keskustan puistikoita, joihin olisi voitu perustaa leikkipaikkoja. Svante Olsson korosti avointen puistikoiden monikäyttöisyyttä, niillä "promeneeraava yleisö" saattoi kokoontua ja virkistäytyä ja pienet lapset leikkiä. Liisanpuistikossa ja Lapinlahden puistikossa oli jo niin suuret hiekkakentät kuin viihtyvyyks ja ulkonäkö sallivat ja Kolmikulmassakin hiekkakasa.

Lapinlahden puistikon kioskin suunnitelma. HKA/
Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset.

Kaupunginvaltuusto päätti, että kaupungin olemassa olevia puistoja ja aukioita ei "tuhlata" muuttamalla niitä leikkipaikoiksi. Aluksi päätettiin toteuttaa leikkikentät tulevaan Lastenlehtoon ja Tehtaanpuistoon.¹¹

Svante Olsson oli pragmaattinen ja joustava suunnittelija, joka käytti tilanteesta riippuen maisematyyliä tai luonnontyyliä, ja siirtyi sujuvasti arkkitehtonisen tyylin käyttöön 1910-luvulla.¹² Suunnittelutehtävinä pienet katujen ympäröivät aukiot olivat haastavia. Osa Olssonin tehokkaista suunnitelmista on ollut tarpeeksi vahvoja säilymään meidän aikoihimme asti. Kolmikulma ja Koulupuistikko muotoutuivat käyskentelypaikoiksi ja edustusaukioiksi, Katajanokalle tuli laajahko puisto. Avoimia, puiden ympäröimiä kenttiä Olsson suunnitteli Lapinlahden puistikkoon ja Kallion viidennen linjan puistikkoon, nykyisen Karhupuistoon, myös Kapteenipuistikosta tuli sellainen. Lastenlehdon kulmapuistikkoon rakennettiin leikkipaikka, samoin Katajanokalle. Leikillä oli keskeinen asema myös Karhupuistossa.

Reformipuistokauden alkaessa vuosisadan vaihteessa painopiste siirtyi uusille alueille. Puistojärjestelmät alkoivat tulla myös asemakaavoituksen agendalle ja pienet *postimerkki*puistikot alkoivat olla vanhanaikaisia.¹³ Suunnittelijaprofessioiden välillä oli koko 1900-luvun alun ajan taistelu puistosuunnittelun herruudesta. 1930-luvun alussa kiinteistötoimiston asemakaavaosasto sai selkävoiton puistotoimesta. Asemakaavoittajat saivat suunniteltavakseen merkittävät puistokohteet. Puistotomi jäi marginaaliin, suunnittelemaan pieniä kohteita ja vastaamaan kunnossapidosta.¹⁴ Varsapuistikon ja Matti Heleniuksen puiston väliaikaisen oloiset suunnitelmat tehtiin asemakaavaosastolla.

2 Toisen maailmansodan jälkeiset kunnostukset 1945-1965

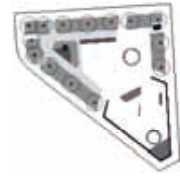
n. 1950
Lapinlahden puistikko

1946
Kolmikulma

1950-l
alku
Kapteenipuistikko

1950- ja 60-l
vaihe
Karhupuisto

Toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunnassa ja kaupungissa tapahtui nopeita muutoksia. Suomen suurimmat ikäluokat syntyivät. Helsingissä alle 15-vuotiaiden osuus kiipesi yli neljännekseen sodanjälkeisten 10 vuoden aikana.²⁰ Korkea syntyvyys ja muuttoliike aiheutti kovan asuntopulan. Tilanteeseen toi helpotusta vuoden 1946 suuri alueliitos, joka kasvatti kaupungin pinta-alaa tuntuvasti. Asuntorakentamisen painopiste siirtyi liitosalueiden uusiin lähiöihin. Keskustasta sen sijaan purettiin 1950- ja 60-luvuilla vanhaa asuinrakennuskantaa ja korvattiin sitä toimistorakentamisella.²¹

Sotien ajaksi laantunut liikenteen ja automäärän kasvu jatkui. Pysäköintipaikkoja tarvittiin lisää.²² Autot paitsi aiheuttivat elämäänsä aloitteleville suurille ikäluokille suoranaista vaaraa, myös söivät lasten tilan korttelien sisäpihoilta. Naisten työssäkäynnin yleistyminen aiheutti tarvetta lasten päivähoidolle. Kaupunkiin kaivattiin valvottuja ja turvallisia leikkipaikkoja. 1950-luvulla perustettiin useita puistotätiä ohjaamia leikkipaikkoja.²³ Leikkipaikkoja kehitettiin komiteatyönä. Vuosisadan alkupuolen avoimet hiekkakenttäleikkipaikat herättivät kritiikkiä. Aikuisille ja eri ikäisille lapsille alettiin erotella selvästi omia alueita. Leikkivälinevalikoima monipuolistui; aikaisemmin puistoissa oli vain keinuja ja hiekkalaatikoita. Leikkipaikkojen aitaamista pidettiin tärkeänä. Sillä saatiin toisaalta pidettyä ei-toivotut käyttäjät – humalaiset ja koirat – loitolla ja toisaalta lapset poissa autojen alta.²⁴

Vuonna 1946 jatkosodan ajan avoinna ollut kaupunginpuutarhurin virkaa alkoi hoitaa puutarharakkitehti Bengt M. Schalin.²⁵ Alan kärkinimiin Suomessa kuulunut Schalin (1889–1982) oli Svante Olssonin tapaan Helsingin puistoihin voimakkaasti vaikuttanut hahmo.

Schalinin ajan alussa puistotoimi sai takaisin menettämänsä vallan puistosuunnittelusta. Vuoden 1946 syksyllä kaupunginhallitus hyväksyi puistojen suunnittelun siirtämisen silloisen rakennustoimiston puisto-osaston tehtäväksi. Asemakaavaosaston suunnittelema puistoja oli kritisoitu kaavamaisiksi ja ilman alan asiantuntimusta laadituiksi. Hallitus varasi itselleen oikeuden vahvistaa suunnitelmat kiinteistölautakunnan lausunnon saatuaan. Puisto-osaston vastuulle tulivat ”puistojen sisäiset suunnitelmat”. Asemakaavaosaston kanssa tuli tehdä yhteistyötä kun suunnitelmiin liittyi katualueita tai rakennuksia ja kun ”yleiset asemakaavalliset seikat vaikuttivat puiston suunnitteluun”.²⁶

1940-luvun lopulta alkaen Schalin vastasi lukuisten uusien asuinalueiden puistojen suunnittelusta. Puistorakentamisen painopiste oli laajojen vihervyöhykkeiden suunnittelussa. Urheilukenttien ja ulkoilun merkitystä terveydelle ja viihtyvyydelle korostettiin. Puistoja rakennettiin ”ei kasveja vaan ihmistä varten”. 1900-luvun vaihteen pienet keskustapuistokohteet näyttivät vanhanaikaisilta koristeaiheilta, jotka eivät täyttäneet moderneja virkistystavoitteita. Tämä näkyy hoitotasossa sodanjälkeisinä vuosikymmeninä.²⁷ Asemakaava-arkkitehti Birger Brunila kirjoitti vuonna 1947, että puistoja oli kauan perustettu ”harkitutta suunnitelmatta ja sijoitettu paikkaan, joka sattumalta oli jäänyt käyttämättä tai jota epäedullisen maaston takia ei voitu käyttää muuhun tarkoitukseen, ja niitä varten varatut alueet olivat pinta-alaltaan tavallisesti sangen vaatimattomat”.²⁸ Schalinin aikaan tehtiin kuitenkin monissa kantakaupungin kohteissa peruskunnostukset. Sodissa kärsineet istutukset piti korjata, ja toisaalta vuonna 1952 järjestetyt Helsingin olympialaiset aiheuttivat kaupunkikuvallisia edustuspaineita. Tutkimuskohteista Kolmikulma

Sota-aika

Sotavuosien aikana monet kaupungin puistoista pääsivät heikkoon kuntoon. Suoranaiset pommivauriot jäivät tutkittujen puistikoiden osalta vähäisiksi, vaikka Kolmikulman edustalla odotelleen elokuvateatteriyleisön joukkoon putosikin pommi syksyllä 1942 surmaten 45 ihmistä. Istutuksia käytettiin halkovarastoina ja osa jouduttiin ottamaan viljelyyn. Puistotoimen työvoimaa siirtyi sotalaitoksen käyttöön, eikä kasteluun ja muuhun hoitoon voitu käyttää kuin murto-osa aiemmista varoista. Kalusteet vaurioituvat materiaalien puutteessa ja siksi, että monet niistä jäivät sotatalven 1939–1940 ajaksi ulos puistoihin. Osa penkeistä oli myös lainassa väestönsuojissa. Jatkosodan aikana puistonpenkkejä lainattiin väestönsuojien ohella myös sotasairaalalle.¹⁵ Sota-aikana uusien penkkien valmistaminen oli vaikeaa, sillä metallijalkoja ei saatu.¹⁶ Varsinkin monia pienistä kantakaupungin puistikoista runneltiin sirpalesuojajakaivannoilla.¹⁷ Kolmikulmaa kunnostettiin jo välirauhan aikana.¹⁸ Jatkosodan päättymisen jälkeen, vuonna 1946, kaupunginvaltuusto myönsi 2 miljoonaa markkaa vanhojen istutusten kunnostamista varten. Siitä 200 000 osoitettiin Kolmikulman uusimiseen.¹⁹

Sirpalesuojat Kolmikulmassa 1939. Valok. Foto Roos. HKM.

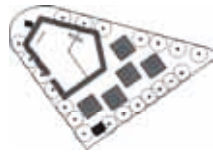
uudistettiin Schalinin aikana perusteellisesti. Pienempiä kunnostus- tai muutostöitä tehtiin Karhupuistossa, Koulupuistossa, Varsapuistossa, Lapinlahden puistossa, Kapteenipuistossa ja Katajanokan puistossa.

Helsingin viherväliet ja niiden suunnitellut laajennukset vuonna 1947. Keskustan puistokokonaisuutta leimaa sirpalemaisuus. Brunila, Birger 1947: ”Stadens stränder och parker.” Vår Stad. Helsingfors.

3 1960- ja 70-luvun muutokset ja kunnostukset

1973
Lapinlahden puistikko

1972
Kolmikulma

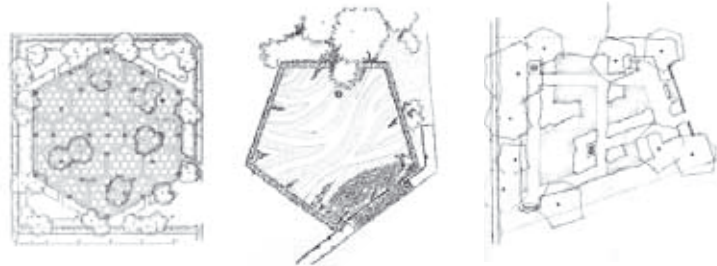
1978
Kapteenipuistikko

1960-luvulla historiallista keskustaa purettiin ja uutta rakennettiin vauhdilla autojen ja suurten toimistotalojen ehdoilla. Historiallisen kaupunkikuvan arvoon herätettiin hitaasti. Eräänä käännekohtana oli Vilhelm Helanderin ja Mikael Sundmanin *Kenen Helsinki?* -pamfletti vuonna 1970.²⁹ Kirjassa kritisoitiin voimakkaasti paitsi keskustan rakennusten purkamista, myös liikenteen ylivaltaa kaupunkitilassa. Osansa sai myös suhtautuminen puistokatuihin ja puistoihin, erityisesti kritisoitiin kaikialle levittäytyvää pysäköintiä ja puiden kaatamista liikenteen tieltä.³⁰

1970-luvulla tehtiin huonoon kuntoon päässeissä keskustapuistoissa monia kunnostuksia, ajan tyyllillä. Vanhojen puistojen historiallista arvoa ei tunnustettu vielä 60- ja 70-luvuilla, vaan ne olivat samassa asemassa kuin uudetkin kohteet toimintojen sijoituspaikoista päätettäessä.³¹ Lapinlahden puistikko, Kolmikulma ja Kapteenipuistikko uudistettiin jokseenkin täydellisesti. Myös Katajanokan puisto muuttui, kun puiston aiemmin kahteen osaan jakanut katualue poistettiin käytöstä ja muutettiin osaksi puistoa. Varsapuistikon ja Koulupuiston käsittely oli tällä kaudella peruskunnossapitoa, eikä Karhupuistoonkaan toteutettu uusia suunnitelmia.

1970-luvun lopussa rakennettiin myös kantakaupungin viimeisin kolmiopuisto, Lastenlehto. Tutkittujen kohteiden kunnostussuunnitelmia tekivät erityisesti HKR:n puistosuunnittelijat, puutarha-arkkitehdit Lars Liljefors ja Harald Carstens. Kööpenhaminan arkkitehtikoulussa opiskelleiden suunnittelijoiden käyttämässä muotokiellässä näkyy selviä vaikutteita tanskalaisesta modernismista.³²

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa istutetut puut alkoivat olla suuria ja varjostaa puistikoitaan. Puurivien alla olevien nurmikaistaleiden ylläpito osoittautui erityisen ongelmalliseksi. Kapteenipuistikosta ja Lapinlahden puistikosta ne päätettiin poistaa. Uusi leikkipaikkakomitea oli perustettu 1960-luvulla tutkimaan leikkimahdollisuuksia.³³ Leikkipaikkoja uudistettiin. Ajan ihanne oli suljettu, suojainen paikka, jossa toiminnot oli erotettu toisistaan selkeästi.³⁴ Moneen leikkipuistoon ja leikkipaikkaan sijoitettiin rakennusviraston puisto-osaston pajan toteuttamia puisia veistoksia.³⁵ Uutena puistikoiden käyttötapa nousi esiin 1960-luvun lopulta alkaen koirille varattujen aitausten rakentaminen. Tutkimuskohteista sellaiset sijoitettiin Lapinlahden puistikkoon ja Katajanokan puistoon.

Tanskalaisen modernismin kulmikasta muotokieltä, joka lienee vaikuttanut Kööpenhaminassa opiskelleeseen Harald Carstensiin. Treib, Marc 2002: *The Architecture of Landscape 1940-1960*. Philadelphia; IFLA Copenhagen 1999. Copenhagen.

4 Viimeisin kunnostusjakso 1990-2008

2007
Kolmikulma

1990-l loppu
Karhupuisto

Autot ovat valloittaneet Kolmikulman reunan 1960- ja 70-lukujen vaihteessa. Helander ja Sundman 1970.

Kantakaupungin puistoja on kunnostettu vilkkaasti 1990-luvun laman jälkeen. Monet kunnostuksista tehtiin Helsingin vuoden 2001 kulttuuripääkaupunkikauden kynnyksellä. Aikaisemmissa vaiheissa vaikutusvaltaisten kaupunginpuutarhurien ja myöhemmin puistotoimen muidenkin suunnittelijoiden kädenjälki näkyi selvästi. Nykyään rakennusviraston katu- ja puisto-osaston suunnittelutoimistossa ei enää juuri suunnitella yksittäisiä kohteita. Virasto tilaa suunnitelmat eri konsulteilta erillisinä hankkeina, mikä tuottaa haasteita kokonaisuusien hahmottamiselle ja ylläpitämiselle.

Kaupunkipuistojen historian yleinen arvo on tiedostettu. Yksittäisten kohteiden käsittelyssä se on näkynyt pyrkimyksenä vanhojen suunnitelmavaiheiden palauttamiseen, mutta myös kunnostetun puiston oman historian korvaamisena yleisellä historismitilla.

1990-luvulta alkaneella jaksolla on tehty kattava kunnostus Karhupuistossa ja Kolmikulmassa. Erityisesti Kolmikulma muuttui huomattavasti. Varsapuistikko ja Koulupuistikko kunnostettiin kevyemmin. Lastenlehto, Kapteenipuistikko ja Lapinlahden puistikko odottavat kunnostustaan.

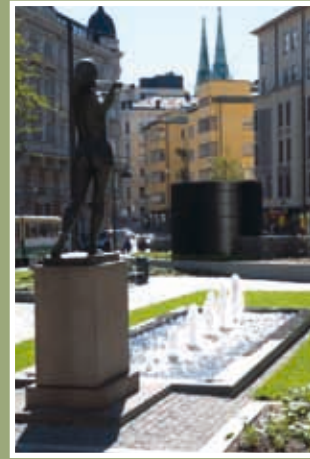
Koirapuistot

Koirapuistojen rakentaminen alkoi Helsingissä 1970-luvun alkupuolella ja kiihtyi sen jälkeen nopeasti. Kaupunginhallitus oli vuonna 1968 asettanut komitean selvittämään mahdollisuuksia järjestää koirille ulkoilualueita kaupunkiin. Yleisten töiden hallitus sai tehtäväksi aluksi koeluotoisesti suunnitella ja rakentaa ulkoilupaikkoja ja käymälöitä koirille.³⁶ 1970-luvun lopulla koirapuistoja oli runsaat kymmenen,³⁷ vuonna 1980 jo 16. Uusia perustettiin parin-kolmen puiston vuosivauhdilla. Tässä vaiheessa kantakaupungin koirapuistot rajoittuivat Kaivopuistoon, Rajasaareen, Pengerpuistoon, Linnunlauluun, Katajanokan kortteli 144:ään, Keuruupuistoon, Porvoonkadun ja Sturenkadun kulman tyhjälle tontille ja Alppipuistoon.³⁸ 1980-luvun lopulla aitauksia oli 45 ja 2000-luvun alussa 85.³⁹

Kolmikulma

sijainti: Uudenmaankatu, Erottajankatu, Yrjönkatu
 koko: 2360 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: -

Kolmikulma on umpikorttelirivien ympäröimä kaupunkitila, joka muutettiin 1800-luvun lopussa puistikoksi. Aikaisemmin tiheänä kasvillisuusmassana, omana vihreänä korttelinaan hahmottunut puistikko on viimeisimmässä kunnostuksessa saanut avoimen hahmon. Uusimman suunnitelman puut on ryhmitetty katupuurivien oloisesti. Puistikon läpi näkyy nyt joka suuntaan. Samalla yhteydet ympäröivään katutilaan ovat parantuneet. Myös Uudenmaankadulle tehty uusi liittymä ja raitiovaunupysäkki lisäävät läpikulkua puistossa ja siten toivottavasti puistikon käyttöä.

Kolmikulman kaupunkitila on intensiivinen. Tilalla on selkeä pinnanmuoto, maanpinta laskee Uudenmaankadun ja Erottajankadun kulmasta. Ympäröivät rakennusrivit muodostavat yhtenäisen ja ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden. Kattolinjat ovat Ludviginkadun kulmaa lukuun ottamatta yhtenäiset. Rakennukset ovat "toista kierrosta", alkuperäiset matalat puurakennukset korvanneita 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen molemmin puolin rakennettuja kivitaloja. Puistikon nykyasu ei muodosta ympäröivän arkkitehtuurin kanssa saumatonta kokonaisuutta. Maanalaisen pysäköinnin liittymän rakentaminen ja laajentaminen on muuttanut puistikon tilaa, katkaissut sen eteläkärjen ja näkymät etelän suunnasta.

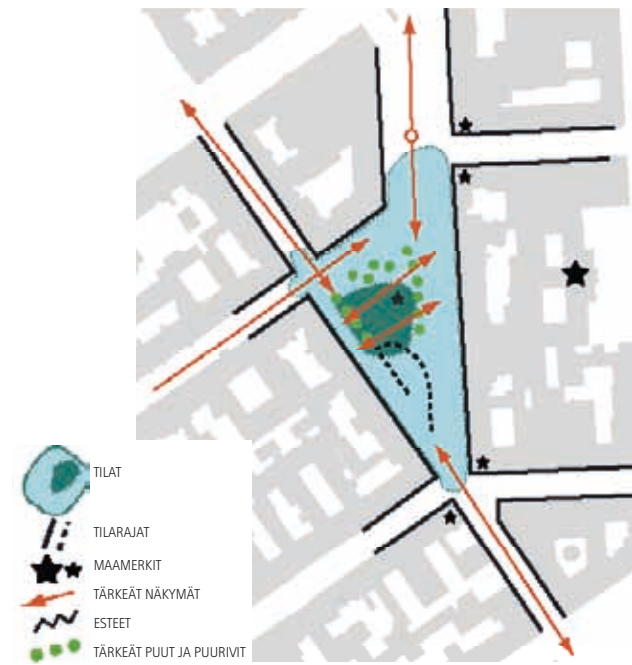
Rampin rakenteet ovat vieras ja häiritsevää elementti pienen puistikon terävässä kärjessä. Suunnitelmissa tehty varaus kioskille Erottajan reunaan on syytä jättää käyttämättä.

Ränsistyneestä puistikosta tehtiin kertaheitolla huoliteltu kaupunkitila, jonka keskeisellä alueella on veistos ja vanhan vesialtaan tilalla pitkänomainen suihkulähde. Puistikossa on käytetty runsaasti luonnonkivipintoja ja -rakenteita, mikä tekee sen sommitelmasta raskaahkon oloisen. Kolmikulman uuden suunnitelman monumentaalinen tyyli on jossain määrin ristiriidassa puistikon kaupunkirakenteellisen aseman ja historian kanssa. Kolmikulmaa reunustaa Helsingin kaupunkipuistojen perinteestä poikkeava luonnonkivisen muurin, kaiteen ja porttipylväiden yhdistelmä.

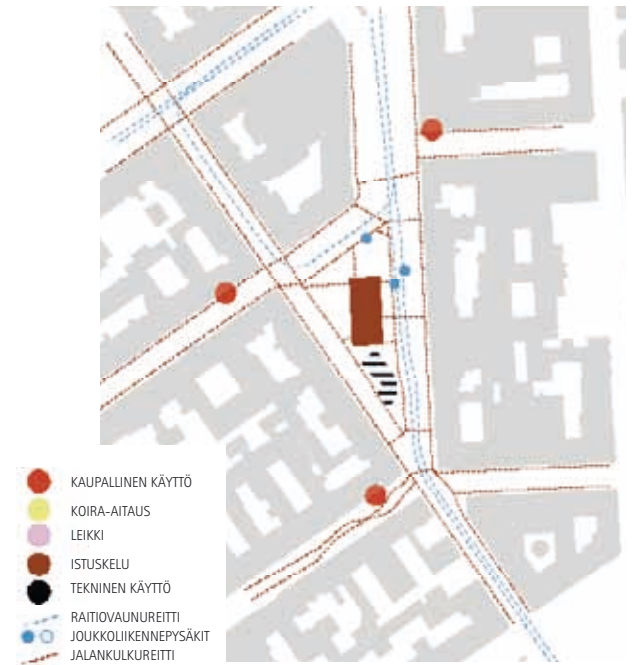
Puistikolla on tiiviissä kivi- ja puukaupungissa suuri kaupunkikuvallinen merkitys. Se on osa Vanhan kirkon puistosta tai Erottajalta alkavaa ja Koulupuiston kautta Punanotkon laaksoon vievää puistoketjua.

Kolmikulman tarinaan ovat kuuluneet lukuisat täydelliset muutosvaiheet. Uusin kunnostus jatkoi perinnettä. Puistikossa ei ole säilynyt historiallisesti arvokkaita elementtejä. Vanhemmista vaiheista muistuttavat enää suuret puut ja veistos.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 1820-luvulla tasoitettu Kolmikulmainen tori⁴⁰ pyysi avoimena aukiona pitkälle vuosisadan jälkipuoliskolle, vaikka se 1800-luvun puolenvälin jälkeen esiintyikin asemakaavakartoissa istutettuna. Aukion pohjoislaidalla asunut valtiomies ja professori Wilhelm Gabriel Lagus kuvasi torin olleen pitkään viranomaisten laiminlyömä. 1830-luvulla ruohopintaisella torilla käytiin satunnaisesti hevoskauppaa. Aukion eteläpäässä oli lammikko, ja katualueella aukion eteläpuolella julkinen kaivo. Alueen nurkassa lienee myös sijainnut yksi Helsingin monista häpeäpaaluista.⁴¹

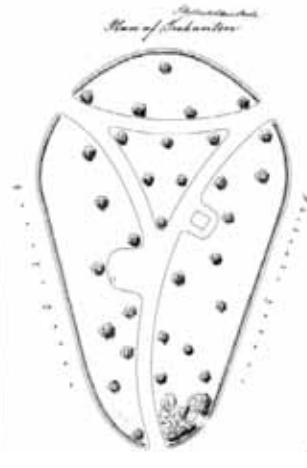
Kaupunkikarttojen perusteella 1860-luvulla Kolmikulmassa oli y-kirjaimen tapaan haarautuva käytäväverkko.⁴² Aukion asusta ennen 1880-lukua ei ole löytynyt tarkkoja kuvauksia, mutta se oli jo vakiintunut puistikoksi. Vicke Petterssonin mukaan Kolmikulma oli 1870-luvulla ”pieni hoitamaton puisto”, jota ympärivät 1- ja 2-kerroksiset puurakennukset.⁴³ Kun rakennuskonttori oli perustettu ja väliaikainen kaupunginpuutarhuri L. A. Jernström aloittanut työnsä, puistikon nurmet kunnostettiin, ja sinne rakennettiin uusi sadan jalan (n. 30 m) mittainen patkka käytävää vuonna 1878. Nurmia kunnostettiin vielä vuonna 1883 ja samalla puistikoon istutettiin hernerpensasaita.⁴⁴ Vuoden 1887 asemakaavaan⁴⁵ on lyijykynällä hahmoteltu Kolmikulman käytäväverkko. Sommitelma on myös Helsingin vuoden 1888 kartalla.⁴⁶

Yksi ensimmäisistä kaupunginpuutarhuri Olssonin ajan töistä oli Kolmikulman puistikon kunnostus. Kolmikulman ensimmäinen säilynyt suunnitelma on Olssonin käsialaa. Koska käytävien perushahmo periytyi jo aiemmasta vaiheesta, oli Olssonin roolina puistikon huollittelu ja kohentaminen sekä katuvarren rajauksen viimeistely. On todennäköistä, että puistikossa oli puita jo ennen kunnostusta. Olssonin suunnitelmapiirustuksessa olevien puiden istutusajasta ei ole varmaa tietoa, ne saattavat olla kunnostuksessa istutettuja, osin vanhoja tai kokonaan edeltävästä vaiheesta.⁴⁷ Vapaasti koko aukion alueelle polkujen varsille ripotelluilla puilla ei ole pyritty luomaan tilaa puistikon sisälle eikä rajausta katujen reunaan.

Kunnostuksen pohjana olevasta suunnitelmasta on säilynyt kaksi lähes yhtäpitävää versiota.⁴⁸ Puistosommitelma on kaartuvapolkuinen ja nurmipintainen miniatyyrimaisemapuisto, jonka keskipisteenä on pieni aukio. Kunnostuksessa Jernströmin aikaiset *girlandin*⁴⁹ muotoon istutetut hernerpensasaidat poistettiin, ja käy-

Kolmikulman käytävät vuonna 1866 julkaistulla kaupunkikartalla. XIV: 39. HKM.

Olssonin suunnitelma Kolmikulmaan. HKR/KPOA 287.

Matalien rakennusten ympäröimä Kolmikulma 1890-luvulla. Ollila - Toppari 1986.

1900-luvun alkuvuosina otettu valokuva, jossa pensasaidan ja puuiden ympäröimässä puistikossa näkyy puiden katveessa kioski ja pisoaari. HKM.

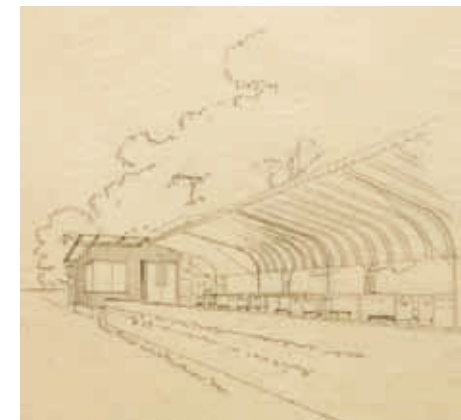

Katualueella puistikon eteläpuolella sijainnut pieni kioski v. 1904. Valok. A.E.Rosebröijer. HKM.

Patsas avoimessa ympäristössään vuonna 1928. Valok. A. Rönnberg. HKM.

Hilding Ekelundin toteutumaton suunnitelma Kolmikulman ulkoilmakahvilaksi. Talonrakennusosasto/HKR/HKA.

tävät ja nurmipinnat rakennettiin uudelleen. Katualueen reunaan tuli puuaita ja sen sisäpuolelle orapihlaja-aita.⁵⁰ Samanlaista kaksijuoksuista puuaitaa käytettiin samoihin aikoihin muun muassa Liisanpuistikossa ja Lapinlahden puistikossa. Sisäosien käytävät reunustettiin myöhemmin rautalanka-aidalla. Puistikon eteläkärkeen pensaiden siimekseen kätettiin metallinen pisoaari.⁵¹ Rakennustyöt olivat valmiit vuonna 1890.⁵² Vuonna 1902 Kolmikulmaan asennettiin viisi kaasulyhtyä, ja vuonna 1911 puistikko oli yhtenä kaupungin ensimmäisistä sähkövalaistuksen koekohteista.⁵³ Kaivo oli suljettu veden heikon laadun takia ainakin väliaikaisesti vuonna 1875 ja vuonna 1883 romahduspisteeseen lahonnut kaivo purettiin.⁵⁴

Olssonin suunnitelmissa toisen puistokäytävän varressa näkyvä pieni suorakulmio lienee virvoitusjuomakioski, jonka rakennussuunnitelmille tehtailija A. L. Hartwall sai hyväksynnän vuonna 1892.⁵⁵ Kioski oli pieni ja koristeellinen puurakennus, joita oli 1800-luvun lopun puistoissa Helsingissä ja muissa kaupungeissa.⁵⁶ Jo aikaisemmin puistikossa oli ollut Hartwallin siirrettävä kioski.⁵⁷

Olssonin kauden loppuajoina Kolmikulman ilme muuttui puiden kasvaessa ja varjostuksen lisääntyessä. Yhteys katualueeseen aukeni, kun puistikkoa ympäröineet pensas- ja puuaidat poistettiin valokuvien perusteella vuoden 1910 paikkeilla ja korvattiin kevyillä rautalanka-aidoilla. Puistikon hoitotaso laski, ja se alkoi näyttää rapistuneelta. Ympäristön viimeisetkin matalat puutalot oli purettu, ja niiden tilalle tuli korkeita kivitaloja. Kolmikulman käytöstä ei vaikuta vallinneen selvää näkemystä. Puistikko oli pian valmistuttuaan ehdolla suomenkielisen teatterin, myöhemmin Tope-liuksen patsaan ja 1920-luvulla vielä bensiiniaseman sijoituspaikaksi. Vuonna 1929 puistikossa paljastettiin Yrjö Liipolan veistos Tellervo, Tapion Tytär. 1900-luvun alkuvuosikymmenten muutos näkyy hyvin 1920- ja 1930-lukujen taitteen valokuvissa, joissa Tellervo-patsas on varsin tyhjän näköisessä puistossa.⁵⁸

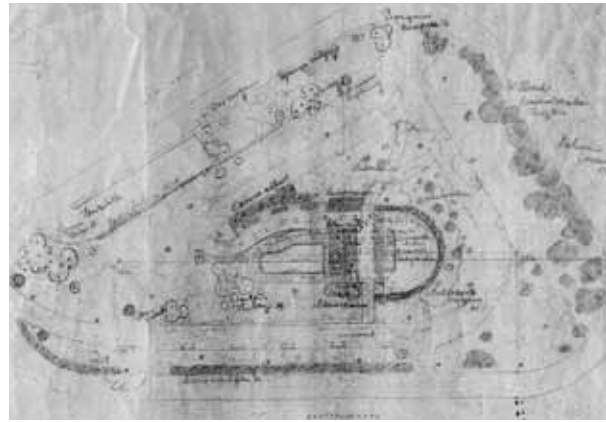
2 Myös Bengt Schalin aloitti kaupunkipuutarhurikauttaan Kolmikulman kunnostuksella. Puistikko oli sotien jäljiltä huonossa kunnossa ja lisäksi Yrjönkadun reunaan rakennetun Erottajan väestönsuojan ajorampin rakennustöiden vaurioittama.⁵⁹ Kunnostussuunnitelman perusratkaisu käytäväverkkoineen tehtiin asemakaavaosastolla, jossa suunnitelman on laatinut ilmeisesti arkkitehti Ingeborg Wahlroos⁶⁰ ja allekirjoittanut asema-

kaava-arkkitehti Birger Brunila. Piirustuksista on kaksi versiota⁶¹, joista jälkimmäinen hyväksyttiin pienin muutoksin. Suunnitelmassa mukana ollut ulkoilmakahvila, jonka kaupunginarkkitehti Hilding Ekelund oli suunnitellut vuonna 1945 (ks. kuva), jäi lopulta pois.⁶²

Kolmikulman kunnostuksen aikaan elettiin monessa mielessä muutosvaihetta. Helsingin kaupungin puistosuunnittelutyöt olivat kokeneet uusjaon, ja tuore kaupunginpuutarhuri Schalin oli saanut vallan päättää puistojen suunnitelmista. Suomen puutarha-arkkitehdit olivat myös juuri järjestäytyneet yhdistykseksi (SPAFTA). SPAFTA käynnisti vuoden 1946 lopulla Kolmikulman kunnostuksesta suunnittelukilpailun, joka oli maamme ensimmäinen järjestäytyneen ammattikunnan toteuttama puistosuunnittelukilpailu. Yhdistyksen johtokunta hyväksyi kilpailuohjelman kokouksessaan 3.12.1946.⁶³ Kilpailun palautus oli keväällä 1947. Kilpailuehdotukset (12 planssia) ovat rakennustaiteen museon arkistossa. Koska asemakaavaosaston suunnitelmat Kolmikulmaan olivat jo tulleet hyväksytyiksi ja koska kilpailun taustat tunnetaan heikosti,⁶⁴ jää sen tarkoitus arvailujen varaan. Voidaan arvailla, että uudessa tilanteessa Schalin on halunnut kyseenalaistaa asemakaavaosaston suunnitelmat. Ajankohtainen aihe tarjosi myös näkyvyyttä paikalle ja uuden liiton jäsenille. Yksi plansseista on piirustusjäljen perusteella selvästi Schalinin itsensä työtä.⁶⁵ Kahta ruotsiksi esitettyä ehdotusta on plansseihin raapusteltujen merkintöjen mukaan arvailtu Paul Olssonin työksi.⁶⁶ Kilpailun voitti nimimerkki Alienus, jonka takana oli puutarha-arkkitehti Nils Orénton (s. 1922).⁶⁷ Ehdotus oli selvästi joukon työstetyin ja varustettu pitkällä selostuksella. Kunnostussuunnitteluun kilpailulla ei lopulta ollut vaikutusta, mutta suunnitelmat kaivettiin kuitenkin hetkeksi kaapista Kolmikulman viimeisimmän kunnostuksen yhteydessä 2000-luvulla.

Kolmikulman rapistuneesta pienoismaisemapuistosta tehtiin puutarhamainen kaupunki-istutus. Istuskelualueutta korostettiin ja puistikosta tuli aikaisempaa pienimittakaavaisempi. Suunnitelma säilytti 1800-luvulta peräisin olevat puut jokseenkin ennallaan. Puistikon sisäpuolella kiersi suunnitelmassa käytävä, jonka erotti jalkakäytävästä nurmikaistale. Polkuverkosta oli kaksi liittymää Erottajankadulle, yksi eteläkärkeen ja yksi Uudenmaankadun ja Yrjönkadun risteykseen. Puiston ytimen muodostivat patsaan eteläpuolelle suunniteltu flyygelin muotoinen vesiallas, istutusalue lukuisine penkkeineen ja niitä kiertävät liuskekivet käytävät.

Katu- ja puisto-osaston arkistossa oleva versio asemakaavaosaston suunnitelmasta 2603A. Bengt Schalinin suunnittelemat kasvit lisättynä. HKR/KPOA 314.

Kolmikulman valmis vesiallas, istutukset ja puiset sohvat 1950-luvun valokuvassa. Valok. Foto Roos. HKM.

Kolmikulman piirustus vuoden 1950 paikkeilta. HKR/KPOA 326.

Altaan länsipuolella oli istuskelupaikka, ja penkkejä oli piirretty myös Erottajankadun puoleisen käytävän varteen. Patsaan pohjoispuolelle oli rajattu pensasaidalla pieni puoliympyrän muotoinen leikkipaikka. 1940-luvun suunnitelmien yhteydessä aikaisemmin pyöreä ja Uudenmaankadun linjalle tunkeutunut puistikon pohjoisreuna suoritettiin katulinjaa seuraavaksi.

Katu- ja puisto-osaston arkistossa olevassa piirustusversiossa⁶⁸ Bengt Schalin on hahmotellut asemakaavaosaston suunnitelman päälle istutukset ja istutettavat kasvit lukumäärineen paksulla lyijykynällä, osin ruotsiksi.⁶⁹ Erottajankadun puolelle Schalin on lisännyt leikatun pensasaidan ja Uudenmaankadulle vapaamuotoisen pensasistutuksen.

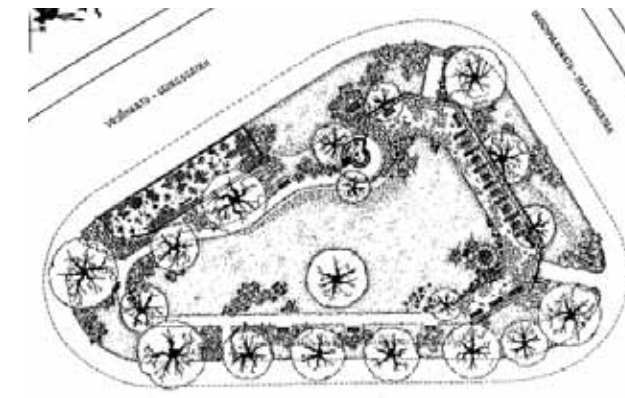
Kolmikulman kunnostustyöt alkoivat vuonna 1946, ja istutuksia viimeisteltiin vielä olympiavuonna 1952.⁷⁰ Istutettu lajisto oli runsas. Käytettyjä lajeja olivat muun muassa kurtulehtiruusu, mongolianvaahterat, hovijasmikkeet, eri tuhkapensas- ja kanukkalajit, euroopansorvaripensaat, syreenit, japaninhappomarjat, marjaomenapensaat, kultasateet, köynnöskuusamat ja "Engelmannii"-villiiniit. Istutusluetteloiden kasvit poikkeavat hieman säilyneeseen suunnitelmapiirustukseen merkityistä, mikä liittyy Schalinin tapaan muuttaa suunnitelmia maastossa.⁷¹ Toteutuneet puistosuunnitelmat on piirretty 30.3.1951 päivättyyn piirustukseen, jonka perusteella on saatettu tehdä muutoksia 1950-luvun alussa.⁷² Vuosisadan puolivälissä Erottajankadun reunaan istutettujen uusien lehmusten istutusaikaa ei ole löytynyt arkistomerkinnöistä.

KOLMIKULMAN TOTEUTTAMATTOMIA SUUNNITELMIA 1940-LUVUN PUOLIVÄLISTÄ.

Kaupunginarkkitehti Hilding Ekelundin kahvilasuunnitelmiin liittyvä Kolmikulman uudistamissuunnitelma vuodelta 1945. Talonrakennusosasto/HKR/HKA.

Vuoden 1946 suunnittelukilpailun voittanut Nils Orénton "Alienus". SRM.

Vuoden 1946 suunnittelukilpailussa palkittu ehdotus "Paljon melua tyhjistä". Mahdollisesti Erik Sommerschildin työtä. SRM.

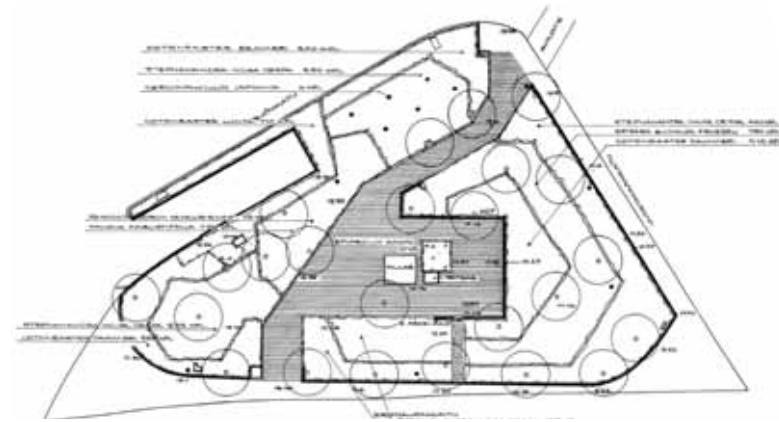
Suunnittelukilpailun piirustusten yhteydessä oleva nimimerkitön planssi, joka on Bengt Schalinin kädenjälkeä. SRM.

Kolmikulma vuonna 1972 ennen kunnostusta. Puistikko on avoin, pensaaton ja varsin kulunut. Valok. HKR.

Harald Carstensen suunnitelma Kolmikulmaan 1972. HKR/KPOA 2302.

Nils Orénnon 1940-luvun kilpailuvoittajaehdotuksestaan päivitetty uusi suunnitelma Kolmikulmaan vuodelta 2000. Pohjapiirros ja näkymä Erottajankadulta. HKR.

3 1970-luvulle tultaessa Kolmikulma alkoi olla kiipeästi korjauksen tarpeessa. Puutarha-arkkitehti Harald Carstens laati rakennusvirastossa puistikolle kunnostussuunnitelman⁷³ vuonna 1972. Suunnitelmassa Kolmikulmaan tuli ajalle ja Carstensille tyypillinen, tanskalaisesta modernismista vaikutteita saanut kuusikulmioon perustuva muotokieli. Puistikon luonne muuttui aiempaa enemmän läpikulkupaikaksi. Suunnitelmassa Kolmikulman läpi vei mutkitteleva käytävä Erottajan raitiovaunupysäkiltä Uudenmaankadun ja Yrjönkadun kulmaan. Patsaan ympäristöön Carstens muotoili pienen reunakivellä ympäröidyn aukion, jonka keskialueella säilyi vanha istutusruutu. Aiempi flyygelin muotoinen vesiallas korvattiin pienemmällä neliön muotoisella. Käytävät ja aukio pinnoitettiin graniittilaatalla ja nupukivellä. Ajoluiskalta vedettiin puistikon eteläkulman yli yhteys Erottajankadulle, niin että puistikon eteläkärkeen muodostui ajoväylien ympäröimiä irrallisia saarekkeita, joista yhteen istutettiin nurmea. Vanhat puut säilyivät pääosin ennallaan. Uusina lajeina oli massaistutukset suikerotuhkapensasta, ruusuangervoja ja seppelvarpua⁷⁴ Ajorampin ympärille istutettiin kalmiaa, kiiltotuhkapensasta ja Rhododendron catawbiense -alppiruusuja. Yrjönkadun varteen tuli kuusi katsuraa. Carstensen suunnitelma toteutettiin vuonna 1973.⁷⁵ Vuonna 1979 puistikossa tehtiin vielä pieni HKR:n puutarha-arkkitehti Lars

Liljeforsin suunnittelema korjaustyö, jossa spontaanisti syntynyt oikopolku keskiaukealta Yrjönkadun varteen vievälle käytävälle rakennettiin nupukivikäytäväksi.⁷⁶ Carstensen suunnitelma kesti heikosti aikaa ja Kolmikulman kunto pääsi nopeasti huonoksi.⁷⁷

4 Synkäksi ja epäviihtyisäksi koetun, roskaisen ja unohdetun Kolmikulman puistikon kunnostusta viriteltiin jo 1990-luvun puolivälissä.⁷⁸ Kunnostussuunnittelu oli rakennusviraston toimintasuunnitelmissa vuosina 2000 ja 2001, jolloin suunnittelu oli tarkoitus saada valmiiksi ja työt aloittaa.⁷⁹ Suunnitteluun saatiin mukaan vuoden 1946 suunnittelukilpailun voittajaehdotuksen tehnyt Nils Oréto. Oréto muokkasi suunnitelmaansa muuttuneiden olosuhteiden mukaiseksi. Mukana oli myös puistokahvila. Työ ei monista syistä johtuen kuitenkaan edennyt toteutusvaiheeseen asti.⁸⁰ Kunnostus jatkui uuden suunnittelijan ja täysin uusien suunnitelmien kanssa. Toteutettu suunnitelma on Ramboll Finland Oy:n tekemä.

Puistikko muutettiin täydellisesti eikä edeltäviin historiallisiin suunnitelmavaiheisiin viitattu. Puistikkoa avattiin tilallisesti. Heikkokuntoiset pensaot korvattiin matalilla pensailla ja maanpeitekasveilla. Sisäosista kaadettiin vanhoja kookkaita lehmuksia, jotka alkoivat olla heikkokuntoisia. Kun samalla uusia lehmuksia istutettiin Yrjönkadun ja Uudenmaankadun varsille, alkoi puiden

järjestys muistuttaa kadunreunarivejä. Pohjoiskulma ja Erottajan varren istutusalueet katettiin ikivihreillä maanpeiteperennoilla (mm. varjojrtti), ja Yrjönkadun varteen tuli nurmipintaista aluetta. Puistikon keskustan aukiosta tehtiin selvästi rajattu ja aikaisempaa pitkänomaisempi. Aukion keskelle rakennettiin pitkä luonnonkivinen allas, jossa on vesisuihkuja. Tellervo-patsas on altaan päässä. Allasta reunustaa liuskelaatoitettu kävely- ja istuskelualue mustine teräspenkkeineen.

Puistikon ympärille rakennettiin harmaat graniittiset muurit ja teräskaitteet. Uudenmaankadulle tuli uusi käytäväyhteys raitiovaunupysäkin kohdalle. Suunnitelmassa myös laajennettiin puistikkoa terävänä kolmiona ajorampin eteläpuolelle. Autoramppi on suunnitelmaa edeltävissä vaiheissa ja rakentamisen aikana verhottu liuskekivillä ja teräsrilöillä.⁸¹ Kunnostus- ja muutostyö valmistui kesällä 2007.

Kolmikulman uusia rakenteita vuonna 2008. Tukimuuri-kaideyhdistelmä ja uusi istuskelualue.

Puistikko etelästä.

Lapinlahden puistikko

sijainti: Eerikinkatu, Lapinlahdenkatu, Albertinkatu
 koko: 2727 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: P

Lapinlahden puistikko on huonokuntoinen ja syrjäytynyt kaupunkitila, jossa on säilynyt 1970-luvun alussa tehdyn suunnitelman runko. Suuri osa puistikosta on aidattua koirakenttää.

Kaupunkitilan muodostavat melko yhtenäisen korkuiset 5–7-kerroksiset talorivit. Talot ovat eri ajoilta, eivätkä tee kaupunkikuvasta puistikon ympärillä ehjää kokonaisuutta. Vanhimmat talot Lapinlahdenkadun varressa ovat 1900-luvun alusta, yksi on 70-luvulla rakennettu. Eerikinkadun talot ovat 20–60-luvuilta. Albertinkadun varren rakennukset ovat 1920-luvun lopusta.

Puistikko oli pitkään selkeä ja yksinkertainen, mutta monikäyttöinen kohtauspaikka: jalavarivien ympäröimä avoin sorakenttä. Tämä perushahmo on edelleen olemassa, mutta 1970-luvulla tehdysä kunnostuksessa kentän sisäosa täytettiin aitauskella ja istutusruuduilla. Puistikon tilallisen hahmon muuttanut suunnitelma ei sovi sen ominaisuuteeseen.

Puistikon läpi voi kulkea pohjois-etelä-suunnassa, mutta muuten aitaus ja puistikon reunoilla sijaitsevat rakennelmat katkaisevat yhteyksiä. Lippakioski on katualueen laajenemisen seurauksena joutunut puistosta irralleen jalkakäytävälle. Se ja vieressä sijaitseva epäsiisti kierrätyspiste tukkivat puistikon kärjen. Pieni puistikko on täynnä huoltoon ja kaupungin toimintoihin liittyviä rakenteita: WC, taksikatos, muuntamo, erilaisia sähkökaappeja ja juuri valmistunut keskustan huoltotunnelin huoltorakennus. Puistikossa on kupuvalaisimet ja katualueella riippuvalaisimet.

Kaupunkikuvallisesti puistikko on tärkeä katutilan laajentuma ja vihreä saareke katunäkymissä. Se liittyy viereiseen Lastenlehdon puistoon ja on osa Lapinlahdenkadun varren puurivistöä. Puistikon säilyneet historialliset ja puutarhataiteelliset arvot kulminoituvat puuriveihin. Kulunut ja paikalle sopimattoman yksipuolisessa käytössä oleva puistikko kaipaa pikaista kunnostamista.

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

TILARAKENNE 1: 4000

1 Lapinlahdenkadun varren ylijäämäaukio oli 1870-luvun lopussa jäänyt kuopaksi tasoitettujen katujen väliin. Aukiolla sijaitsi yksi kaupungin yleisistä kaivoista. Vuoden 1876 asemakaavassa alue oli esitetty kaavamaisesti puurivien ympäröimäksi aukioksi. Väliaikaisen kaupunginpuutarhuri L. A. Jernströmin aikana kaivon ympärille rakennettiin puistikko.⁸² Puistikon rakennustöiden aloittaminen ylitti uutiskynnyksen Helsingfors-sanomalehdessä.⁸³ Työt alkoivat täyttömaan ja mullan ajolla vuonna 1880. Seuraavana vuonna aukion pinta saatiin täytettyä katujen tasoon ja aukiolle istutettiin 40 jalavaa. Rakennustyö valmistui vuonna 1882.⁸⁴ Arkkitehti Theodor Höijer suunnitteli puistikon kaivon uuden katerakennuksen syksyllä 1881. Se näyttää toteutuneen suunnitelman mukaan.

Kaupunginarkistossa olevaan versioon vuonna 1887 vahvistetusta asemakaavasta on varsinaisen kaavakartan päälle piirretty lyijykynällä puistoalueiden pohjakuvia. Lapinlahden puistikon⁸⁵ kohdalla on monimutkaisen koristeellinen sommitelma, labyrinttimäinen pienoismaisemapuisto, joka on täynnä sisäkkäisiä polkuja ja niiden väliin jääviä kapeita nurmikuikaleita. Keskellä on pyöreä aukio. Järjestely on siirretty myös vuonna 1888 painetulle värilliselle kaupunkikartalle.⁸⁶ On todennäköistä, että kartat esittävät puistikossa vallinnutta tilaa eli Jernströmin aikana toteutettua sommitelmaa. Liisanpuistikon ensimmäinen toteutettu suunnitelma 1870-luvulta on varsin samanhenkinen kuin mahdollinen Jernströmin suunnitelma Lapinlahden puistikkoon.⁸⁷ Alkuvuosilta ei kuitenkaan ole löytynyt varsinaisia suunnitelmapiirustuksia, ja vanhimmat valokuvat ovat vasta vuosisadan vaihteesta.⁸⁸

Helsingin asemakaavakartalle 1887 piirretty, Lapinlahden kaivoaukion puistikoksi muuttanut suunnitelma, joka on todennäköisesti toteutettu L. A. Jernströmin aikana. KMOA/HKA.

Theodor Höijerin suunnittelema Lapinlahden puistikon kaivorakennus. Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset/HKA.

Näkymä Eerikinkadulta puistikkoon vuonna 1907. Valok. Signe Brander. HKM.

Svante Olssonin päiväämätön suunnitelma. HKR/KPOA 7.

Vuonna 1901 otetussa valokuvassa näkyy kioski puiden katveessa, samoin pisoaari. Puistikon rajalla on puinen aita. Keski-aukion reunassa on metallivaijeriaita ja takorautajalkaisia koristeellisia

Svante Olssonin kauden kahtena ensimmäisenä vuonna puistikko⁸⁹ uudistettiin pariisilaishenkiseksi.⁹⁰ Olsson avasi puistikon sisäosan nurmikuikaleiden tilalle avoimen sorapintaisen kentän, jota reunustivat pehmeästi maisematyyliin polveilevat nurmikuikaleet, puut ja pensasryhmät. Suunnitelmassa⁹¹ oli liittymät Lapinlahdenkadulle, Eerikinkadulle, Albertinkadulle sekä Ruoholahdenkadun ja Eerikinkadun teräviin kulmiin. Näyttää siltä, että suurin osa Jernströmin aikana istutetuista, kadunvarsilla riveissä olleista jalavista jäi puistikkoon. Sisäänkäyntien ympärillä oli useampia puista. Eerikinkadun ja Albertinkadun suorassa kulmassa puiston puolella oli kioskirakennus.⁹² Eerikinkadun varressa oli myös pensasryhmällä naamioitu rautainen pisoaari. Puistikon muutostyöt tehtiin vuosina 1889–90.⁹³ Puistikon tilallisen "puhdistuksen" kaltainen operaatio tapahtui 1890-luvulla myös Liisanpuistossa, jonka aikaisempi monimutkainen pitsimäinen sommitelma muutettiin yksinkertaisemmaksi. Liisanpuistikonkin keskiosasta tuli avoin kenttä.⁹⁴

Vuoden 1909 kaupunkikartalla puistikko on Olssonin ajan suunnitelmakuvan mukainen eikä tilallisia muutoksia enää tehty ennen toista maailmansotaa.⁹⁵

penkkejä. Aukiolla näkyy keinulauta ja keskellä tilaa sijaitseva katettu kaivo. HKM.

Vastavalmistuneen puistomuuntamon takana on vielä vanha puinen kioskirakennus. Pensaitea ei vuonna 1947 otetussa valokuvassa puistikossa näy. Harmia.

1920-luvun lopussa puistikon ympärillä oli edelleen nurmikaistaleet, joita sisäpuolella ympäröi metallilanka-aita ja kadun puolella puuaita. Leikkipaikalle rakennettiin keinu ja hiekkalaatikko 1930-luvun alussa. Puistosoivia varustukseen kuului kymmenkunta.⁹⁶

2 Lapinlahden puistikon vaiheet vuosisadan puolivälissä tunnetaan huonosti, mutta puisto pysyi avoimena leikkipaikkana. Pehmeästi polveilevat nurmireunukset yksinkertaistettiin ilmeisesti 1930-luvun aikana.⁹⁷ Istutussuunnitelmat oikaistiin katujen suuntaisiksi kapeiksi nauhoiksi ja sisäänkäyntejä katujen sivuilta vähennettiin. Sisäosien leikkialueelle tuli vuonna 1945 uusinta uutta: kiipeilymäntyjä. ”Syksyllä pystytettiin kouluikäisten poikain kiipeilyharrastuksen tyydyttämiseksi kiipeilymäntyjä, lajissaan ensimmäiset meillä. Nämä kiipeilymäntyt ovat 5–7 m korkuisia, tanakkaoksaisia ja tähän tarkoitukseen erikoisesti valittuja mäkimäntyjä.”⁹⁸ 1940-luvun lopussa puisto oli avoin kenttä, jonka reunojen nurmikaistojen ympärillä oli rautalanka-aidat. Vuonna 1949 tehtiin valtuustoaloite puistikon kunnostamisesta⁹⁹ ja 1950 kaupunginvaltuusto päätti aloitteen johdosta, että puistikon reunojen nurmialuetta levennetään ja sille istutetaan koristepensaiteja. Samassa yhteydessä piti Eerikinkadun puoleinen sisäänkäynti sulkea.¹⁰⁰ Kunnostusvaiheesta ei ole säilynyt suunnitelmakuvia, mutta sen tulos näkyy vuosien 1954–57 kantakartoilla.¹⁰¹ Puistikkoon istutettiin pensaita vuosina 1948, 1949, 1951 ja 1952. Lajeina on ollut luetteloiden mukaan muun muassa orapihlaja-aitataimia, tuhkapensaiteja, jasmikkeita ja kurturuusuja.¹⁰² Luetteloiden perusteella näyttää siltä, että tässä vaiheessa istutettiin puistikon sisäosan länsipäähän leikkialueen ympärille orapihlaja-aita, joka näkyy 1970-luvun kunnostusta edeltävissä valokuvissa.

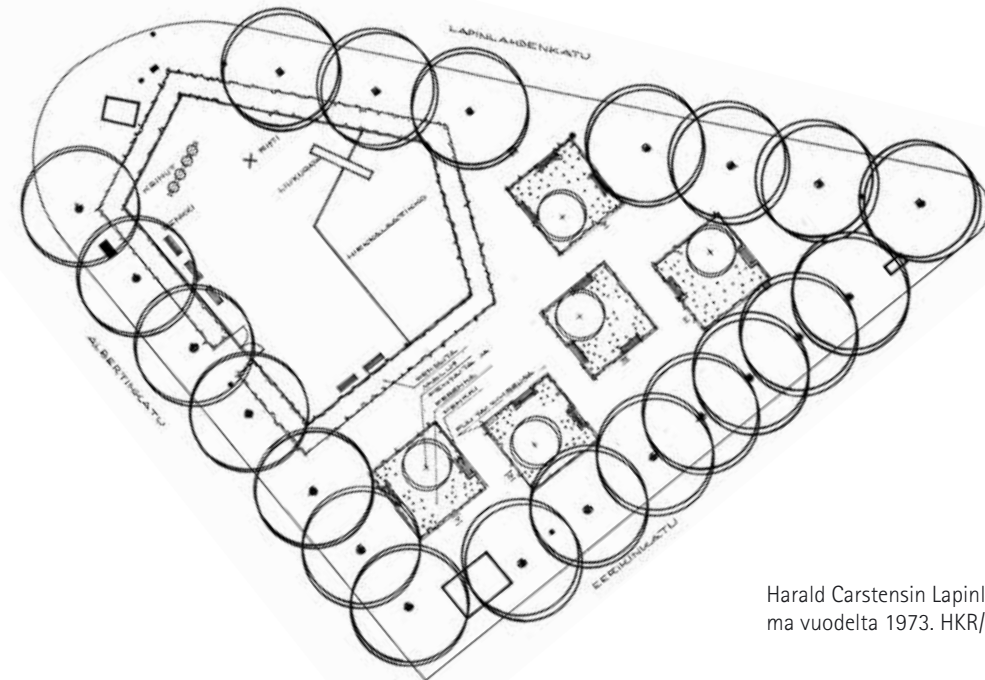

Albertinkadun ja Eerikinkadun kulma vuonna 1954. Valok. V.S.Salokangas. HKM.

Puistikko pysyi avoimena kenttänä 1970-luvun alkuun asti. Albertinkadun ja Eerikinkadun kulmaan sijoitettiin rapattu puistomuuntamo vuonna 1946.¹⁰³ Kulmassa sijainnut, 1890-luvulta peräisin ollut puinen kiosk purettiin pian muuntamon rakentamisen jälkeen. Länsikulmassa on ollut kiosk ilmeisesti jo 1940-luvulla, mutta nykyinen lippakiosk lienee tullut risteykseen 1950-luvun alussa samoihin aikoihin kuin Karhupuistoon ja Katajanokan puistoon.¹⁰⁴ 1950-luvulla puistikossa oli myös julkinen käymälä, ilmeisesti Eerikinkadun kulmassa paikassa, jossa oli Olssonin aikaan pisoaari. Käymälän aiheuttaman järjestyshäiriön takia sen poistamisesta keskusteltiin valtuustossa vuonna 1954.¹⁰⁵

3 Lapinlahden puistikko näytti 1970-luvun alussa kuluneelta. Puistikon sisäosan leikkikenttä oli aidattu Kapteenipuistikon ja Lastenlehdon kulman tapaan karulla teräsverkkoaidalla. Albertinkadun reunassa oli pensaitajakso, mutta muuten puisto vaikuttaa puita lukuun

Lapinlahden puistikon kulunutta ja avointa maisemaa 1970-luvun alussa ennen kunnostusta. HKR.

Harald Carstensin Lapinlahden puistikko -suunnitelma vuodelta 1973. HKR/KPOA 2340.

ottamatta olleen kasviton. Harald Carstens teki HKR:ssä puistikon kunnostussuunnitelman¹⁰⁶ vuonna 1973. Carstensin suunnitelmassa katuja reunustavat vanhat jalavarivit säilyivät, mutta puistikon avoin sorapintainen sisätila täytettiin uusilla rakenteilla. Itäpäähän Carstens suunnitteli istutusalueen, jossa oli viisi nelikulmaista luonnonkivireunaista perennaistutusallasta. Altaissa kasvoi myös omenapensaiteja. Kivialtaiden yhteyteen tuli puistosohvia. Länsipäähän tuli pieni, Carstensille tyypillisen kuusikulmainen (vrt. Kolmikulma) leikkialue, jonka ympärillä oli pensasaidalla pehmenneet teräsverkkoaita. Istutustyöt tehtiin vuonna 1974.¹⁰⁷ Lapinlahden puis-

tikon leikkipaikan merkitys väheni huomattavasti, kun Lastenlehdon uusi leikkipuisto valmistui näköetäisyydelle vuosikymmenen lopussa. 1980-luvun puolivälissä puistikon aidatun leikkialueen välineet poistettiin ja aitauksesta tuli koirapuisto.¹⁰⁸

4 Lapinlahden puistikon vuorijalavarivejä uudistettiin vuonna 1993. Kaikki eteläreunan puut korvattiin uusilla taimilla, kahden muun reunan riveille jäi vielä vanhojakin puita.¹⁰⁹ Vuonna 1990 puistikon kulmaan rakennettu ns. City-WC on sittemmin korvattu uudemmalla mallilla.¹¹⁰

Puistikon kulma. Sisäosissa näkyy teräsverkkoaidalla reunustettu kenttä. Valok. Kari Hakli 1970. HKM.

Länsikärjen vanhoja ja uusia rakenteita.

Katajanokan puisto

sijainti: Kanavakatu, Satamakatu, Rahapajankatu
 koko: 8300 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: VP

Katajanokan puisto on kaupunginosansa ainoaksi puistoksi rakennettu asemakaavan nivelkappale Uspenskin katedraalin rinteessä. Rinteen ja reunoilla sijaitsevien puurivien rajaaman avoimen nurmialueen keskellä on istutussoikio. Eteläkulmassa on puiden siimeksessä sijaitseva, kuluneen oloinen koira-aitaus.

Alun perin edustuspaikkana ollut Katajanokan puisto on muuttunut arkisemmaksi. Ylätasolla on pensaiden katveessa pieni leikkipaikka. Alatasolla istuskellaan ja pidetään kahvilaa. Ylätason ilmeeseen vaikuttaa voimakkaasti kirkon terrassin korkea graniittinen tukimuuri. Luotsikadun päässä oleva, tuuheiden pensaiden puisto-tilasta erottama kivetty aukio on katualueen yhteydessä hieman epämääräinen.

Puiston kaupunkitilan lounaisreunalla on julkisten rakennusten ryhmä. Satamakadun ja Rahapajankadun reunojen yhtenäisen korkuiset, lähinnä jugend-tyyliä edustavat asuinrakennusrivit muodostavat yhdessä niiden arkkitehtuuriin hyvin sopivan puiston kanssa ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden. Puisto on niin suuri, ettei sen kaupunkitilaa kuitenkaan hahmota huonemaiseksi.

Puiston kasvillisuus on monipuolinen. Puiston ilmeelle ominainen koivuryhmä muodostaa ajallisen ja tyyllisen kontrastin koristeellisiin kukkaistutussarekkeisiin. Puistopuut sijoittuvat puiston reunoille, koira-aitauksen ympärille ja kirkolle nousevaan rinteeseen, jossa on koivuryhmän taustalla syreenialue.

Suurin osa puistokäytävistä on sorapintaisia. Vanhalla Luotsikadun linjalla kulkeva asfalttipintainen jalankulkuväylä on tärkeä läpikulkuväylä, mutta se on tilallisesti tylsä ja heikkokuntoinen. Puiston kalustuksessa huomiota kiinnittävät monet erilaiset, osin ränsistyneet kaide- ja aitatyypit. Ylätasolla on 1900-luvun alkupuolelta peräisin olevia valaisimia, mutta alatasolla puistokäytävän varressa on puiston tyyliin sopimattomia muovikupuvalaisimia.

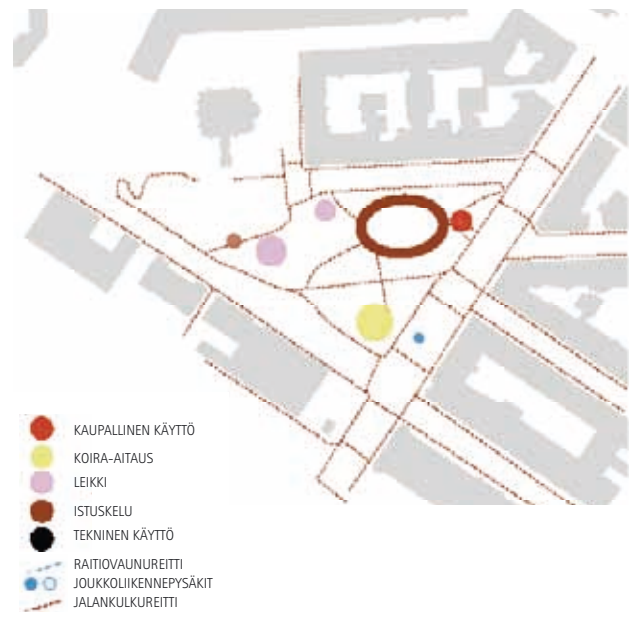
Kruunuvuorenkadun päätte puistossa on tilallisesti sulkeutunut ja se olisi syytä avata. Kierrätysääliöryhmä on väärässä paikassa. Kanava- ja Satamakadun risteyksessä, joka on Katajanokan sisääntuloväylän mutkassa ja kaupunkikuvallisessa solmukohtassa, puiston järjestely on tilallisesti tukkoinen. Kevyt liikenne on erotettu katualueesta ja siirretty tuuheiden pensaiden taakse. Koirapuisto on huonohkossa kunnossa.

Kaupunkikuvallisesti erittäin tärkeä puisto on tiiviin kaupunginosan puistosydän. Se on katunäkymien päätteenä ja kehystää Uspenskin katedraalia. Puiston puut tekevät Satamakadun merinäkyymiin päättyvästä akselistä ja Kanavakadusta vihreät.

Puisto on historiallisesti arvokas, mutta kerroksellinen. Vanhimalla osalla on jäljellä Svante Olssonin suunnitelman henki. 1950-luvun muutokset näkyvät koirapuiston kulmassa ja koivuryhmässä. Myöhemmät suunnitelmat näkyvät erityisesti puiston pensasistutuksissa, keskialueen käsitelyssä ja pienellä leikkipaikalla.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

Katajanokan puiston nykytila 2008
 1:1000

0 10 20 30 40 50 m

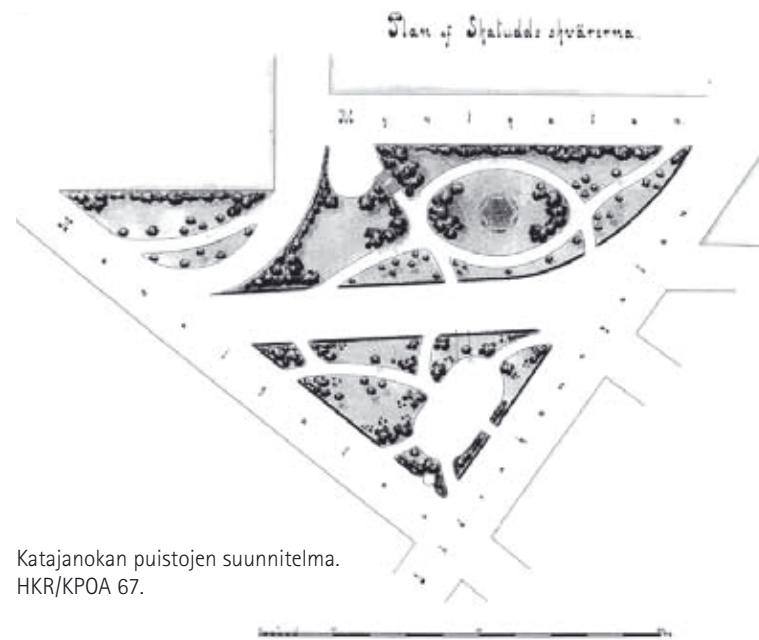

1 Katajanokan asemakaavan alkaessa hahmottua 1890-luvun puolivälissä kaupunginpuutarhuri Svante Olsson sai siihen keskeisenä kuuluvan nivelpuiston¹¹¹ työpöydälleen. Paikka oli haastava: katujen moneen osaan jakama tila ja voimakkaat korkeuserot. Olsson laati puiston eri osista useita suunnitelmia.¹¹² Varsinaista Katajanokan puistikkoa eli Luotsikadun pohjoispuolista osaa esittävä piirustus¹¹³ sisältää käytäväjärjestelyn sellaisena kuin se myöhemmin rakennettiin. Suunnitelmassa on elementtejä maisemapuistotyylisiä, mutta myös formaaleja osia. Keskellä on säännöllinen ellipsin muotoinen saareke, jota reunustavaan käytävään liittyvät kaartuvia polkuja. Yksi vie kohti kirkkoa, toinen puiston poikki kulmasta kulmaan ja kaksi silloisen Luotsikadun eteläpuoliselle, Katajanokan toriksi kutsutulle alueelle. Kirkon kulmauksessa on pieni pyöristetty leikkikenttä. Kuvaan on piirretty puistoa ympäröimään pensasaita. Kulmissa ja käytävien risteyksissä on puu- ja pensasistutuksia. Ellipsin keskellä on koristeistutuslaite. Puiston toteuttaminen alkoi tämän suunnitelman pohjalta vuonna 1895. Luotsikadun pohjoispuolella tehtiin tasaus- ja istutustöitä vuonna 1899¹¹⁴ ja vuonna 1900 kaupunginpuutarhurin vuosikertomuksessa todettiin, että puistossa kahden viime vuoden ajat tehdyt mittavat työt oli saatu valmiiksi.¹¹⁵

Raitioliikenne Katajanokalle alkoi Luotsikatua pitkin kulkeneilla kiskoilla vuonna 1903.¹¹⁶ Luotsikadun eteläpuolisen kolmion maanrakennustöistä päätettiin vuonna 1904.¹¹⁷ Olssonin suunnitelmasta on säilynyt neljä versiota¹¹⁸, jotka poikkeavat toisistaan käytäväverkoltaan. Kahden version keskipisteenä on käytävien reunustama pyöreä istutusalue, jolle johtavat kaartuvat käytävät, ikään kuin miniatyyritulkintana suuremman puistikon aikaisemmasta suunnitelmasta. Nurmisaarekkeiden kulmiin on suunniteltu puu- ja pensasistutuksia. Puistikkoon toteutettiin ilmeisesti yksinkertainen järjestely, jossa on kaksi kulmaa yhdistävää käytävää ja niiden risteyskohdassa pieni leikkikenttä.¹¹⁹

Katujen rajaaman pienen puistikkokolmion istutustyöt saatiin valmiiksi keväällä 1906. Samana vuonna kunnostettiin kirkon penkereen ja Kanavakadun välistä pientä vanhaa istutusaluetta, ja sen käytävän varrelle rakennettiin istuskelupaikka.¹²⁰ Kirkon toisella puolella sijaitsevassa Kanavapuistossa tehtiin myös istutustöitä Olssonin suunnitelmien mukaan 1900-luvun alkuvuonna.¹²¹

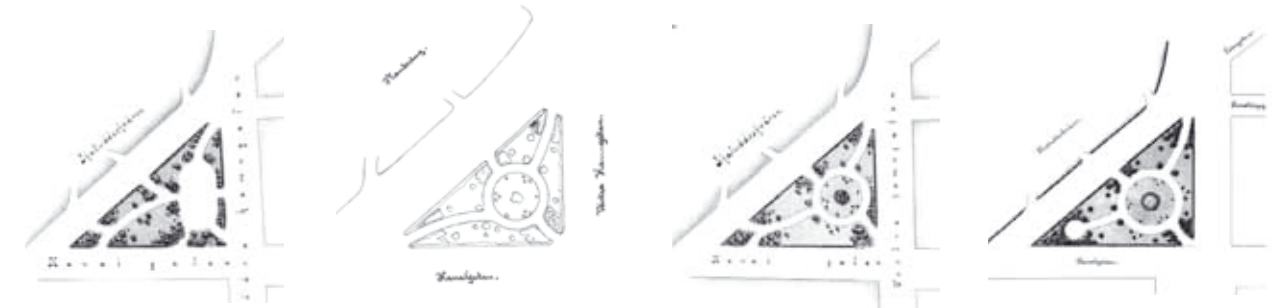

Katajanokan puistojen suunnitelma. HKR/KPOA 67.

Puisto toteutettuna. Kuvassa on valmis keskialueen istutus, Luotsikadun reunan pensas- ja puuistutukset, Rahapajankadun reunan pensasalue, kirkon tasolle vievät portaat ja Pormestarinrinteen luiskan pensasistutusalue. HKM.

Patsasta ympäröivät koristeelliset istutuskuviot näkyvät kuvassa vuodelta 1936. HKM.

Svante Olssonin Kanavakadun ja Satamakadun puistikkokolmion päiväämättömiä suunnitelmia. Kaikissa kolmiota reunustaa aita. Kahden piirustuksen keskipisteenä on käytävien reunustama pyöreä istutusalue, jolle johtavat kaartuvat käytävät, ikään kuin miniatyyritulkintana suuremman puistikon aikaisemmasta suunnitelmasta. Nurmisaarekkeiden kulmiin on suunniteltu puu- ja pensasistutuksia. Toisessa piirustuksessa on Kanavakadun kulmassa pyöreä

kioski tai pisoaari, toisen suunnitelman pisoaari on ajateltu sijoitettavan länsipäähän pensaiden piilossa olevalle pyöreälle aukiolle. Kolmannessa suunnitelmassa pyöreä istutusalue on korvattu pienellä leikkikentällä kolmion itäpäädyssä. Tämä versio esiintyy myös Katajanokan puistojen kokonaisuutta esittävässä kahdessa kuvassa, joista jälkimmäinen lienee viimeisin säilyneistä Olssonin ajan Katajanokan suunnitelmista. HKR/KPOA 270, 278, 268, 269.

Vastaistutettu Kanavakadun ja Satamakadun kulma postikortissa. HKM.

1900-luvun alkupuolella puistojen kalustus vaihteli vuosittain, kun sohvat vietiin talviksi keskusva-rastoon, ja ne jaettiin uudelleen keväisin eri puistojen kesken. Varhaisimmissa kuvissa Katajanokalla oli ns. koivunjalkapenkkejä ja 1930-luvulla taas vaaleita puisia puistosohvia. Puiston nurmialueet oli reunustettu metallilanka-aidalla ja Luotsikadun reunassa oli pensasaita. Torin leikkipaikalle asennettiin keinu vuonna 1931 ja hiekkalaatikoita vuonna 1935.¹²² Vuonna 1924 puiston keskeiselle istutusalueelle sijoitettiin Viktor Malmbergin veistos Vedenkantaja.¹²³ Olssonin tarkoituksena oli selvästi tehdä Katajanokan puistosta esteettisesti vaikutta-

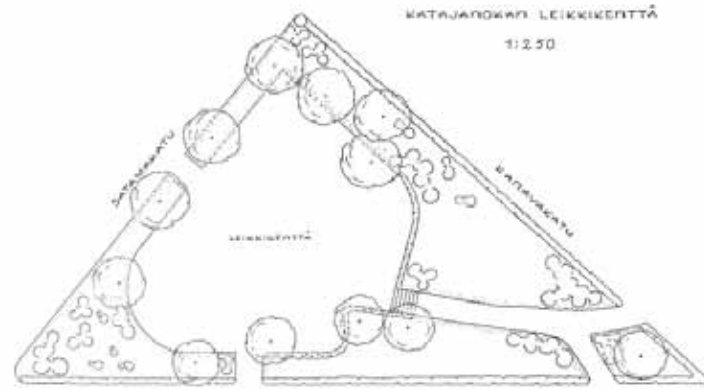
Katajanokan puistot rakennuskonttorin vuonna 1929 julkaisemalla kaupunkikartalla. HKA.

Katajanokan puiston tunnelmaa vuosisadan puolivälissä. Valok. Foto Roos. HKM.

Leikkikentän 1950-luvun tyylinen suunnitelma. HKR/KPOA 211.

Katajanokan puiston kunnostussuunnitelma. Lars Liljefors. HKR/KPOA 2580.

va edustuskohte. Puisto kuului myös hoidossa kirkkoh-
teisiin.¹²⁴ Valokuvien ja erittäin runsaslajisten istutuslu-
etteloiden perusteella on puiston ulkonäköön panostettu
vielä 20- luvulla ja 30-luvun alussa. Olssonin kauden
jälkeen patsasta ympäröivät koristeelliset istutuskuvit
yksinkertaistettiin kahdeksi pyöreäksi kentäksi.¹²⁵

2 Katajanokan puiston ilme säilyi 1950-luvulle asti
Olssonin ajan asussa, ja sen hoitotaso oli korkea. Eräs
lähiseudulla asunut henkilö muistelee Katajanokan puis-
ton olleen arvokas, hyvin hoidettu paikka, jossa oli epä-
tavallisia kasveja ja johon mahtavat puut loivat hämärää
tunnelmaa.¹²⁶ Puita ja pensaita puistoon istutettiin use-
aan otteeseen 1900-luvun puolivälissä. Puistolle luon-
teenomaisia koivuja istutettiin sinne vuosien 1946–47
aikana.¹³⁰ Katu- ja puisto-osaston arkistossa on mitta-
kaavaan 1:250 laadittu piirustus,¹²⁷ joka esittää entisen
Katajanokan torin alueen leikkikenttää. Piirustuksessa on
puuistutusten ympäröimä ja tukimuurin rajaama kenttä,
ja kolmion kärjen käytävät ovat samanmuotoiset kuin
Olssonin 1900-luvun alun suunnitelmissa. Leikkipaikka
toteutettiin Bengt Schalinin kaupunginpuutarhuriaika-
na.¹²⁸ Tarkkaa tietoa töiden suoritusajasta ei ole löytynyt,
mutta mahdollisesti se oli vuosi 1949, jolloin puistossa
tehtiin runsaasti istutustöitä.¹²⁹ 1950-luvun alussa puis-
ton laidalle tuli myös Hilding Ekelundin suunnitelmien
mukainen lippakioski.¹³⁰

3 1970-luvun alussa Katajanokan telakka- ja varus-
kunta-alueet olivat tyhjentyneet. Alueen suunnittelusta
järjestettiin kilpailu, jonka voittajaehdotuksen¹³¹ pohjalta
Katajanokka kaavoitettiin uudelleen.¹³² Vanhojen kortte-
lien kohentamisen yhteydessä Katajanokan puiston hah-
mo muuttui merkittävästi, kun Luotsikadun pätkä puis-
ton osien välistä poistettiin. Puisto sai 1980-luvun alun

50-luvun leikkikenttä koira-aitaukseksi muutettuna

Vedenkantaja

asemakaavassa¹³³ nykyisen yhtenäisen kolmion muoton-
sa. Kadun ja raitiovaunukiskojen poistamissuunnitelmat
ja purkutyöt oli tehty jo vuosina 1976–77. Raitiovaunut
aloittivat liikennöimisen uudella reitillä Kanavakatu-
Satomakatu vuonna 1977.¹³⁴ Uudessa asemakaavassa
poistui myös Pormestarinrinteen jatke, joka kulki Raha-
pajankadulta Kanavakadun ja Luotsikadun risteykseen.
Entiseen Luotsikadun ja Kanavakadun liittymään tehtiin
nupukivistä luiska, joka aidattiin.

Kenttäkiveystä koira-aitauksen varrella

Puiston ylätasanteen leikkipaikka

Entinen Luotsikatu puiston sisäosissa.

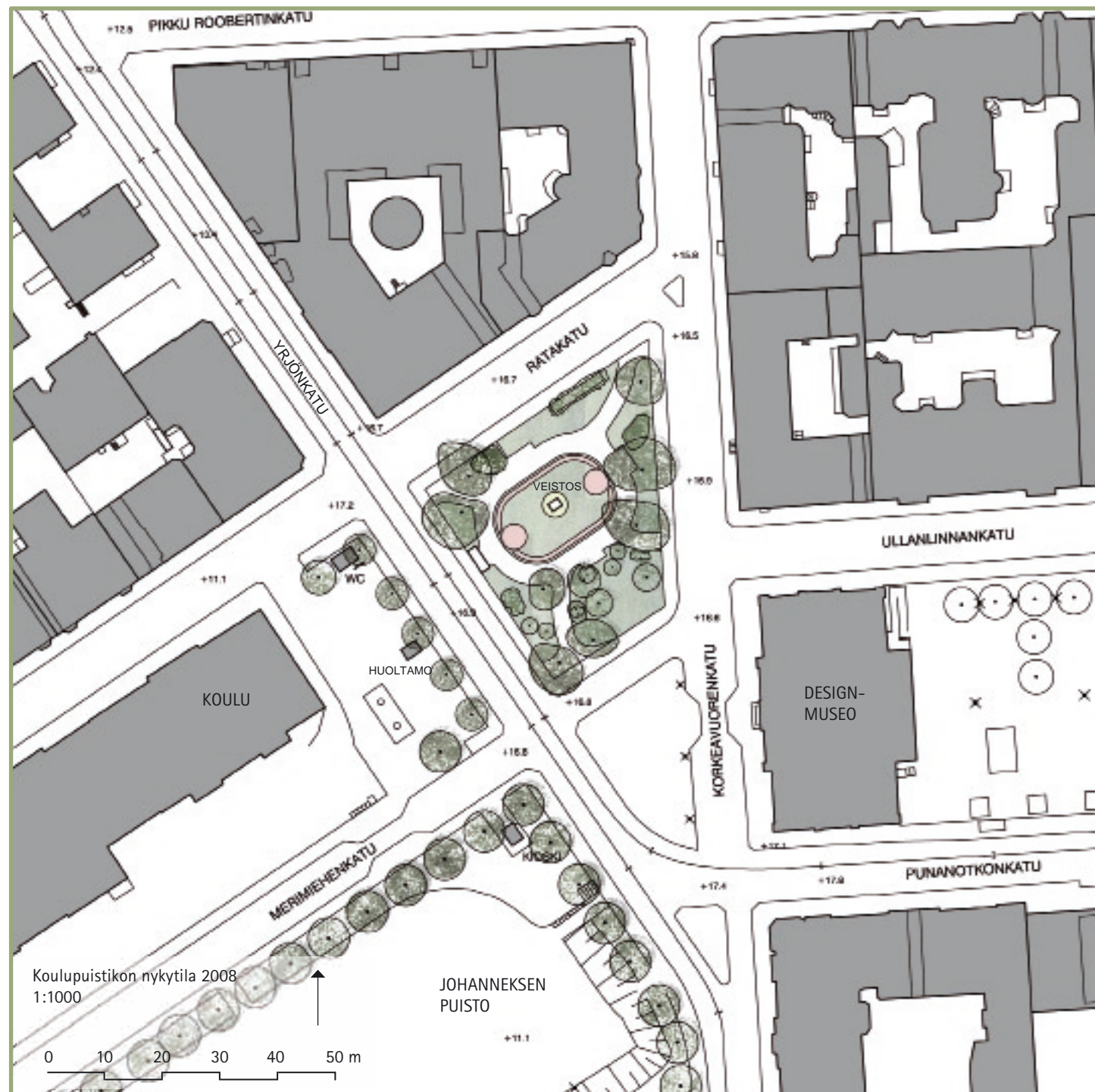
Katajanokan puisto muuttui aikaisemmin katu-
jen erottamien saarekkeiden sijasta yhtenäiseksi, kol-
miomaiseksi puistoksi. Uusi tilanne huomioitiin HKR:n
puutarha-arkkitehti Lars Liljeforsin suunnittelemassa
kunnostuksessa, joka toteutettiin vuosina 1978–79.¹³⁵
Liljefors säilytti pohjoisosan polkuverkoston ja soikion
jokseenkin ennallaan. Reunoille tehtiin uusia pensasistu-
tuksia ja puistikon läpi tuli kulkemaan uusi puistokäyt-
vä vanhan Luotsikadun linjalla. Kanavakadun varteen
syntyi kapea pensaiden reunustama kujanne. ”Ympyrän”
alueelle suunniteltiin kulmikkaiden kukkaruutujen sar-
ja. Kruunuvuorenkadun päähän tuli uusi kivetty aukio,
jota rajattiin istutuksilla. Pormestarinrinteen jatkolle tuli
uusi puistokäytävä istuskelualueineen. Satamakadun ja
Kanavakadun kulman leikkikenttä oli suunniteltu uudis-
tettavaksi ajan henkeen. Liuskekivimuurit oli tarkoitus
poistaa ja alue ryhmitellä pienempiin erillisiin tiloihin.
Uudistettuja leikkikenttärakenteita ei ilmeisesti toteutet-
tu, mutta sen sijaan vuonna 1982 HKR:n puistosuunnit-
telija Terttu Hilli suunnitteli¹³⁶ uuden kaksiosaisen leik-
kipaikan puiston länsiosaan. Se rakennettiin seuraavana
vuonna. Kun kauempana katujen melusta sijaitseva leik-
kipaikka oli valmistunut, muutettiin vanha leikkikolmio
1980-luvulla koira-aitaukseksi.¹³⁷

4 Katajanokan puiston tilallinen hahmo muuttui ai-
empää suljetummaksi, kun puiston ja Katajanokanlaitu-
rin väliin, Kanavakadun varteen, valmistui vuonna 1994
ulkoministeriön uudisrakennus.¹³⁸ Vuonna 1997 tehtiin
länsiosan leikkipaikalla pieni kunnostustyö, jonka suun-
nitteli Eva-Liisa Telén.¹³⁹

Kolmikulma

sijainti: Korkeavuorenkatu, Ratakatu, Yrjönkatu
 koko: 1280 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: -

Koulupuistikko on avoin kaupunkikuvallinen koristeaukio, istuskelu- ja läpikulkupaikka. Keskeisellä nurmiellipsillä on koristeellisia istutuskuvia. Puistoaukion ilme sopii hyvin sitä kahdelta sivulta ympäröiviin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun julkisivuriveihin. Yhdeltä sivultaan puistikko liittyy Punanotkon väljään puistomaisemaan ja Johanneksen kirkon etuistutuksiin.

Oman lisänsä pienialaisen puistikon ilmeelle antaa monilajinen valikoima suuria vanhoja puistopuita: vaahteroita, jalava, hevoskastanja ja saarnivaahtera. Puut ovat tärkeitä katunäkymille ja yksittäiset suuret puuyksilöt toimivat myös maamerkeinä. Puiden lisäksi puiston kasvillisuuteen kuuluu pikkupuita ja pensaita.

Koulupuistikon kalustus on siisti. Puistikkoon ei ole valaistusta, mutta pieni alue ei katualueen valaistuksen lisäksi kaipaa omia valaisimia.

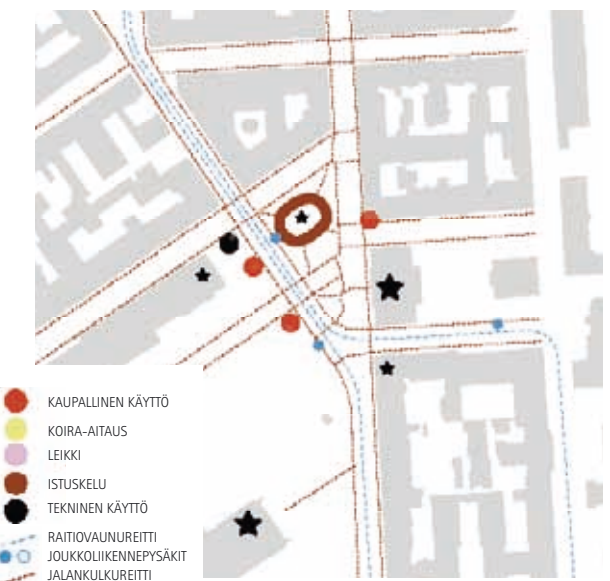
Designmuseon edessä sijaitseva katujen täysin ympäröimä, aikaisemmin pysäköintialueena toiminut aukio on päällystetty noppakivillä ja reunustettu pollareilla 1990-luvun alussa. Tyhjän ja huonokuntoisen aukion ja varsinaisen puistikon välisen yhteyden katkaisee katualue ja kaksi pysäköintiruutua.

Kaupunkikuvallisesti tärkeä Koulupuistikko liittyy eteläiseen Helsinkiin päin kulkevaan puistojen ketjuun. Koulupuistikko on historiallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä, vuosisadan alun ilmeessä säilynyt viheralue, oman tyyppinsä selkeä edustaja. Se on yksi kaupungin vanhimmista melko alkuperäisessä asussaan säilyneistä pienistä kaupunkipuistosuunnitelmista.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Koulutorista (myöhemmin Koulupuistikko)¹⁴⁰ kaupunginpuutarhuri Svante Olsson suunnitteli pienen koristeistutusaukion. Sille tuli suunnitelmassa selkeä hahmo ja käyttötarkoitus. Puistikko onkin säilynyt nykypäivään asti melko pienin muutoksin. Puistikon suunnittelu edistyi samaan aikaan alueen lopullisen asemakaavoituksen kanssa. Vuonna 1901 Olsson on tehnyt Punanotkon suunnitelmien yhteydessä Koulutorin suunnitelmasta Katajanokan pienen kolmion tapaisen version. Siinä kolmiolla oli pyörästetty kärki, pyöreä keskusaihe, kaartuvat käytävät ja pensasmassiivien reunustamat sisäänkäynnit.¹⁴¹ Korkeavuorenkadun kulmassa ja eteläkärjessä oli pensaiden ympäröimät istuskelupaikat. Kun asemakaavaa muutettiin ja Merimiehenkatua jatkettiin Korkeavuorenkadulle asti, joutui Olsson jättämään puistikon eteläkärjen istuskelupaikan pois. Myöhemmästä puistosuunnitelmasta on katu- ja puisto-osaston arkistossa kaksi versiota,¹⁴² joiden erona on vain se, että toisessa puistikkoa kiertää pensasaita. Suunnitelma on tyyliltään pieni koristeaukio, Schmuckplatz. Maunu Häyrysen tulkinnan mukaan Koulupuistikon läpi ristikkäin kulkevien käytävien taivuttamisella pyrittiin luomaan vaikutelmaa pienoismaisemasta, mutta puistikon pieni mittakaava pelkisti sommitelman formaaliksi kuviksi.¹⁴³ Koulupuistikon keskeisen istutusalueen ympärille oli ryhmitelty istuskelualue ja polkujen kulmiin tuli puu- ja pensasistutuksia.

Aukion rakentamisen rahoituksesta päätettiin vuonna 1906, ja työt aloitettiin seuraavana vuonna. Rakentamisolosuhteet aiheuttivat ongelmia, ja istutustyöt saatiin lopullisesti valmiiksi vasta vuonna 1909.¹⁴⁴ Puistikko kuului alusta asti huolellisesti hoidettuihin edustuskohteisiin. Svante Olssonin ajan jälkeen, 1930-luvun alussa, Koulupuistikkoon rakennettiin uusi käytävä ja tehtiin uusia istutuksia.¹⁴⁵ Vuonna 1932 puistikkossa paljastettiin Ville Vallgrenin veistoskokonaisuus ”Setä Topelius sadunkertojana”.¹⁴⁶

Puistikon hoitotaso laski 30-luvulla, mihin lienee toisaalta vaikuttanut vallinnut taloudellinen lama ja toisaalta se, että uusien reformististen ajatusten vallitessa keskustan pieniin puistoihin panostamista ei pidetty kovin oleellisena. Koulupuistikon kukkaistutuskuvioita yksinkertaistettiin. Koristenuhat jäivät pois ja päätyneen pyöreitä istutuskuvioita karsittiin. Puistikon puut alkavat ajan valokuvissa rajata puistikon tilaa ja myös varjostaa sitä.¹⁴⁷

Päiväämätön suunnitelma Koulupuistikkoon (Svante Olsson). HKR/KPOA 2.

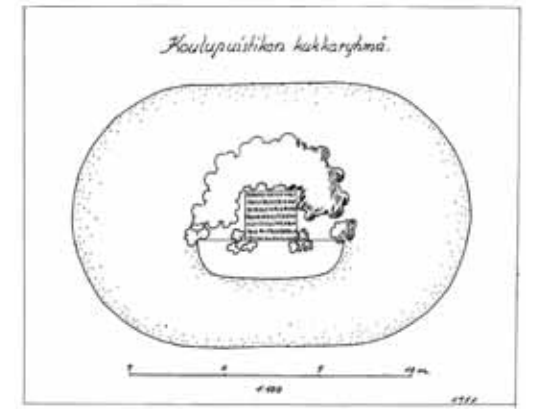

Pian valmistumisen jälkeen, vuonna 1910, puistikko on avoin ja hyvin viimeistellyn oloinen. Jalkakäytävän reunassa on kaasulyhdyt. Puistikkossa on viisi koivunjalkapenkkiä, nurmisaarekkeet on rajattu metallivaijerikaiteella. Vastaistutetut puut ovat vielä pieniä. HKM.

Vuonna 1926 otetussa kuvassa puut ovat kasvaneet. Koristeistutukset ovat edelleen varsin edustavassa kunnossa. Puistossa on metallirunkoisia puusälesohvia. HKM.

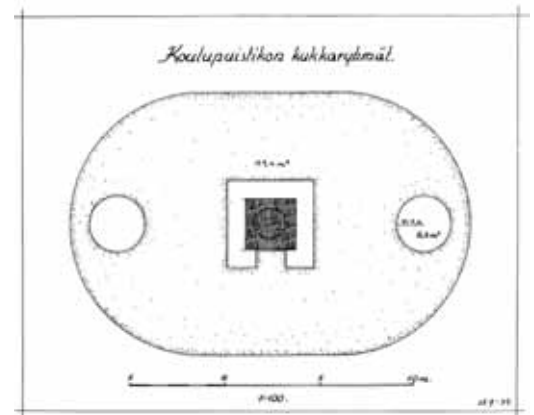
Yksinkertaistetut istutukset ja Topeliuksen patsas 1930-luvun alussa. Valok. K. Havas. HKM.

Koulupuistikon patsaan ympäristö vuonna 1939 ennen ja vuonna 1951 jälkeen Schalinin ajan kunnostuksen. HKR/KPOA 719, 720.

2 Koulupuistikkossa tehtiin pieni muutostyö Bengt Schalinin kaupunginpuutarhuriaikana.¹⁴⁸ Topeliuksen patsaan ympäristön koristeelliset istutuskuviot muokattiin ajan henkeen paremmin sopiviksi, epäsymmetrisiksi ja yksinkertaisemmiksi. Patsaan taakse istutettiin tuomipihlajaryhmä ja eteen pieni kesäkukkaistutusalue.¹⁴⁹ Puistikon eteläpuolen katuaukiolle suunniteltiin 14 viinopysäköintipaikkaa vuonna 1962.¹⁵⁰

4 Vuonna 1998 peruskorjattiin myös Koulupuistikko. Uudet suunnitelmat¹⁵¹ laati Eva-Liisa Telén rakennusvirastossa. Schalinin aikana keskialueelle tehdyt muutokset kumottiin ja puistikko tuotiin lähemmäksi Olssonin suunnitelman asua. Keskialueen istutuspyörylät palautettiin ja patsaan taustan tuomipihlajat poistettiin. Uusia puuta ja pensaita istutettiin¹⁵² ja käytäväverkkoa muokattiin. Istutussaarekkeen ympärille rakennettiin matala teräskaide. Luoteiskulmassa poistettiin heikkokuntoista nurmea puiden ja pensaiden alta ja korvattiin kivituhkapinnalla.

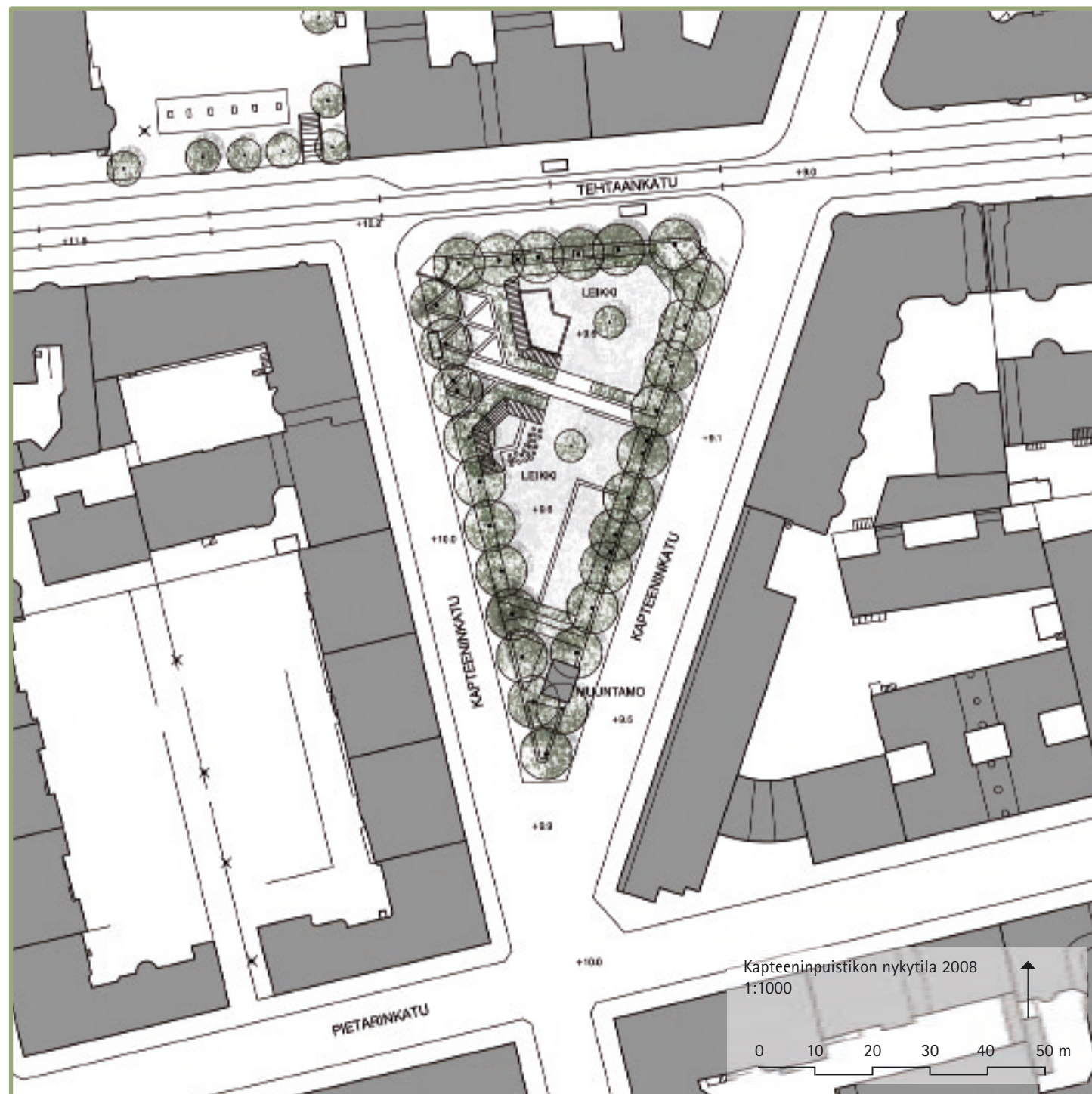
Puistikon nykytilaa. Oikealla 1990-luvun kunnostuksessa viimeistelty istutusalueen reunakaide

Kapteenipuistikko

sijainti: Tehtaankatu, Kapteeninkatu
 koko: 2643 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: P

Kapteenipuistikko on samaan aikaan ympäröivän kaupunkirakenteen kanssa valmistunut, pieni puurivien reunustama puistikko. Alun perin avoimeksi kentäksi rakennettu puistikko on pääosin asussa, jonka se sai 1970-luvulla, kun peruskunnostuksessa koko puisto muutettiin tilallisesti ja toiminnallisesti suljetuksi leikkipaikaksi. Kahden leikkialueen reunoilla on pensaita, puurakenteita ja aitoja. Niiden välistä puistikon halki kulkee kävelyväylä. Luoteiskulmassa on pieni aukiomainen istuskelupaikka.

Puistikkoa ympäröivä kaupunkitila on yhtä 1960-luvun nauhaikkunaista asuintaloo lukuun ottamatta ehjä ja yhtenäinen. Sitä ja pohjoispäädyn tiilirakennuksia lukuunottamatta puistikon julkisivurivit ovat jugend-tyylinen kokonaisuus, joka on harmoninen ja johon puiston muoto ja puurivit sopivat hyvin.

Puistikkoa reunustavat yli 100-vuotiaat tuuheet lehmusrivit. Leikkialueilla on marjaomenapuu ja virginiantuomi. Leikkialueen reu-

noille 1970-luvun kunnostuksessa istutetut tuhkapensaat on korvattu heisiangervoilla ja kurturuusuilla.

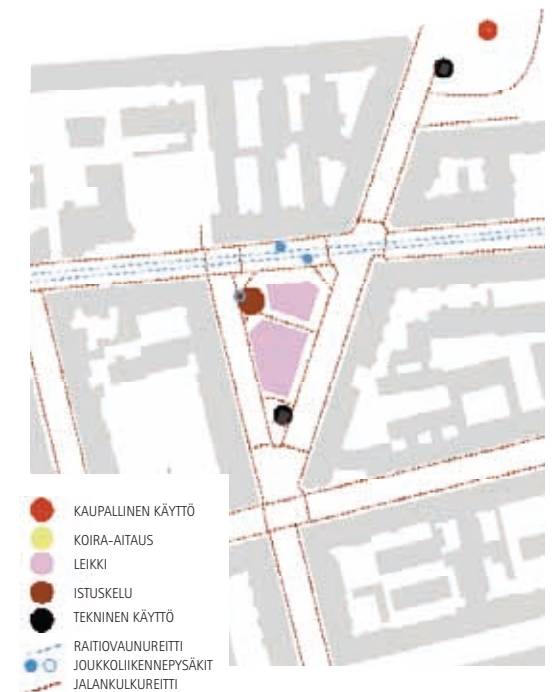
Kapteenipuistikko on kaupunkikuvallisesti merkittävä solmu-kohta ja kohtaamispaikka, mutta aidattu leikkialue tukkii yhteyksiä ja näkymiä. Puistikko on varattu liian selvästi vain yhdelle käyttäjäryhmälle. Aitaaminen, yksipuolinen käyttö ja puistikon heikko kunto tekevät alueesta syrjäytynyttä tilaa.

Puistikko muodostaa kaupunkikuvallisen parin Vuorimiehenpuistikon kanssa. Sen puut näkyvät pitkissä katunäkymissä Kapteeninkadulla ja Tehtaankadulla. Vihreä kaupunkitila puuriveineen on historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokas kokonaisuus. Kapteenipuistikkoon olisi tärkeä palauttaa puurivien ympäröimä avoin, monikäyttöinen tila. Puiston nykyinen suunnitelma ei sovi puiston henkeen ja tilalliseen hahmoon. Puiston kunnostushanke on tätä kirjoitettaessa meneillään.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Kapteenipuistikko perustettiin ylijäämäaukiolle samalla vuosikymmenellä ympäröivien korttelien rakentamisen kanssa. Taustalla oli asukkaiden aktiivisuus ja Helsingin puistojen vähäisestä määrästä kaupunginvaltuustossa esitetty kritiikki. Kapteeninkadun kolmioaukiota ympäröivät talot rakennettiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä nopeaan tahtiin. Kallioinen aukio oli valmiita tasoitettuja katuja matalammalla. Ympäristön talonmestajat ehdivät jo vuonna 1905 valittaa aukion ulkonäöstä rahatoimikamarille ja vaatia sen pikaista tasoittamista. Toistia päätettiin ja niille budjetoitiin rahoitus. Talonmestajat ottivat vuonna 1906 uudelleen yhteyttä rakennuskonttoriin ja puutarhalautakuntaan. Nyt vaadittiin aukion istuttamista puistikoksi. Vaatimus sai tukea rakennuskonttorilta, jonka mielestä aukio olisi elävämpi ja viihtyisämpi puistikkona. Samoihin aikoihin Hufvudstadsbladetin päätoimittaja ja kaupunginvaltuutettu Arthur Frenckell teki valtuustoaloitteen, jossa hän totesi Helsingissä olevan liian vähän puistoja ja vaati niiden tarpeesta selvitystä. Seuranneessa keskustelussa puutarhalautakunta totesi olevansa vähäisestä määrästä samaa mieltä, mutta että keskustaan ei voitaisi perustaa lisää puistoja ostamatta niitä varten kallista tonttimaata. Kapteeninkadun aukio oli kuitenkin jo kaupungin maata. Sinne päätettiin perustaa puistikko, jonka suunnittelun kaupunginpuutarhuri Olsson sai tehtäväkseen. Olsson ilmeisesti suunnitteli Kapteenipuistikosta Lapinlahden puistikon kaltaista, pehmeästi polveilevien puu- ja pensastutusten ympäröimää avointa aukiota. Suunnitelmaa ei ole löytynyt, mutta se näyttää päätyneen rakennuskonttorin vuonna 1909 julkaisemalle kartalle. Rahoituksen ongelmien ja puistojen kustannusten säästökuurin, puistotoimen organisaatiomuutoksen, Olssonin suuren työmäärän ja sairastelun vuoksi puiston rakennustyö venyi ja se toteutettiin suunniteltua yksinkertaisempaan. Aukion kallioinen maasto aiheutti lisäkustannuksia, kun puurivejä varten piti louhia istutuskaivantoja ja rakentaa tukimuureja. Aukion rakennustyöt alkoivat vuonna 1907 ja saatiin istutuksineen lopulta valmiiksi vuonna 1910.¹⁵³

Toteutunut puistikko oli avoin sorapintainen kenttä, jonka kaikilla reunoilla oli kapeat nurmikaistaleet ja lehmusrivit. Puiden lisäksi nurmikaistaleille istutettiin pensaita. Kaistaleiden ympärille pystytettiin kulun estävät rautalanka-aidat, mutta Kapteenipuistikkoa ei enää reunustettu tiiviillä pensasaidanteilla ja puuaidalla, kuten Lapinlahden puistikko ja Kolmikulma aikaisem-

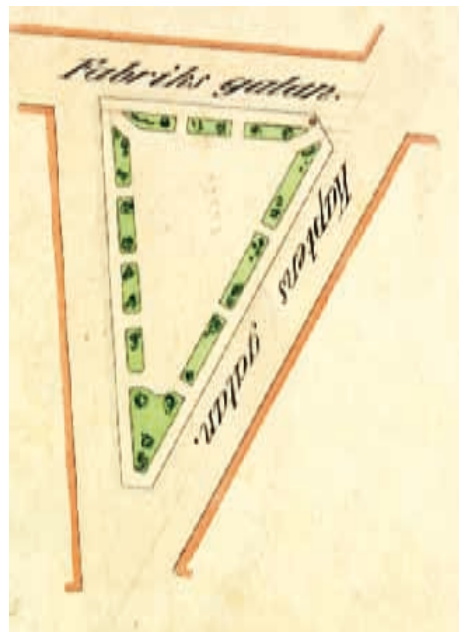

Postikorttikuva vuoden 1910 paikkeilta. Puita ei ole vielä istutettu. MVA.

Puistikko rakennuskonttorin vuonna 1909 julkaisemalla kartalla. Mahdollisesti Olssonin suunnitelma. KMOA/HKA.

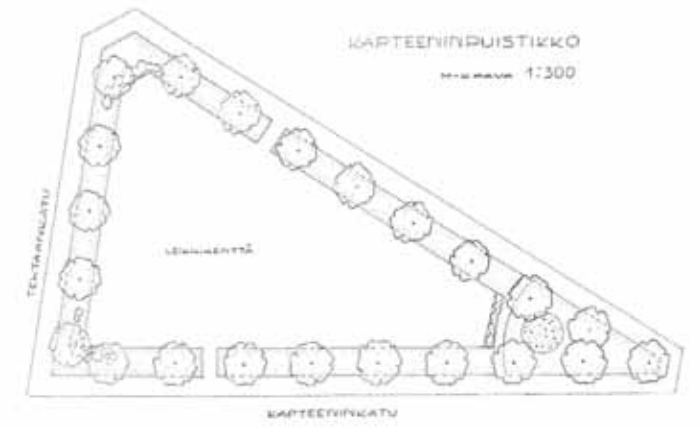
Puistikon toteutettu suunnitelma. Noin vuonna 1915 laadittu mittauspiirustus. KMOA/HKA.

min. Kalustukseen kuuluivat sorakentän reunoille tuodut puistosohvat. Kentän kaksi hiekkalaatikkoa rakennettiin 1930-luvun alussa.¹⁵⁴ Puistikon asu oli yksinkertainen, pelkistetty ja tyylikäs. Puistikko oli alusta asti leikkikäytössä. Siihen viitattiin leikkikenttänä jo rakennustöiden aikana vuonna 1909.¹⁵⁵

2 Kapteenipuistikko näyttää säilyneen yksinkertaisessa 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen asussaan aina 1970-luvulle asti. Puistikon historiaselvityksessä ei löytynyt sotien jälkeisiltä vuosilta tarkkoja tietoja. Katu- ja puisto-osaston arkistossa on vuodelle 1951 päivätty suunnitelmapiiirustus. Sen perusteella liepee tehty pienimuotoinen kunnostus vuonna 1952, jolloin puistikkoon istutettiin kultaherukoita. Avoin pohjoisosa on merkitty leikkikentäksi. Eteläpäässä on pyöreä kukkaistutusympyrä ja kaareva käytävä Kapteeninkadun haaralta toiselle. Puurivien alla on nurmikaistale, jolla on pensaita eteläkärjen lisäksi Tehtaankadun kulmissa. Puistikon eteläkärkeen sijoitettiin puistomuuntamo vuonna 1953.¹⁵⁶ Puistikko oli aidattu jo vuonna 1950.¹⁵⁷

3 Kapteenipuistikon ilme oli 1970-luvun alussa kulunut ja laiminlyöty: karu teräsverkkoaitea ympäröi sorakentällä olleita yksinkertaisia leikkivälineitä ja vuonna 1972 puistikkoon tuotua puista lohikäärmeveistosta.¹⁵⁸ Nurmikaistaleet suuriksi venähtäneiden lehmusten alla olivat varjostuksen ja tallauksen johdosta muuttuneet liejuisiksi. Heikko kunto ja päivähoitotoimen toivomus johtivat puistikon perusteelliseen kunnostukseen vuonna 1978. Lars Liljeforsin suunnitelmassa puistikon ilme ja tilarakenne muuttui radikaalisti. Aikaisemmin avoin kenttätila oli liittynyt saumattomasti katutilaan ja oli ympäröivien korttelien dominoima, mutta nyt puistikon keskiosasta tuli tilallisesti sulkeutunut ja sisäänpäin kääntynyt. Puistikon puurivien sisäpuolelle tuli kaksi sorapintaista leikkialuetta, joissa oli runsaasti leikkivälineitä ja ajan hengen mukaan selkeästi erotellut tilat eri toiminnolle ja eri-ikäisille lapsille. Toinen leikkitala oli ainakin aluksi päiväkotien ja toinen ohjatun puistotätötoiminnan käytössä. Tilojen välistä puistikon halki kulki kivetty käytävä. Suljettuja leikkialueita reunustivat puurakenteet, pieni näyttämö pölköksomoinen, aita-ainakkeet ja pergolat. Ympäröivien teräsverkkoaiteiden visuaalista vaikutusta pehmenettiin pensasaidanteilla. Luoteiskulmaan Liljefors sijoitti pienen kivetyn oleskelupaikan erityisesti viereisen taksiaseman kuljettajien taukopaikaksi. Katuvarsien puurivien alustojen nurmipinnat korvattiin pensaila ja kenttäkiveyksellä. Keski-

Kapteenipuistikon yleissuunnitelma vuodelta 1951. HKR/KPOA.

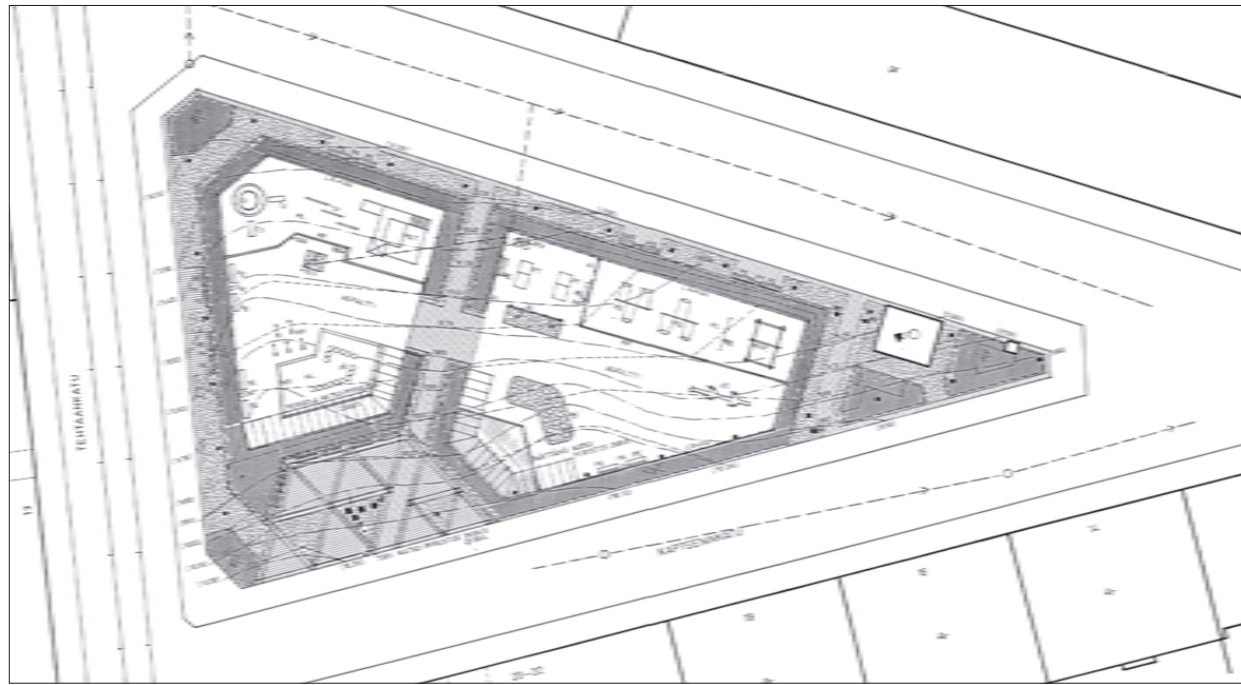

Puurivit avoimen puistikkotilan ympärillä 1930-luvulla. MVA.

1970-luvun alun kulunut ja karu Kapteenipuistikko. HKR.

Kapteenipuistikon 1970-luvun lopun kunnostussuunnitelma. HKR/KPOA 2659.

alueelle istutettiin virginiantuomi ja koristeomenapuu. Kävelyreittien pinnat ja oleskelualue päällystettiin betonikiveyksellä. Puistikon rakennus- ja istutustyöt tehtiin vuonna 1978.¹⁵⁹

4 1980- ja 90-lukujen aikana puiston muutokset ovat rajoittuneet leikkivälineiden korjauksiin ja pensaiden poistamisiin. Nykytila on pitkälti Liljeforsin suunnitelman mukainen. Puistikon kunnostusta on suunniteltu Näkymä Oy:ssä.

Puistikon uusia puurakenteita istuskelu paikalla vuonna 1980. HKR.

Uusittu leikkipaikka 1980-luvun alussa. Valok. Mikko Koivistoinen. HKR.

Karhu puisto

sijainti: Agricolankatu, Fleminginkatu, Viides linja
 koko: 2557 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: VP

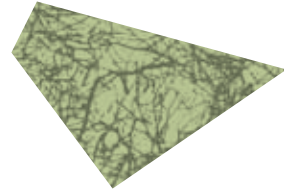
Matti Heleniuksen puisto

sijainti: Agricolankatu, Fleminginkatu, Porthaninkatu
 koko: 4000 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: VP

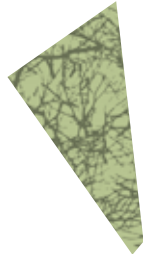
Karhu puiston ja Matti Heleniuksen puiston nykytila 2008 1:1000.

KANTAKAUPUNGIN NIVELET

Kolmiopuistot ja jäännösaukiot
Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohdissa

Sisällys

Kantakaupungin nivelet. Kolmiopuistot ja jäännösauiot Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohtissa.
Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2009:111 / Katu- ja puisto-osasto

Julkaisija: Helsingin kaupungin rakennusvirasto / Katu- ja puisto-osasto
Toimitus ja teksti: Jouni Heinänen
Valokuvat ja kartat: Jouni Heinänen, ellei toisin mainita
Graafinen suunnittelu ja taitto: Jouni Heinänen

Kantakartat ja ilmakehu: © Kaupunkimittaustosasto 013/2009

paino: Koppio Niini
ISSN: 1238 - 9579
ISBN: 978-952-223-525-1

Johdanto	7	Kapteenipuistikko	64
Tutkimuksen aihe ja tausta	7	Karhupuisto	69
Tutkimuksen tarkoitus, rajaus ja rakenne	8	Matti Heleniuksen puisto	69
Auiot ja puistot	10	Lastenlehto	77
Pienet istutetut auiot – puistikot	11	Varsapuistikko	81
Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?	13	Kolmioaukiot	85
Ruutuasemakaavojen liitoskohtia meillä ja maailmalla	14	Erottajan aukio	68
Kolmiopuistikoita ja -aukioita suunnittelukirjallisuudessa	18	Kolmen sepän aukio	90
Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa	20	Kampintori	94
Ehrenströmin koordinaatistojen sauma	22	Pohdinta ja johtopäätökset	99
Kampin ruutuverkot	23	Havaintoja tutkimuskohteista	99
Eteläisen Helsinginniemen ruutukaavojen nivelet	26	Kokonaisuus	100
Katajanokka	28	Nivelkolmiot kaupunkitiloina	100
Puistikot Kallion asemakaavojen liitoskohdassa	30	Nivelkappaleiden merkitys	103
Kaisaniemen kolmio	31	Merkitys käyttötilana	107
Kolmiopuistot ja -puistikot	33	Merkitys kaupunkikuvalle	107
Kolmikulma	40	Merkitys kaupunkirakenteessa	108
Lapinlahden puistikko	48	Merkitys viheralueiden verkoston osina	109
Katajanokan puisto	54	Historiallinen ja puutarhataiteellinen merkitys	110
Koulupuistikko	60	Suosituksset	113
		Viitteet	117
		Lähteet	124

aluksi

Helsingin kaupungin rakennusviraston (HKR) katu- ja puisto-osaston suunnittelutoimistossa virisi vuonna 2007 kiinnostus selvittää kantakaupungin kolmionpuistojen historiaa ja merkitystä. Tämän julkaisun taustalla on aiheesta vuonna 2008 TKK:n arkkitehtuurin laitokselle tekemäni diplomityö. Helsingille ominaiset pienet kolmion muotoiset aukiot ja puistikot osoittautuivat lajissaan harvinaisiksi Suomessa. Niissä yhdistyivät kiinnostavalla tavalla kaupunkipuiston historia, osittain sattumanvarainen synty asemakaavoituksen sivutuotteena ja pienen tilan kekseliäs puistosuunnittelu. Tutkimus johti pohtimaan puistikoiden synnyn taustoja ja mekanismeja sekä sitä, miten niihin tulisi suhtautua tulevissa kunnostuksissa.

Tutkimuksen keskellä puurtaessani sain apua monilta ihmisiltä. Erityiset kiitokset kuuluvat professori Jyrki Sinkkilälle, HKR:n katu- ja puisto-osaston maisema-arkkitehti Jussi Luomaselle, maisema-arkkitehti Emilia Weckmanille ja arkkitehti Sampo Sikiölle ja isälleni Veikko Heinäselle. Kaupungin arkistojen ja kirjastojen henkilökunta on ollut tietojen haussa korvaamattomana apuna. Kiitokset myös kaikille muille työtä kommentoineille ystäville, perheenjäsenille ja kollegoille.

Suurin kiitos kuuluu - tuesta, avusta ja osuvasta studiokritiikistä - avovaimoleni Kaisa Kauppilalle.

Helsingissä 20.10.2009

Jouni Heinänen

Tutkimuksen tarkoitus, rajaus ja rakenne

Tarkoitukseni oli selvittää tässä työssä Helsingin ruutukaavaverkkojen nivelkohtiin muodostuneiden pienten kolmiomaisten julkisten ulkotilojen syntytaustaa, käyttöä, muutoksia historian aikana ja merkitystä kaupungille. Ylijäämäpuistoilmiön ja kohteiden kokonaisuuden hahmottamisen lisäksi tarkoitus oli kerätä kohteisiin liittyvä historia yksiin kansiin. Alun perin tutkimuksen piti keskittyä yksinomaan kolmiopuistoihin. Osa Helsingin ylijäämäkolmioista voidaan jakaa edellä kuvatun kehityksen mukaisesti aukioihin ja puistoihin. Dikotomia on historiallisesti pätevä ja asemakaavoituksen, hallintokuntien vastualueiden rajojen ja käytön kannalta vakiintunut ja selkeä. Osa ruutukaavojen liitoskohdista on jo alkuvaiheessa vakiintunut aukioiksi ja osasta tehtiin alun perin puistoja. Suurin osa kolmioista jää kuitenkin tyyppien väliin. Pienet istutetut aukiot, joita Helsingissä on perinteisesti kutsuttu puistikoksi, ovat molempien kehityslinjojen jälkeläisiä. Raja on ollut liukuva: useat tutkituista tiloista ovat muodostuneet ennen kaupunkipuistikäsitemme vakiintumista ja niitä on sittemmin muutettu puistoiksi. Tutkimuskohteiden rajaaminen osoittautuikin ongelmalliseksi.

Rajasin tarkastelun lopulta kantakaupungin umpikorttelien rakennusrivien selvästi piirtämiin, itsenäisinä hahmottuviin tiloihin. Kolmiopuistikoiden (Kolmikulma, Koulupuistikko, Lapinlahden puistikko, Kapteenipuistikko, Varsapuistikko, Karhupuisto ja siihen liittyvä Matti Heleniuksen puisto) lisäksi otin selvitykseen mukaan keskustan kolmiopuistot Lastenlehdon ja Katajanokan puiston. Lisäksi tutkin kolmea keskustan kolmioaukiota, Erottajaa, Kolmen sepän aukiota ja Kampintoria. Niiden tarinoin liittyi paljon mielenkiintoisia, puistoista poikkeavia vaihteita. Päädyin käsittelemään aukiot omana kokonaisuutenaan. Kantakaupunginkin alueella on lukuisia pieniä, irrallisia ja nimettäviä ylijäämäkappaleita. Ne rajasin tämän tarkastelun ulkopuolelle. Ruutuverkkojen saumakohtien suuret puistot jäivät myös

selvityksen ulkopuolelle. Yli yhden hehtaarin kokoisista kohteista mukana on vain Lastenlehto, joka on kokonsa lisäksi mielenkiintoinen esimerkki myös syntytapansa ja -aikansa puolesta. Omana erikoistapauksenaan mukana on myös Kaisaniemen puistosta irrotettu Varsapuistikko. Kantakaupungin muut pienet historialliset puistikot, ruutukaavakorttelirakenteeseen saumattomasti liittyvät Ritaritalon puistikko, Liisanpuistikko, Vanhan kirkon puistikko, Lönnrotin puistikko ja Telakanpuistikko ovat tämän tutkimuksen ulkopuolella. Valittuja kaupunkitiloja ei ole koskaan tutkittu kokonaisuutena, eikä suurinta osaa niistä ole varsinaisesti tutkittu lainkaan. Tärkeäksi osaksi työtä tuli kohteiden historiaa selvittävä perustutkimus. Tilojen historian seuraaminen perustamisvaiheesta nykyhetkeen tarjosi kiinnostavan poikkileikkauksen suhtautumisesta puistoihin ja niiden käyttöön.

Karhupuisto

Kantakaupungin rakenteen pieniä, nimettäviä ylijäämäkappaleita..

Historiallisessa selvityksessä tutkin kirjallisuuden lisäksi kohteiden vanhat asemakaavat, kaupunkikartat, suunnitelma-aineistot, kortistot, rekisteritiedot ja kunnallishallintotiedot Helsingin kaupunginarkistossa, rakennusviraston katu- ja puisto-osaston arkistossa ja lähiarkistossa, kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston arkistossa, kiinteistöviraston arkistossa, kaupunginmuseossa ja kansallisarkistossa. Kaupunginarkistossa sijaitsevaa, puisto-osastolle vuonna 1937 hankittua vanhaa puistikortistoa (ns. *Visacard*-kortit) selasin katu- ja puisto-osaston arkistossa olevista mikrofilmikopioista. Tärkeäksi lähteeksi osoittautuivat myös vanhojen valokuvien kokoelmat Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkistossa ja Museoviraston kuva-arkistossa. Lisäksi tutkin kohteisiin liittyvien rakennelmien tietoja rakennusvalvontaviraston arkistossa.

Käyn työssä ensin yleisellä tasolla läpi puistojen ja puistikoiden historiaa. Tarkastelen uuden ajan asemakaavajärjestelmien ylijääminä syntyneiden kaupunkitilojen ilmiötä eräissä Euroopan ja Yhdysvaltojen kaupungeissa. Luon kronologisesti ja alueellisesti jaetun katsauksen Helsingin ruutukaava-alueiden asemakaavahistoriaan ja erityisesti ruutuverkkojen väleihin jääneiden nivelkappaleiden syntyyn. Pääosan tutkimuksesta muodostaa näihin kaupunkitiloihin suunniteltujen puistojen, puistikoiden ja aukioiden suunnitelmien ja vaiheiden seuraaminen 1800-luvun lopusta nykypäivään. Viimeisessä osassa pohdin tutkittujen kaupunkitilojen merkitystä ja luonnetta. Esitän kohteiden käsittelylle yleispiirteisiä suosituksia. Pääpaino tutkimuksessa on historiassa, mutta otan kantaa myös kohteiden nykytilaan ja kaupunkikuvalliseen merkitykseen.

Tämä tutkimus keskittyy 1800-luvun alusta 1900-luvun alkupuolelle ulottuvana jaksena syntyneeseen kaupunkiympäristöön. Viheralueiden käyttäminen asemakaavoituksen ongelmakohtien ratkaisukeinona ei kuitenkaan ole pelkästään historiallinen ilmiö. Yli-

jäämäviheralueita syntyi modernismin väliin asemakaavoitukseen ja niitä syntyy yhä liikennealueiden väleihin, joissa puisto pelkistyy käyttökelvottomaksi koristemateriaaliksi.

Aukiot ja puistot

Kaupunkien julkiseksi kutsuttu ulkotila jaetaan usein kolmeen päätyyppiin: katuihin, aukioihin ja puistoihin. Tämä työ keskittyy aukioihin, puistoihin ja niiden välimuotoihin.

Aukiolla on ollut kaupunkien alkuaajoista lähtien monia käyttäjiä ja sen muotoon ovat vaikuttaneet kaupunkikäynti, liikenne, ilmasto, topografia, poliittinen valta, puolustustarpeet ja yhteiskunnan rakenne.² Aukioita on rakennettu suunnitelman pohjalta ja niitä on syntynyt vähitellen tarpeiden synnyttämänä.³ Paul Zuckerin (1959) mukaan kaikki aukiot ovat pohjimmiltaan ko-

Kampintori

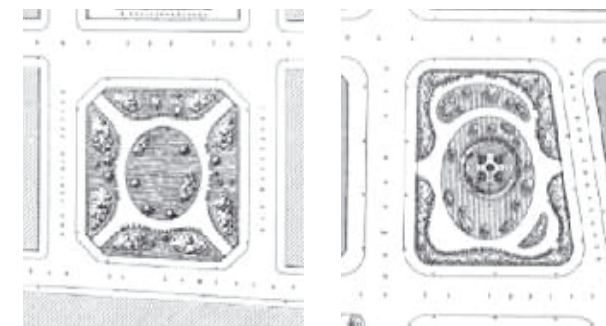
koontumis- ja kanssakäymispaikkoja ja jalankulkijoita liikenteeltä suojaavia pysähtymispaikkoja.⁴ Yksinkertaisimmillaan aukiotila muodostuu seinämäisistä rajavista elementeistä, maanpinnasta lattiana ja taivaan-kannesta kattona. Aukioita on tyypitelty tilallisen hahmon (Zucker), käytön (Morris 1994) ja muodon (Krier 1979) mukaan. Zucker ja Gustaf Strengell (1922) ovat molemmat korostaneet liikkeen pysähtymisen merkitystä aukion hahmottamisessa. Strengell vertaa katuja virtaan ja aukioita järveen. ”På platsen utbreder sig gatans rörelse, kommer till att vila – på samma sätt som flodens i en sjö.”⁵ Aukiotiloille on ollut ominaista kyky mukautua uusiin tilanteisiin ja käyttäjäsukupolviin. Itse tilat ovat monesti selvinneet hengissä ympäröivän kaupunkirakenteen ja rakennusten täydellisissäkin muutoksissa. Euroopassa on alun perin roomalaiseen kaupunkiin, sitten keskiaikaiseen rakenteeseen kuuluneita tiloja, jotka elävät aukiona nykykaupungissa.⁶

Kaupungeissa sijaitsevien vihreiden alueiden historiaa voidaan seurata keskiaikaan ja antiikkiin asti.⁷ Keskeiset nykyään käytössä olevat puistoja ja niiden käyttöä kuvaavat termit tunnettiin jo renessanssiaikana. Monessa eurooppalaisessa kaupungissa olleita ruhtinain ja hallitsijoiden puutarhoja ja puistoja alettiin avata yleisölle 1600-luvulta alkaen. Sodankäynnin kehittymisen myötä tarpeettomaksi jääneistä linnoitusrakenteista tehtiin puistovyöhykkeitä. Valistuksen ajalla puistot saivat tehtävän hygienian edistäjinä ja tulipalojen torjujina.⁸ Kaupunkipuisto käsitteenä on kuitenkin peräisin vasta industrialismin ajan Britanniasta. 1800-luvun alkupuolella kaupungistumiskehitys ja teollistuminen synnyttivät tiheitä työläisesikaupunkeja, joiden kurjat asuinolosuhteet vaikuttivat ensimmäisten kaupunkipuistojen perustamiseen. Puistoilla korjattiin epäkohtia: torjuttin tartuntatautien leviämistä ja edistettiin ihmisten yhteyttä ihanteelliseksi koettuun luontoon. Samalla voitiin sivistää työväestöä ja sun-

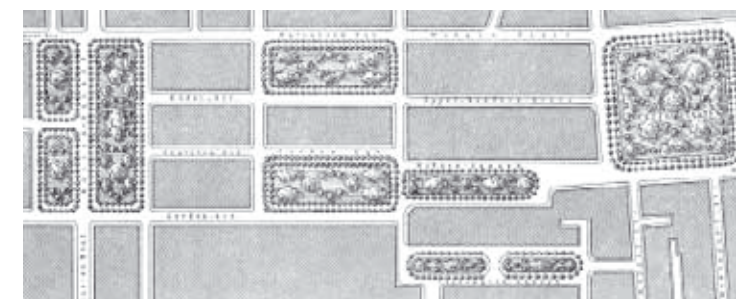
nuntaityön kieltämisen jälkeen myös kontrolloida sen vapaa-ajan käyttöä. Alkuvaiheessa puistoja perustettiin lähinnä yksityisinä hankkeina muuhun käyttöön kelpaamattomille ja yli jääneille maa-alueille. Pian huomattiin puistojen positiivinen vaikutus ympäröivien tonttien arvoon.⁹ Britanniasta kaupunkipuiston idea levisi 1800-luvun puolessa välissä nopeasti muualle teollistuvaan maailmaan, samalla kuin sen taustalla ollut sosioekonominen kehitys. Ilmiö sai uusiin kulttuuripiireihin levitessään uutta sisältöä ja kansallisia painotuksia. Vuosisadan jälkipuoliskolla erityisesti Pariisin kaupunkiudistuksessa, Saksassa ja Yhdysvalloissa puisto kehittyi kaupunkirakenteeseen elimellisesti liittyväksi elementiksi. Vähitellen puisto vakiintui kaupunkisuunnittelun osaksi ja puistojen organisointi kaupunkien tehtäväksi.¹⁰

Kansainväliset esikuvat ja alkavan kaupungistumis- ja teollistumiskehityksen aiheuttamat ongelmat toivat kaupunkipuiston 1850- ja 60-luvuilla myös Suomeen. Puita ja istutuksia oli toki ollut kaupungeissa jo aikaisemmin. Ruotsin (ja sen silloisen itäisen osan, Suomen) kaupunkien asemakaavoituksessa puuistutusten käyttö alkoi katupuuriveinä 1700-luvun puolivälissä. 1800-luvun alussa yleistyi tapa täydentää ja selkeyttää aukioiden rajausta puuriveillä. Niillä soviteltiin myös ruutukaavojen saumoja ja lievealueita. Suomessa rakennettiin muutamia merkittäviä puistokatusommitelmia jo 1700-luvun lopussa, mutta yleensä ammattitaidon, resurssien ja materiaalin puute rajoitti toteutusta. Ensimmäiset puistokadut suunniteltiin esteettisin perustein, mutta 1800-luvun alun suurten kaupunkipalojen myötä niistä tuli empireajan asemakaavoissa ennen kaikkea paloturvallisuuden edistäjiä. Ensimmäisiä puistoja perusteltiin esteettisillä syillä ja vuoden 1856 palontorjuntaa edistävällä rakennusjärjestyksellä. Jo klassismin aikaan asemakaavoissa oli ollut epämääräisesti esitettyjä ”yleisiä kävelypaikkoja”, joita käytettiin asemakaavallisena

Pariisin pieniä istutettuja aukioita, squareja. Vasemmalta: Square Popincourt, Square des Innocents ja Square Ste. Clotilde. Stübben 1980.

ongelmanratkaisukeinona. Ruutukaavan kaivatessa sovitusta todellisiin olosuhteisiin sen lievealueet merkittiin asemakaavassa puistoiksi. Monet alkuvaiheen puistoista perustettiin tällaisille tähdekappaleille tai ylijäämäpaikoille. Puistoja sijoitettiin paikkoihin, jossa ruutukaavaverkko kohtaa maastoesteet, kuten epäsäännöllisen rantaviivan. Suomen ruutukaupungeille tyypilliseksi piirteeksi tulivatkin rantapuistot. Aluksi puistot olivat pieniä ja kaupunkirakenteen sitomia, mutta 1800-luvun loppupuoliskolla puistoiksi alettiin muuttaa myös suurempia, aikaisemmin rakentamatta jätettyjä, maastoltaan hankalia paikkoja. Näin syntyi ympäröivään maisemaan liittyviä laajempia viheralueita. Vuosisadan lopussa kaavoihin tuli tarkasti esitettyjä, selvästi tietoisesti valittuja puistoalueita ja monumentaalisia puistosommitelmia.¹¹

Lontoon squareja. Stübben 1980.

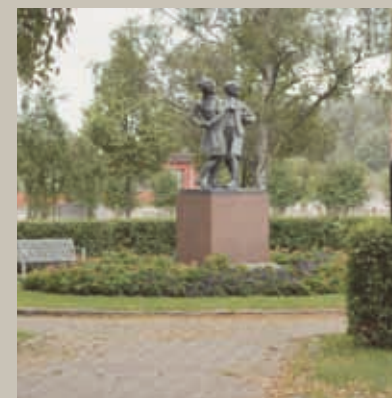
Pienet istutetut aukiot – puistikot

Aukioiden ja puistojen historia kohtaa pienissä, kaupunkirakenteen rajaamissa ja istutetuissa aukioissa. Pieniä puistoaukioita kutsutaan Suomessa puistikoiksi. Pienissä maissa tällaisia, useimmiten suorakaiteen tai neliön muotoisia paikkoja on kutsuttu nimellä *square*. Nimen ja tilatyypin taustalla ovat Englannissa 1600-luvulta alkaen kehittyneet asuinalueiden aukiot, squaret, jotka olivat nimensä mukaisesti nelikulmaisia. Aidatut ja lukitut paikat olivat puolijulkisia: vain ympäröivien rakennusten asukkaat pääsivät omilla avaimillaan kävelemään niihin. Alkuvaiheessa useimmat squareista olivat avoimia ja tyhjiä, mutta 1700-luvulla niitä alettiin istuttaa puutarhamaisiksi. 1800-luvun kaupunkipuistokehityksen aikana osa squareista avattiin yleisölle.¹³

Englannista square kulkeutui 1800-luvun puolessa välissä Pariisiin, jossa toteutettiin laajamittaista kaupunkiudistusta paroni Haussmannin prefektikaudella. Pariisiin luotiin vuosina 1854–69 kaupunkia jäsentävä julkisen ulkotilan hierarkia, johon Haussmannin jardinieringénieur J. C. A. Alphand suunnitteli puistokatujen ja

Koulupuisto Sovituspalana Lahden asemakaavassa

Lääninarkkitehti Alfred Caweenin Lahden kauppalaan vuonna 1878 laatiman asemakaavan ruutuverkogeometria oli tasattu maastoon ja olemassa olleisiin tielinjoihin käyttämällä kahdeksaa kolmiomaista kappaletta. Ne merkittiin kaavaan promenadipaikoiksi. Kaavan pohjalta toteutettu, vuonna 1939 istutettu, pieni kolmikulmainen Koulupuisto on yksi kaupungin vanhimmista puistoista. Sen keskellä sijaitsee Viktor Janssonin veistos Lumisota.¹²

Saksalainen koristeaukio, Schmuckplatz, Mannheimissa.
Koch, Hugo (1914): Gartenkunst in Städtebau. Berlin.

puistojen lisäksi 24 pientä squarea. Pariisin square erotettiin selkeästi ympäristöstään rauta-aidoilla, mutta ne olivat kuitenkin kaiken kansan käytössä aukioaikoinaan. Ympäriöivien hallitsevien rakennusjulkisivujen vastapainona puistikoissa käytettiin hyvin pittoreskia muotokieltä. Yksinkertaisimmat squaret olivat puiden ja polveilevien istutuskaisaleiden reunustamia sorapintaisia aukioita, joiden sisäosissa mutkitteli nurmisaarekkeiden välissä promenadiin käytettävä alue. Englannissa yleistynyt tapa käyttää puistoja leikkiin ja urheiluun ei tullut Pariisissa merkittäväksi: Pariisin squarejen nurmikoita ei saanut tallata. *Les Promenades de Paris* -kirja, jossa Alphand esitteli suunnitelmiaan, oli puistosuunnittelun esikuva ympäri muuta maailmaa 1800-luvun lopussa ja se vaikutti muun muassa suomalaisen suunnitteluperinteeseen.¹⁴

Myös Saksassa yhdeksi kaupunkien viheraluetypiksi vakiintui pieni istutettu koristeaukio, *Schmuckplatz*, joka sai suoria vaikutteita Pariisista. Schmuckplatze olivat useimmiten luonteeltaan koristeellisia läpikulupaikkoja, joiden poikki kulki suorat käytävät.¹⁵

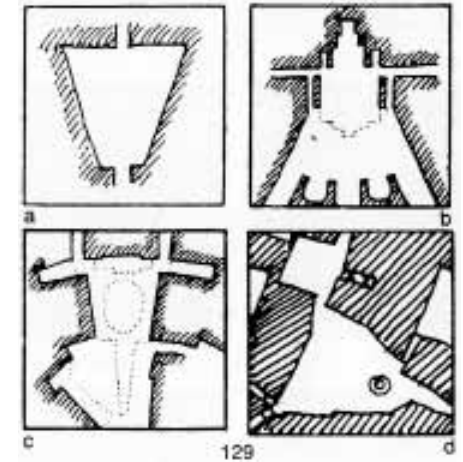
Kun kaupunkipuiston idea oli omaksuttu, muutettiin kaupunkien vanhoja aukioita puistikoiksi. Esimerkiksi Berliinissä melkein kaikki aukiot olivat 1800-luvun alussa torikäytössä. Kauppahallien rakentaminen ja karkakaupan siirtäminen kauemmas kaupungista vapautti torit, joita alettiin muuttaa puistikoiksi. Vuosisadan lopussa Berliinissä oli jo 130 puutarha-aukiota.¹⁶ Paul Zucker piti aukioiden muuttamista maisemapuiston miniatyyri-versioiksi vain yhtenä tapana käyttää moneen mukautuvaa aukiotilaa. Hän tosin tuomitsi pensaat, kukat, puut ja veistokset aukioilla, sillä ne pilasivat avoimen tilan vaikutelman.¹⁷

Puistikko, square ja skvär -nimistöä

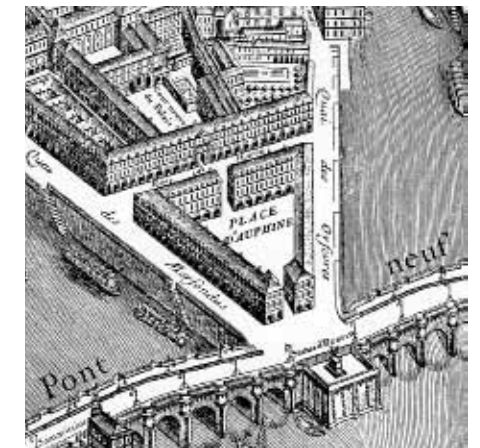
Puistikoiden ja istutettujen aukioiden nimistö kuvastaa havainnollisesti vaikutteiden kulkeutumisen monimutkaisuutta. Hausmannin ajan Pariisin square sai nimensä suoraan Englannista. Englantilaiset esikuvat taas olivat aikaisemmin saaneet vaikutteita muotoonsa ranskalaisen barokin aukioista. Sana on lainattu myös venäjään, josta sen on osoitettu kulkeutuneen suomenruotsin muodossa skvär. Sanaa ei käytetä tässä merkityksessä muualla ruotsalaisella kielialueella.¹⁸ Tukholmassa pieniä istutettuja aukioita kutsutaan nimillä *parktorg*, *lund* tai *plan*. Euroopan suurissa kielissä ei ole suoraa vastinetta suomen puistikolle. Monimerkityksiseen squareen verrattuna puistikko on melko yksiselitteinen ja luonteva. Tässä tutkimuksessa, jossa käsitellään kolmion muotoisia aukioita ja puistikoita, on sekä puistikko että aukio, mutta myös nelikulmion muotoon viittaavan square-sanan käyttäminen ongelmallista. 1900-luvun puolivälin jälkeen Yhdysvalloissa syntyneitä pieniä keskustojen rakentamattomien tonttien ja ylijäämätilkkujen kaupunkitiloja on kutsuttu taskupuistoiksi (*pocket park* tai *vest pocket park*). Lajityypin arkkiesimerkki on vuonna 1967 New Yorkiin avattu *Paley Park*.¹⁹

Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?

Monen keskiaikaisen pienen kylän tai kaupungin aukio muotoutui kolmen tien risteyksestä kasvanut kolmikulmainen tila. Keskiaikaisille kolmioaukioille on tyypillistä aukiotilan ja katutilan vähittäinen sulautuminen. Esimerkkejä tällaisista risteyksestä laajentuneista kolmioaukioista ovat Porvoon Kirkkotorin pohjoisosa ja San Gimignano Piazza della Cisterna. Britannian keskiaikaisissa maalaiskylissä kolmioksi laajentuneesta risteyksessä oli usein yhteinen *village green*.¹ Suunnitelmaan perustuvissa uuden ajan kaupungeissa kolmion muotoiset kaupunkitilat ovat olleet sivutuotteita. Niitä on käytetty sovitettaessa ideaaleihin perustuvia suunnittelujärjestelmiä (kuten ruutukaava ja säteittäiskaava) todellisuuteen. Tunnetuimpia säännöllisiä kolmikulmaisia kaupunkitiloja ovat Pariisin Île de la Citén kärjessä sijaitseva Place Dauphine 1600-luvulta ja kaksiosainen Piazza di Spagna Roomassa. Edellisen muoto on saaren eteläkärjen muodon sanelema ja jälkimmäinen taas on säännöllistetty aikaisemmalta ajalta periytyneestä kaupunkitilasta.² Maaston ja suunnitteluideaalin kohtaamisen lisäksi epämääräisiä kolmikulmaisia aukiotiloja synnyttivät tähdekappaleina myös barokin kaupunkisuunnitteluajatuksesta kummunneet, tärkeitä paikkoja kaupunkirakenteessa yhdistäneet diagonaalikadut. Leveiden katulinjojen risteysten aukiot eivät kuitenkaan useimmiten hahmotu tiloina, joilla on selkeä kolmikulmainen muoto.³

Rob Krierin morfologisen aukiojaottelun kolmikulmaisia tiloja eri aikakausilta. a) Place Dauphine; b) Place d'Armes, Versailles (1600-luvun loppu); c) Campidoglio, Rooma (1537); d) Piazza della Cisterna ja Piazza del Duomo, San Gimignano. Krier 1979.

Place Dauphine Pariisissa. Aukio on kulumistaan suljettu, symmetrinen ja sen sisäänkäynnit ovat keskiakselin päissä. Benevolo, Leonardo 1980: *The History of the City*. Cambridge & London.

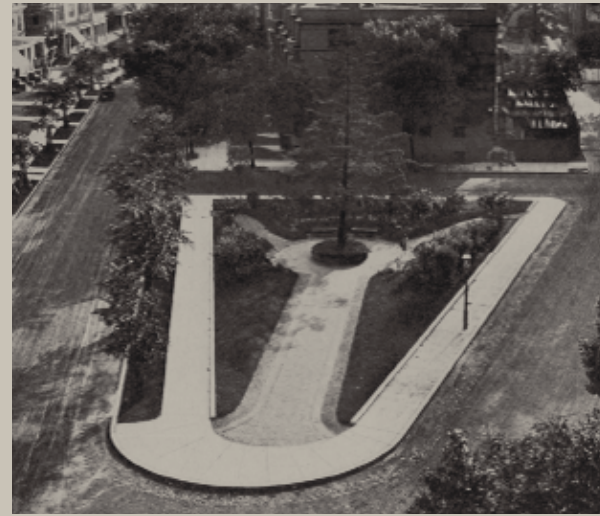

Herefordin keskiaikainen tienristeysaukio. Benevolo, Leonardo 1980: *The History of the City*. Cambridge & London.

Washingtonin kolmiot

Washingtoniin tuli Pierre L'Enfantin vuoden 1791 suunnitelman mukaan ruutuverkon päälle sommiteltu diagonaalikatujen verkosto. Rakenne tuotti risteysiin suuren määrän paikkoja, jotka olisivat olleet tontteina vaikeasti rakennettavia.⁴ Monet pienimmistä kulmatonteista ratkaistiin myöhemmin tekemällä risteysiin puistikoita tai aukioita. Ei siis ihme, että kaupungin maisema-arkkitehtina vuosina 1912-1917 toiminut George Burnapomisti puistosuunnittelua käsittelevässä opaskirjassaan ylijäämäpuistojen suunnittelulle oman kappaleen. Burnap kehotti käsittelemään ylijäämäpaikkoja huomiota herättämättä kaupunkikuvallisina koristeaukioina, joiden keskipisteeksi voi sijoittaa pienen suihkulähteen, uurnan tai kukkaistutuksen. Kävelyyn ja oleskeluun Washingtonin pienet kolmiot eivät Burnapin mukaan soveltuneet.⁵ Washingtonin puistotoimen verkkosivut listaavat nyt häkellyttävät 379 kappaletta kolmiopuistoa (Triangle Parks).⁶ Niiden joukossa on täysin kivettyjä aukioita, nurmipintaisia kolmioita, veistoksen tai muistomerkin ympäristöjä, reheviä kasvillisuusmaamerkkejä, läpikulkupuistikoita ja koirapuistoja.

George Burnapin suunnittelema Mount Pleasant Triangle Washingtonissa. Burnap 1916.

Ruutuasemakaavojen liitoskohtia meillä ja maailmalla

Ruutukaava on tapa hallita, jakaa maata rakennusalaaksi ja artikuloida ihmisasutuksen ja ympäröivän luonnon eroa. Ruutukaava on ollut käytössä jo kaikkein vanhimmissa kaupunkikeskuksissa. Sitä käytettiin niin antiikin aikana kuin keskiajalla perustetuissa uusissa kaupungeissakin.⁷ Suomalaisten ruutukaupunkien asemakaavoituksen perusteet syntyivät 1600-luvulla. Renessanssin kaupunki-ideaaleista tuli Pohjolassa hallitsevaksi ehdottoman geometrinen, maastosta piittaamaton ja valiomuotoinen ruutukaava.⁸ Kun piirrettyjä asemakaavakarttoja alettiin laatia suurvalta-ajan Ruotsissa, sai keskushallinto aiempaa paremmat mahdollisuudet vaikuttaa kaupunkien rakentamiseen. Kaupungeista oli määrä tehdä edustavia: säännönmukaisia, suorakulmaisia ja yhdenmukaisia. Ruutukaava koki monivaiheisen evoluution, mutta sen periaate ja 1600-luvulla syntynyt regulariteetin käsite säilyivät kaupunkien rakentamisen ohjenuorana aina 1800-luvun loppuun asti.⁹ Vuosisadan loppupuolella arkkitehtien mielenkiinto kaupunkisuunnittelua kohtaan oli vähentynyt. Ruutukaava oli Henrik Liliuksen (1981) tulkinnan mukaan kangistunut kaavamaiseksi toistoksi,

säännöllisen katuverkon rakentamiseksi.¹⁰ Vastareaktio tuli 1800-luvun viime vuosina itävaltalaisen Camillo Sitten ajatusten innoittaman nuoren vihaisen arkkitehtisukupolven johdolla. Paradigma muuttui nopeasti, ruutukaavan ylivalta katosi. Kaukaisuuteen jatkuvista, säännöllisistä katulinjoista siirryttiin suunnittelemaan suljettuja kaupunkitiloja. Suomessa käännekohtana on pidetty vuonna 1898 käynnistynyttä Töölön asemakaavakilpailua ja sitä seuranneen asemakaavan valmistelua. Samana vuonna ilmestyi myös arkkitehti Lars Sonckin sitteläisvaikutteinen taistelukurjoitus *Modärn vandalism: Helsingfors stadsplan*.¹¹

Helsingin kantakaupunki sai nykyäänkin hahmottuvan ruutuverkkosydämensä 1800-luvun aikana. Kaupungin hankalasta maastosta - sijainnista mäkisellä, meren ympäröimällä niemellä - johtuen suunnitelmassa käytettiin useita ruutukaavakoordinaatioita. Suorien katulinjojen sovittamiseksi maastoon ja säännöllisten ruutuverkkojen liitämiseksi toisiinsa käytettiin ruutuverkkojen nivelkohdissa kolmion muotoisia sovituspaloja. 1800-luvun alkupuolella sovituspalaksi hahmoteltiin

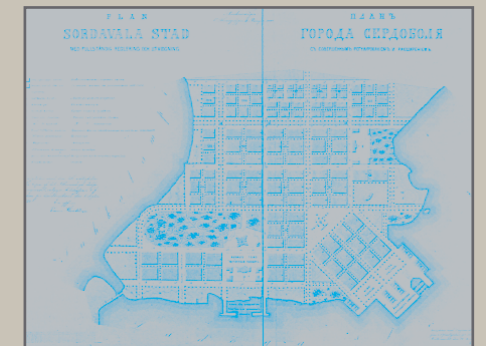
katutilaan liittyvää aukiotilaa. Vuosisadan puolivälistä alkaen niveliin alettiin Helsingin asemakaavoissa useimmiten piirtää pieniä puistokappaleita. Suomen ruutukaavakaupungeissa useiden ruutuverkkojen käyttäminen oli harvinainen poikkeustapaus. Helsingin kaupunkirakenteen sisälle syntyneille säännöllisille kolmioaukioille ja -puistoille löytyy vertailukohtia Sortavalasta (ks. oheinen tietolaatikko), Nurmekselta ja Jyväskylältä. Nurmeksen kauppala rakentui kahden vesistön väliselle kapealle harjulle Ferdinand Öhmanin 1870-luvun asemakaavan mukaan. Maasto pakotti käyttämään harjulla kahta koordinaatioita, jotka Öhman sovitti toisiinsa kolmikulmaisella, Pieliselle aukeavalla kauppatorilla.¹²

Jyväskylässä 1800-luvun lopun asemakaavoitusideologioiden murrosvaiheessa kiisteltiin vanhan ruutu-asemakaavan skemaattiseksi tuomitusta laajennusosasta vuosisadan vaihteessa. Kiista johti asemakaavakilpailun järjestämiseen ja uuteen kaavaan, jonka sydämeksi tuli vanhaan ruutukaavaan 45 asteen kulmassa liittynyt tielinja. Koordinaatioiden nivelkohtaan oli tarkoitus rakentaa tori ja julkisten rakennusten ryhmä. Julkiset rakennukset jäivät puista kansakoulua lukuun ottamatta toteutumatta. Toriaukiosta tuli 1930-luvulla puisto, joka nykyään tunnetaan Puistokadun puistona.¹³

Läntisen kulttuurialueen kaupunkikehitys ennen teollista vallankumousta painottui Euroopassa vanhojen kaupunkien laajentumiseen. Uusia kaupunkeja perustettiin erityisesti Pohjolassa ja Uudessa maailmassa. Kiinnostavia rinnakkaisilmiöitä Helsingin ruutuverkoille löytyikin Yhdysvalloista. Liittovaltio otti 1700-luvun lopussa käyttöön maanlaajuisen ruutujärjestelmän (*The Great American Grid*) kontrolloidakseen lännen valloitusta, maan myyntiä ja jakamista maatiloiksi. Monen uuden kaupungin verkko perustui suoraan tähän järjestelmään, mutta maastoon sovittamiseksi jouduttiin ratkomaan samanlaisia koordinaatio-ongelmia kuin Helsingissä.¹⁹ Kahden joen yhtymäkohdassa, kolmion muotoisella niemellä sijainnutta Pittsburghin kaupunkia laajennettiin 1700-luvun lopussa jokien suuntaisilla ruutukaavoilla. Saumakohdan kolmiot ovat nykyään lähinnä rakennuskortteleita.²⁰ San Franciscoon taas tuli vuoden 1850 paikkeilla tehdyssä laajennussuunnitelmassa kaksi koordinaatioita, joiden saumassa kulkee Market Street -katu. Suurimmalla osalla muodostuneista kolmikulmaisista jäännöspaloista on rakennus. Pitkään ei-kenenkään -maaksi koettuun saumaan sijoittuu myös julkisia ulkotiloja.²¹ Denver yhdistyi 1850-luvun puolivälissä

Sortavalan kolmiotori

Sortavalassa kapealla niemellä sijainnut vanha kaupunki alkoi olla täynnä 1800-luvun alussa. Sen laajennusasemakaavan teki Engelin aikaisempien suunnitelmien perustalle vuonna 1859 C. A. Edelfelt. Vanhan kaupungin koordinaatioon liittyi uusi ruutuverkko 45 asteen kulmassa. Saumakohdassa oli ollut jo Engelin kaavan ensimmäisessä versiossa kolmion muotoinen tori. Edelfeltin kaavassa Kauppatorin sivuille tuli lisäksi kaksi kolmion muotoista istutetuiksi aukioiksi esitettyä paikkaa. Puistikoiden ja torin rajausta selkeytettiin kaikilta reunoiltaan puuriveillä. Läntinen pieni kolmioaukio rakennettiin Kolmikulmapuistikoksi, joka valmistui vuonna 1935 arkkitehti Uno Ullbergin suunnitelman mukaan.¹⁴ Puistikko oli jäykän arkkitehtonisen tyylinen, ristikäytävien halkoma nurmipintainen puistoaukio, jonka keskipisteenä on Alpo Sailon Runonlaulajapatsas. Toinen kolmio pysyi rakentamattomana joutomaana 1930-luvun alkuun, jolloin siitä tuli huolto- ja linja-autoaseman tontti.¹⁵ Edelfelt oli käyttänyt koordinaatioita yhdistävää kolmion muotoista, puuriveillä ryhdistettyä puistoaukiota jo vuoden 1858 Hämeenlinnan asemakaavassaan, joka sittemmin jäi toteutumatta.¹⁶

Sortavalan asemakaava kolmioaukioineen ja -puistoineen. Jaatinen 1997.

Sortavalan kolmiotori vuoden 1931 asemakaavassa. SRM.

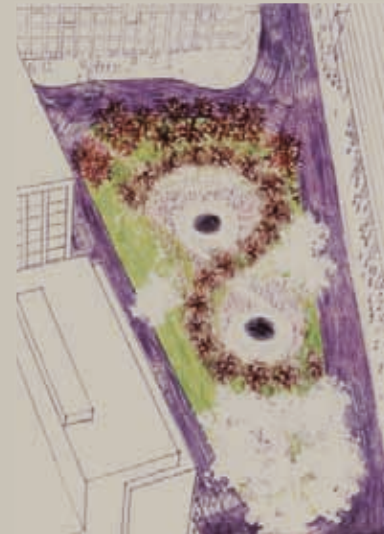

Brunkebergstorget

Tukholmaa laajennettiin Ruotsin suurvalta-ajan alussa. Asutus levisi vanhasta kaupungista pohjoiseen. Vanhan kaupungin pohjoispuolisille osille otettiin käyttöön neljä erisuuntaista ruutuverkkoa, joista yksi Kungsholmenille ja yksi Östermalmille. Norrmalmilla sijainnut harju (Brunkebergsåsen) pakotti käyttämään kahta harjun sivujen suuntaista koordinaatistoa. Kun harju kaivettiin vähitellen pois täyttö- ja rakennusaineeksi yli sadan vuoden kuluessa, jäi katulinjojen nivelkohtaan aukio, jota alettiin kutsua Brunkebergin toriksi (Brunkebergstorget).¹⁷ Aukiotilan perushahmo on vuoden 1800 paikkeilta. Kivetyn torin keskellä oli aluksi kaivo, mutta 1900-luvun kuluessa aukio otettiin pysäköintikäyttöön. 1970-luvun keskustasaneerauksen yhteydessä Hötorgscityn ja Sergelintorin arkkitehti David Helldénin toimisto sai tehtäväkseen torin muuttamisen puistikoksi. Ympäröiviä rakennuksia purettiin ja aukio oli menettänyt merkitystään suunnitellun Sergelintorin takia. Aukiosta tuli sommitelmassaan virtaavaa vettä hyödyntävä puistikko, joka kiertyi suunnitellun maanalaisen pysäköintilaitoksen pyöreiden ilmanvaihtotornien ympärille. Katsuroita, riippapajuja ja kirsikoita kasvava puistikko valmistui vuonna 1977. 1990-luvun alussa itäinen aukiota reunustava katu muutettiin kävelyalueeksi ja osaksi aukiota, joka kunnostettiin. Nyt aukio odottaa taas kunnostussuunnittelua.¹⁸

Tori pysäköintipaikkana 1950-luvulla. Wikimedia Commons.

David Helldénin toimiston suunnitelma toriaukion muuttamisesta puistikoksi. Rörby 2002.

kahdesta pienestä kultakaivoskaupungista, joilla oli molemmilla oma joen rantaan sovitettu ruutukaavansa. Kaupunki kasvoi nopeasti vuosisadan lopun aikana ja vuonna 1860 uusille alueille otettiin käyttöön kansalliseen ruutujärjestelmään perustuva koordinaatisto. Verkkojen saumoissa on pieniä kolmiomaisia jäännöskappaleita, joista useimmat ovat nykyään pysäköintialueita tai yksinkertaisia nurmipintaisia aukioita. Liitoskohdassa on myös suurehko Civic Center- puisto.²²

Kolmiopuistikkoita ja -aukioita suunnittelukirjallisuudessa

Ideat ja vaikutteet puutarha- ja kaupunkisuunnittelussa liikkuvat 1800-luvun jälkipuoliskolla nopeasti ympäri Eurooppaa kirjallisuuden, aikakauslehdistön ja malliop-

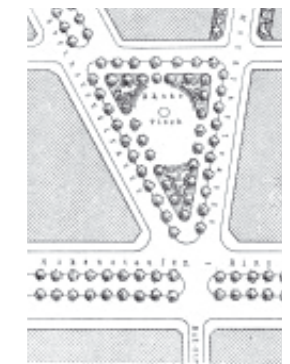
paiden välityksellä. Tärkeitä, 1860- ja 70-luvuilla kirjoitettuja puistosuunnitteluteoksia olivat saksalaisen Gustaf Meyerin *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Alphandin ja hänen ohellaan Pariisin julkisten ulkotilojen suunnitteluun osallistuneen Edouard André'n kirjat.²³ Häyrynen (1994) on osoittanut eurooppalaisten mallien suoraa vaikutusta helsinkiläiseen puistosuunnitteluun. Kolmiopuistot ovat kuitenkin suunnitteluongelmana spesifejä. Mallikelpoisia kaupunkipuistoja esittelevissä kirjoissa vältettiin esittelemästä epäsuotuisia paikkoja. Kolmiopuistoja on saksalaisen Joseph Stübberin vuonna 1890 julkaistussa kaupunkisuunnitteluencyklopediassa. *Der Städtebau* on ollut Suomessakin tunnettu ja tunnustettu. Stübberin teos on pragmaattinen ohjekokoelma arkiten ongelmien ratkaisuuksiin ja sitä onkin todennäköisesti käytetty juuri käsikirjana ja esimerkkien aarrearkkuna.²⁴ Stübberin kirjassa on runsaasti aukoiden ja istutusalu-

eiden esimerkkejä. Stübberin jakaa aukiot liikenneaukioihin (*Verkehrsplatz*), hyötyaukioihin (*Nutzplatz*), istutettuihin aukioihin (*Gartenplatz*, square tai *Schmuckplatz*) sekä arkkitehtuuriaukioihin (*Architekturplatz*).²⁵ Stübberinillä on omia ja muiden suunnittelemia esimerkkejä erityisesti Kölnistä, jossa Pariisin tapaan vanhojen puolustusrakennelmien tilalle rakennettiin kehätiejärjestelmä.²⁶ Kehätiehen liittyi suorassa kulmassa uusia ruutuverkkoja. Teräviin kulmiin tuli istutettuja aukioita, kuten Beethovenplatz (nykyinen Yitzhak-Rabin-Platz) ja Friesenplatz.

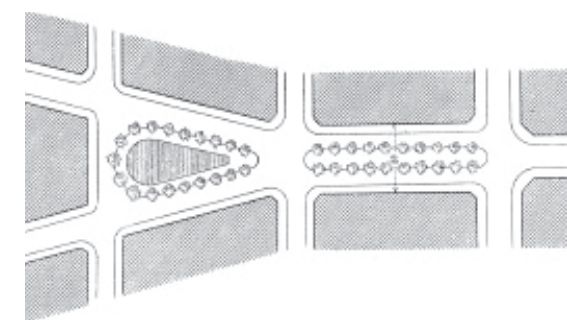
Toinen 1800-luvun lopussa julkaistu kaupunkisuunnitteluun merkittävästi vaikuttanut teos oli itävaltalaisen Camillo Sitten *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*. Sittekin käsitteli kolmioaukioita, tosin lähinnä varoittavina ja vältettävänä esimerkkeinä. Sitte kritisoi aikansa moderneja järjestelmiä säännöllisen katuverkon ja helposti suunniteltavien tonttien luomisesta tilanmuodostuksen kustannuksella. Kaavamaisten järjestelmien mukaan rakennetuissa kaupungeissa aukoiden epäsäännöllisyys pistää Sitten mukaan pahasti silmään, päin vastoin kuin keskiaikaisissa kaupungeissa. Sitten esittelemät kolme aukiotilkua Triestessä "eivät olekaan aukioita, vaan tyhjän tilan jäännöspaloja, jotka ovat jääneet yli suorakulmaisten rakennuslohkojen leikkauskohdissa." Sitten mukaan tällaiselle kolmioaukioille on mahdotonta sijoittaa monumenttia tai julkista rakennusta dominantiksi.²⁷

Pieni schmuckplatz Kölnissä. Suunnitelma: Kowallek. Stübber 1980.

Beethovenplatz Kölnissä. Katujen ja puurivien ympäröimä leikkikenttä. Stübber 1980.

Stübberin esimerkki katulinjojen suuntien sovitteluun tarkoitusta istutetusta aukioista. Stübber 1980.

Kölnin linnoitusketjun paikalle tehty laajennussuunnitelma lukuisine kolmioaukioineen ja -puistikoineen. Stübber 1980.

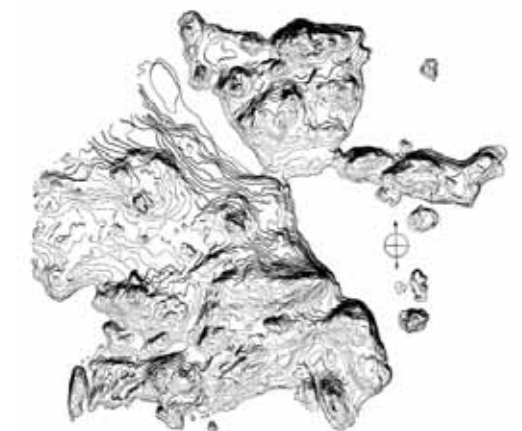
Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa

Pieni rannikkokaupunki Helsinki oli palanut Suomen sodan (1808–09) aikana lähes kokonaan. Sodan jälkeen Suomen alue siirtyi osaksi Venäjää ja sai pian aseman autonomisena suuriruhtinaskuntana. Kaupungin jälleennakennustyön ja uuden asemakaavan suunnittelua varten asetetun komitean ensimmäiset asemakaavaehdotukset 1810-luvun alussa pohjautuivat vanhan ruutukaavan laajentamiseen ja kaavamaiseen jatkamiseen.¹ Komitean työn aikana Helsinkiä alettiin kuitenkin ajaa suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi. Valtioneuvos Johan Albrecht Ehrenström kritisoi rajusti komitean asemakaavaa ja sen pääkaupungille sopimattoman varovaista otetta. Pian hän löysi itsensä jälleennakennuskomitean johdosta. Ehrenströmin johdolla vuoteen 1817 mennessä laadittu asemakaava edusti myöhäistä klassismia. Ehrenström tavoitteli edustavuutta leveillä, suorilla ja suorassa kulmassa kohtaavilla kaduilla. Lopputulos oli edustuksellinen pääkaupunkisuunnitelma, jota luonnehti täysin säännöllinen katuverkko ja hierarkkisesti eriytetty rakenne. Leveä puistokatu Esplanadi jakoi kaupungin pohjoisen kiviseen hallintokaupunkiin ja etelän käsityöläisille ja pikkuporvareille tarkoitettuun puukaupunkiin.²

Vuonna 1814³ Ehrenström otti Uudenmaan esikaupunkia varten käyttöön uuden, aikaisemmasta poikkeavan koordinaatiston. Esikaupungin itäinen osa rakentui keskikaupungin ruutujärjestelmään, mutta läntisen osan suunnan määräsi keskusakseliksi muodostettu puistokatu Bulevardi. Bulevardi liittyi Esplanadiin noin 30 asteen kulmassa. Sen linja asettui leveälle puistokadulle sopi-

vasti laakson pohjalle, vanhan Hietalahden satamaan vievän tien paikalle. Koordinaatiston suuntaa lieenee ohjannut myös Bulevardin ja suunnitellun Kluuvilahden kanavan välinen suora kulma.⁴ Kahden toisiinsa liittyvän suorakulmaisen koordinaatiston yhteen sovittamisen Ehrenström ratkaisi käyttämällä katulinjojen väliin jääviä, aukioiksi jätettyjä kolmioita, joista tuli myöhemmin Kolmikulman puistikko ja Erottajan aukio. Vaikka asemakaavakartta näyttää luontevasti hahmottuneelta, lienevät aukiot olleet regulariteettia toteuttaneelle Ehrenströmille pakon sanelemia ongelmanratkaisukeinoja. 1900-luvun asemakaavahistoriallisessa kirjallisuudessa niitä on pidetty kauneusvirheinä, jotka seurasivat ruutukaavaihanteen ehdottoman tiukasta noudattamisesta.

Helsinginniemen ja Katajanokan alkuperäinen topografia. Åström 1957.

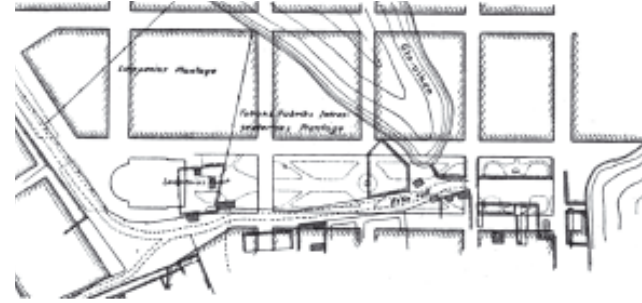
Ehrenströmin lopullinen asemakaava vuodelta 1817. XIV: 19. HKM.

Lindberg ja Rein kutsuvat niitä ”epätydyttäviksi asemakaavallisiksi solmuiksi”.⁵ Meurman taas arvelee, ettei tähdekappaleita pidetty aikanaan varsinaisesti virheellisinä, sillä ”aikakauden suunnittelu oli omaksunut ankaran järjestelmällisyyden ihanteen, joka ei paljon kaihtanut maastonkaan asettamia esteitä.”⁶ En ole löytänyt jälleenrakennuskomitean muistioista ja kirjeenvaihdosta Ehrenströmin omaa arviota ratkaisujen onnistumisesta.

Kaupunki kasvoi Ehrenströmin asemakaavan puitteissa nopeasti 1840-luvulle asti, jolloin pääosa alueesta oli saatu rakennettua. Alkanut yli kymmenen vuoden lamakausi ja 1850-luvun puolivälin Krimin sota hidastivat rakentamista. Kaavoitetun kaupunkialueen ulkokehälle muodostui 1830- ja 40-luvuilta alkaen köyhän väestön asutusta. Segregaatiokehitys työväestön ja porvariston asuinalueisiin oli osin spontaania, tosin vuoden 1856 rakennusjärjestyksen paloturvallisuusvaatimukset edistivät sitä.⁷

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä Helsinki teollistui ja kasvoi nopeasti. Väkiluku nelinkertaistui vuosien 1870 ja 1910 välillä. Samalla pienimittakaavainen ja puutalovaltainen käsityöläiskaupunki muuttui tiheästi rakennetuksi teollisuuskaupungiksi.⁸ Kaupungin kasvu nosti tonttien arvoa ja muutti kaupunkikuvaa rajusti. Asemakaavoitetun alueen laajenemisen lisäksi jo kertaalleen rakennettu kantakaupunki kasvoi korkeussuunnassa. Kehityksen perässä laahaavat rakennusjärjestykset eivät oikein riittäneet rakentamisen kontrollomiseen. Puutarhojen ympäröimiä yksi- tai kaksikerroksisia puutaloja purettiin ja korvattiin korkeilla kivitaloilla.

Vuoden 1810 mitattu tilanne ja Ehrenströmin suunnitelmien rakenne. Uudet koordinaatistojen peruslinjat osuivat vanhojen teiden paikoille. Aminoff.

Seurauksena myös pihat täyttyivät, ja muuttuivat paikoin ahtaiksi valokuiluiksi. 1800-luvun lopussa puutalot olivat keskustassa jo harvassa.⁹

Kaupunki laajeni uusilla ruutuasemakaavoilla 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa. Kampin, Punavuoren, Ullanlinnan, Katajanokan ja Kallion työläisvyöhykkeistä tuli osa asemakaava-alueita. Henrik Lilius on pitänyt Helsinginniemen eteläosien, Katajanokan ja Kallion Linjojen asemakaavoja skemaattisen, insinöörivetoisen kaavoituksen esimerkkeinä.¹⁰ Uusien kaavakoordinaatistojen liitokset saivat sovituskappaleikseen Kamppiin kolmiopuistikon ja -aukion, Etelä-Helsinkiin lukuisia ylijäämäkappaleita ja Katajanokalle ja Kallioon puiston. Kolmiopuistikoiden joukko täydentyi myöhemmin 1900-luvulla vielä uusien liikennejärjestelyjen synnyttämällä Varsapuistikolla ja Lastenlehdolla.

Kantakaupungin asemakaavakoordinaatistoja ja niiden karkea ajoitus

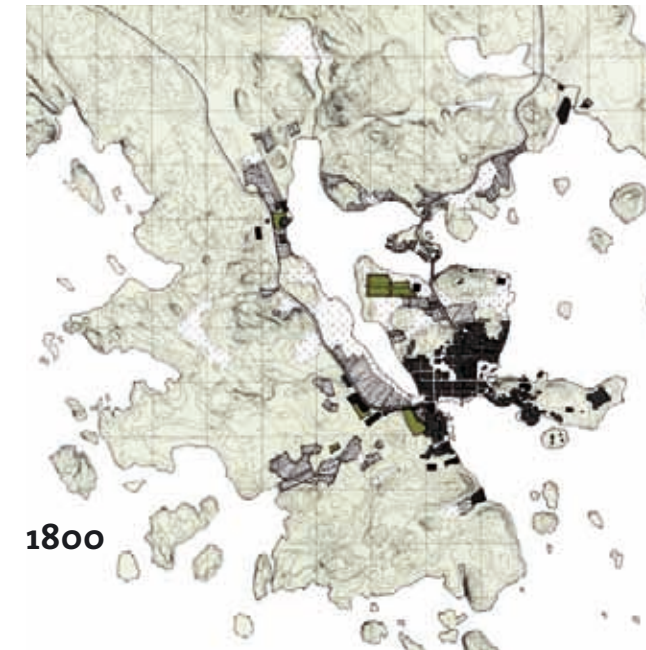

- A Kantakaupungin vanha koordinaatisto 1810-luku
- B Bulevardin koordinaatisto 1814
- C Kamppi 1800-luvun jälkipuoli
- D Eteläinen Helsinginniemi 1800-luvun jälkipuoli- 1900-luvun alku
- E Kaivopuisto
- F Linjat 1800-luvun loppu
- G Katajanokka n. 1900
- H Kallio ja Sörnäinen 1900-luvun alku
- I Eira 1900-luvun alku
- J Töölö 1900-luvun alku
- K Ehrenströmin asemakaavojen sauma
- L Punanotkon-Tehtaanpuiston laakso

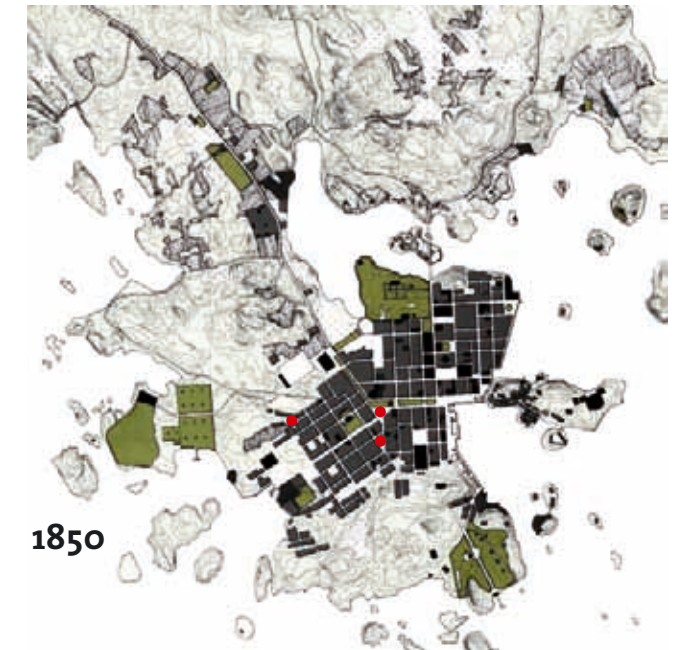
Helsingin kantakaupungin kehitys

POIKKILEIKKAUKSET VAIHEISTA VUOSINA 1800, 1850, 1900 ja 1940

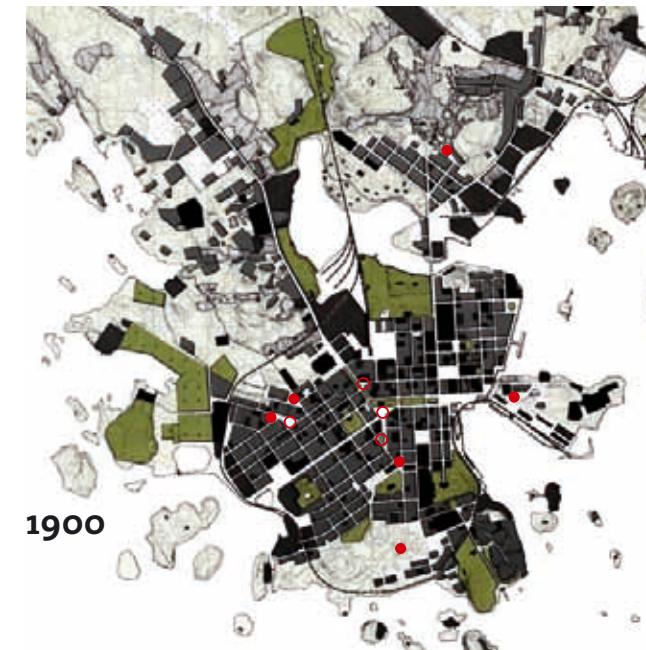
- Ruutuverkkojen saumojen kaupunkitilat
- Rakentamaton alue
- Julkiset rakennukset
- Puistot, puutarhat ja hautausmaat
- Korttelirakenne
- Teollisuusalue

1800

1850

1900

1940

Muokattujen kuvien lähde: Sundman 1982.

Ehrenströmin koordinaatistojen sauma

Erottaja

Kaksinkertaisilla puuriveillä rajattu Erottaja oli Ehrenströmin suunnitelmassa esteettisesti sommiteltu asemakaavallinen saumakohta koordinaatistojen välissä – siitä nimi.¹¹ Aukio sijoittui kaupunkikuvallisesti tärkeään paikkaan. Se on kantakaupungin rakenteen rungon muodostavan kolmen puistokadun järjestelmän leikkauspisteessä. Esplanadi sai suurin piirtein lopullisen hahmonsaa vuoden 1814 kaavaluonnoksessa. Siitä tuli molemmin puolin puurivien reunustama rakentamaton nauha kaupunkirakenteen sisällä. Myöhemmin puurivien välisestä keskiosasta rakennettiin julkinen puisto. Esplanadin kainaloon jääneelle kolmiotorille ei koskaan istutettu ensimmäisten asemakaavojen puurivejä, 1820-luvulta alkaen niitä ei enää edes piirretty suunnitelmiin. Erottaja on valokuvien ja maalausten perusteella pysynyt avoimena aukiona, jonka keskellä oli julkinen kaivo.¹²

Kolmikulma

Umpikorttelien kaikilta sivuiltaan rajoittaman Kolmikulmatorin aukion kaupunkitila määräytyi lopulliseen muotoonsa jo Ehrenströmin asemakaavassa. Se oli asuinalueen sisäinen aukio, joka liittyi viereiseen Erottajaan. Asuinalueuonetta korosti aukion julkinen kaivo.¹³ Aukio tasoitettiin vuonna 1825, jälleerakentamiskomitean viimeisenä toimintavuonna. Tasoitustyön yhteydessä aukiolle ei tehty istutuksia.¹⁴ Aukion luonteen kannalta vuoden 1851 laajennussuunnitelma on käännekohta, silloin kolmikulma on ensimmäisen kerran piirretty istutusalueeksi.¹⁵ Vuoden 1876 asemakaavassa Kolmikulma hahmoteltiin osaksi Erottajalta kohti eteläisiä kaupunginosia kulkevaa leveää esplanadia. Itse puistikosta olisi jäänyt puistokadun sivuun pieni polkujen halkoma kolmio. Kaupunkisuunnittelun liberalisoitumiskehityksen myötä esplanadi jäi kuitenkin toteutumatta. Ennen 1800-luvun loppua Kolmikulma muutettiin pieneksi vihreäksi kaupunkipuistikoksi.

1. Erottaja
2. Kolmikulma
3. Kolmen sepän aukio

Koordinaatistojen sauma asemakaavakartalla vuodelta 1820. Plan Charta öfver Helsingfors Stad År 1820. HKA.

Avoin, matalien rakennusten ympäröimä Erottajan aukio vuonna 1866. Valok. E. Hoffers. Mårtenson. Gunnar 1947: Historiallinen Helsinki, Helsinki.

Kolmikulma ja tulevan Koulupuistikon paikka osana esplanadisommitelmaa kaupungininsinööri Reuterin tekemässä suunnitelmassa vuodelta 1873. "Projekt till esplanad emellan 3e och 5e stadsdelarna i Helsingfors". KMOA/HKA.

Kolmen sepän aukio

Ehrenströmin asemakaavan saumaan muodostui vielä kolmas aukio jälleerakentamiskomitean työn loppumisen jälkeen. Vuoden 1817 asemakaavaan kuuluneesta Kluuvilahden länsirannan diagonaalikadusta ja puistosta päätettiin luopua vuonna 1829. Kaupungin laajenemisen esteenä olleen matalan lahden täyttäminen saatiin käyntiin 1830-luvun lopulla. Korttelirakenne ulotettiin Aleksanterinkadun ja Esplanadin suunnassa nykyiselle Mannerheimintielle asti. Tontteja jaettiin ilmaiseksi täyttämistöihin sitoutuville kaupunkilaisille. Nykyinen Mannerheimintie rakennettiin leveäksi puistokaduksi, Heikinesplanadiksi, vuonna 1844. Alun perin Aleksanterinkatu kohtasi Heikinesplanadin terävässä kulmassa. Risteyksen eteläreunan kulmatontti oli varattu koululle. 1850- ja 60-lukujen vaihteessa kulmatontti jäi kartoilta pois ja katujen risteykseen muotoutui pieni kolmikulmainen aukio, jonka eteläreuna on Uudenmaan esikaupungin koordinaatiston suuntainen. Järjestely vahvistui vuoden 1876 asemakaavassa.¹⁶

Entinen Kluuvilahti ja Kolmen sepän aukio G. A. Kajanuksen asemakaavassa vuonna 1860. Aminoff.

Lugnetin huvila-alueen mittauskartta v. 1861. Lapinlahden puistikon paikalla on kaivoaukio. Karta öfver Willan Lugnet invid Helsingfors Stad afmätt 1861. KMOA/HKA.

Kampin ruutuverkot

1. Lapinlahden puistikko
2. Kampintori
3. Lastenlehdon puisto

Lapinlahden puistikko

Kampissa 1800-luvun alun jälleerakennuksen ajan asemakaavojen länsi- ja luoteisreunana oli ollut Eerikinkatu. Sen ulkopuolella Lapinlahdessa oli mielisairaala ja hautausmaat.¹⁷ 1850-luvun puolivälissä asemakaavoituksella haettiin ratkaisua alueen kasvupaineisiin. Vuoden 1851 asemakaavaehdotuksessa¹⁸ (ks. ed. aukeama) Eerikinkadulta erkani 45 asteen kulmassa uusi katu, Lapinlahdenkatu, kohti hautausmaita ja mielisairaala. Katu kulki vanhan tien linjalla korkeimpien kalliokumpareiden välistä. Kadun varteen oli piirretty muutamia vuokratonteiksi jaettuja kortteleita. Vuonna 1857 perustettu yhtiö vuokrasi kadun varrelta alueen, johon se rakensi asuntoja köyhille.¹⁹ Uusi katu määritteli asemakaavakoordinaatiston suunnan molemmilla puolillaan. Koordinaatistojen liitoskohtaan jäi asemakaavaehdotuksessa vihreällä istutusalueeksi merkitty kolmioaukio. Vuodelta 1861 peräisin olevassa mittauskuvassa²⁰ on dokumentoitu myös tulevan puistikkokolmion alue. Lapinlahdenkadun pohjoisreunalla oli jo asutusta. Tasoitettujen katujen väliin jääneen vanhan maanpinnan poikki kulki pohjois-etelä-suuntainen epäsuunnollinen polkuverkko. Keskellä olevalla pienellä aukiolla oli yleinen kaivo. Kaivoaukio tasoitettiin ja rakennettiin Lapinlahden puistikoksi vuoden 1880 paikkeilla.

Kampintori

Kampin ja Uudenmaan esikaupungin asemakaavojen saumaan muodostui myös Kampintorin kolmion muotoinen kaupunkitila. Työväen asuntopulaa helpottamaan perustettu yhtiö rakensi asemakaavoitetun alueen reunan Fredrikinkadun loppuvaiheille vuosina 1875-1876 työväenasunnoiksi Kampin villat, neljän puisen vuokra-sarmin muodostaman ryhmän.²¹ Vuoden 1876 asemakaavassa nykyisen Kampintorin paikalla oli pienempi, vielä epämääräinen kolmioaukio. Nykyisessä muodossaan avoimena kolmioaukiona tori esiintyy vuoden 1887 asemakaavassa, jossa sille on myös merkitty nimi "Kamporget".

Lastenlehto

Kampin koordinaatistojen sauman ratkomista jatkettiin vielä 1970-luvulla, jolloin sinne syntyi kantakaupungin viimeisin nivelkappale, Lastenlehdon puisto. Sen synty on poikkeuksellinen ja tutkimuskohteiden joukossa myöhäinen. Korttelin rakentamattomalle kulmatontille tehtiin 1800-luvun lopussa tilapäinen leikkipaikka, joka sitten vakiintui Kampin epäviralliseksi puistoksi ja lopulta koko korttelin kattavaksi viheralueeksi. Lapinlahdenkadun varteen kaupungin reunalle rakennettiin lastenkoti vuonna 1867.²² Vuoden 1876 asemakaavassa²³ katujen varsille oli piirretty puurivit. Kortteli 166 muodostettiin seuraavassa, vuoden 1887 asemakaavassa. Tehty tonttijako pysyi 1970-luvulle asti, kunnes vuonna 1976 vahvistetussa asemakaavassa²⁴ korttelista tuli kokonaisuudessaan puistoa.²⁵ Kampin alueella oli varsin vähän viheralueita, ja asemakaavan muutoksella haluttiin synnyttää uutta puistopinta-alaa. Korttelin vanhat rakennukset purettiin 1970-luvun puolivälissä Kampin liikennejärjestelyjen yhteydessä. Ruoholahden suuntaan tehtiin uusi pääväylä ja Lapinrinteen kohdalle tunnelissa kulkeva joukkoliikennekatu, jota jatkettiin etelään läpi kortteli 166:n b-osan.²⁶

Yksityiskohta vuoden 1887 asemakaavaan perustuvasta, 1888 julkaistusta Helsingin kaupunkikartasta. Lapinlahden puistikon istutukset piirrettynä, Kampintori on muotoutunut ja Lastenlehdon puiston kortteli on asuinkortteli. Helsingfors stad och dess omgifningar. KMOA/HKA.

Rakennuskanta Kampissa vuonna 1878. Lapinlahden puistikon paikalla kaivoaukio, Kampintorin ympäristö vielä hahmottomaton. Detalj-Plan af Helsingfors Stad. HKM XIV:46.

Lastenlehdon korttelin kulma ja Lapinlahden puistikko puurivein merkittyinä vuonna 1875 tehdyssä suunnitelmassa. Plan för reglering af odisponerade Stadsmarken å Kampmalmet och Lugnet i IV Stadsdelen af Helsingfors. Reuter. KMOA/HKA.

Helsingin asemakaavan laajennussuunnitelma vuodelta 1851. Projekt till utvidgning af Helsingfors Stadsplan. KA.

Eteläisen Helsinginniemen ruutukaavojen nivelet

1800-luvun alun jälleenrakennuskauden asemakaavat päättyivät etelässä nykyisen Ratakadun paikalla olleen köydenpunontaradan tienoille. 1800-luvun puolivälissä Ehrenströmin ruutukaavarakennetta jatkettiin kohti etelää. Vuosisadan loppuun mennessä asemakaavoitettu ja rakennettu kaupunki ulottui Punanotkon laaksoon asti. Keskustan koordinaatistoa jatkettiin Kasarmikadun ja Korkeavuorenkadun varsilla Vuorimiehenkadun linjalle. Eteläosiin muodostui kolmas, niemen etelärannan suuntainen koordinaatisto.

Helsinginniemen eteläosia hahmoteltiin ensimmäisen kerran vuoden 1851 laajennussuunnitelmassa, jossa ruutukaava jatkui Kasarmikadun ja Korkeavuorenkadun linjalla etelään päin Punanotkon jyrkänteiden ja tulevan Tähtitorninmäen välistä nykyisen Vuorimiehenkadun tietämille. Kadun eteläpuolen kallioiset alueet oli jätetty koskemattomiksi ja Kaartin puutarhan alue (nyk. Tehtaanpuisto) puistikoksi. Niemen etelärannalla oli muusta rakenteesta erillään kortteleita Kaivopuiston länsipuolista rantaviivaa seurailevassa ruutukaavakoordinaatistossa.

Ensimmäinen alueelle vahvistettu asemakaava oli kaupungininsinööri Conrad Reuterin vuoden 1876 kaava, jossa suunniteltiin boulevardiketjua Erottajalta Kolmikulman, Koulupuistikon, Punanotkon ja Tehtaanpuiston kautta rantaan. Vuorimiehenkadun linja oli kaavassa edelleen paikoillaan, mutta sen eteläpuolinen Neitsyt-polun ja Laivurinkadun välinen alue oli jätetty asemakaavan ulkopuolelle. Kaupungin nopean kasvun aikaan vuoden 1887 asemakaavassa ranta-alue varattiin neljäksi teollisuuskortteliksi. Kampin koordinaatistoa venytettiin vielä yhden korttelinmitan verran etelään nykyiselle Sepänkadulle ja Tehtaankatua jatkettiin itä-länsi-suun-

taiseksi pitkäksi akseliksi. Kaartin puutarhasta jäi jäljelle nykyinen Tehtaanpuiston alue. Suunnitellun teollisuusalueen maasto oli kuitenkin kallioista. Pian tajuttiin että vallitsevat tuulet olisivat tuoneet tehtaiden piippujen saastepilvet suoraan keskustaan, ja teollistumiskehitystä suunnattiinkin Kallioon ja Sörnäisiin. Eteläisen Helsingin asemakaavasta tehtiin 1800-luvun viimeisinä vuosina useita versioita. Vuonna 1900 hyväksytyssä asemakaavamuutoksessa Tehtaankadun viimeisetkin teollisuuskorttelit muutettiin suorakulmaisiksi Pietarinkadun suuntaisiksi asuinkortteleiksi. Kapteeninkadun ja Tehtaankadun kulmaan muodostettiin aukio.²⁷

Koulupuistikko

Koulutori (myöhemmin Koulupuistikko) sijoittuu samaan Ehrenströmin asemakaavakoordinaatistojen saumaan kuin Kolmikulma, joskin se on syntynyt paljon myöhemmin. Paikkaa yritettiin ratkaista 1800-luvun aikana eri asemakaavoissa.²⁸ Vielä 1870-luvulla paikka oli kaupunkirakenteen sisään jäänyttä väljää rakentamatonta aluetta.²⁹ Ensimmäisen kerran Koulutori esiintyy vuoden 1876 asemakaavassa. Siinä aukio on merkitty puistoaukioksi, jolla oli tärkeä merkitys Erottajalta etelään lähtevän ja Punanotkon laaksoon kääntyvän puistokatuakselin osana.³⁰ Vuoden 1887 asemakaavassa puistokatuakselista oli luovuttu ja Koulutorin kaupunkitila oli jo jokseenkin nykyisessä muodossaan.³¹ Asemakaavaan kuului Annankadun linjaaminen suoraan Punanotkon

Erottajan, Kolmikulman ja Koulupuistikon seutu kaupunkikartalla vuonna 1872. Plan öfver Helsingfors. C. Reuter. XIV: 41.

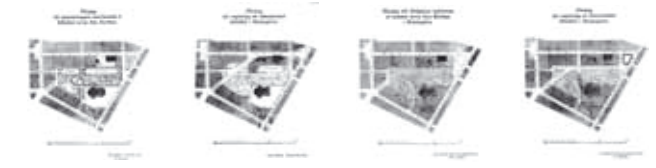
1. Koulupuistikko (Koulutori)
2. Kapteeninpuistikko
3. Vuorimiehenpuistikko
4. Tehtaanpuisto
5. Johanneksen puisto
6. Eiranpuisto

rinteiden yli, mikä todettiin 1900-luvun alussa mahdottomaksi. Kaupunginvaltuustossa keskusteltiin vuonna 1901 vilkkaasti alueen järjestelyistä ja asemakaavamuutoksesta. Rahatoimikamari ehdotti Merimiehenkadun pois jättämistä ja korvaamista yhtenäisellä puisto- ja leikkikenttäalueella. Koulutorin alue olisi voitu myydä pieneksi asuinrakennustontiksi. Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson oli kiinteästi mukana alueen suunnittelussa ja esitti asemakaavasta oman versionsa, jossa Punanotkoon oli järjestetty puisto ja urheilukenttiä. Koulutori oli Olssonin ehdotuksessa koristeellinen istutusaukio. Lopulta valtuustolle esiteltiin neljä ehdotusta: kaupunginpuutarhuri Olssonin, kaksi rakennuskonttorin ja yksi puutarhalautakunnan arkkitehtijäsenten Lars Sonckin ja Harald Neoviuksen.³² Valtuusto päätyi hyväksymään Olssonin rahatoimikamarin ehdotuksesta muokkaaman version ja Koulutori jäi asemakaavassa istutusalueeksi.³³ Kaavamuutos vahvistettiin senaatissa vuonna 1902.³⁴ Vuonna 1907 vahvistuneessa asemakaavamuutoksessa Merimiehenkatua kuitenkin jatkettiin Korkeavuorenkadulle ja Laivurinkatua Ratakadulle.³⁵ Lopullisessa asemakaavassa puistikko on hahmoteltu istutuksineen koristeaukioksi Olssonin suunnitelmien mukaan.

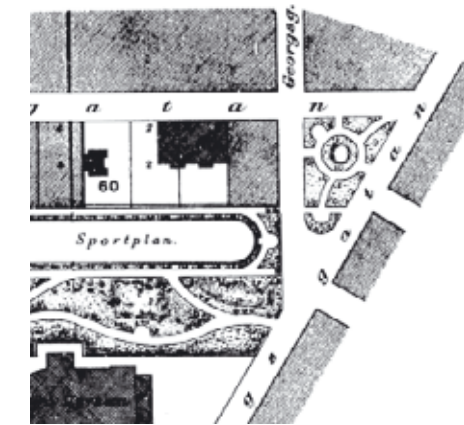
Teollisuuskortteli 180 Helsingin asemakaavassa vuonna 1895. KA.

Korttelin kulma on muutettu aukioksi. Asemakaava 7. kaupunginosan kortteleille 180-182, 183 ja 185. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 43.

Punanotkon järjestelyehdotuksia vuodelta 1901. Vasemmalta Olsson; Sonck ja Neovius; kaksi oikeanpuoleista rakennuskonttorin ehdotukset, tekijät W. O. Lille ja G. Idström. KVPA 1901 15 s. 1-10.

Yksityiskohta Koulupuistikon kohdalta asemakaavan pohjaksi tulleesta Olssonin ehdotuksesta. KVPA 1901 15 s. 1-10.

Kapteeninpuistikko

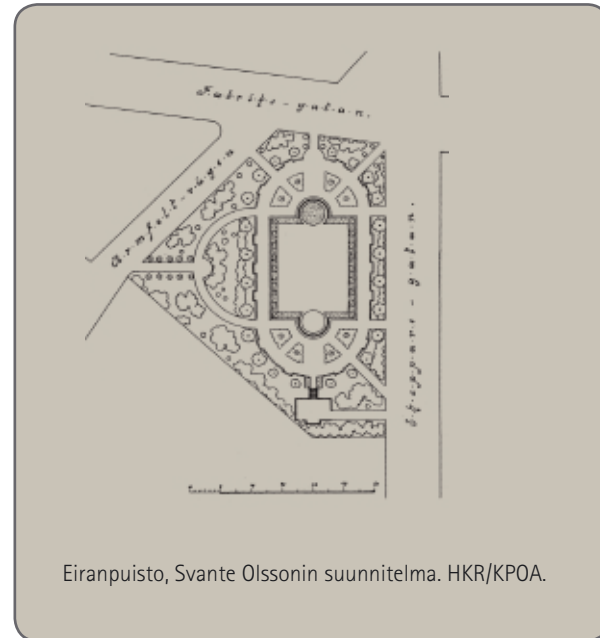
Kapteeninkadun ja Tehtaankadun kulmaan syntyi aukio, kun vuoden 1899 asemakaavamuutoksessa³⁶ luovuttiin viimeisistäkin Tehtaankadun varren teollisuuskortteleista ja niiden tilalle muodostettiin neljä asuinkorttelia. Asuinkortteille saatiin suorakulmainen muoto jättämällä Tehtaankadun kulmaan kolmion muotoinen avoin aukio, tuleva Kapteeninpuistikko. Samalla Kapteeninkadusta tuli kaksihaarainen: toinen haara yhdistää rannan ja Korkeavuorenkadun päätteeseen, toinen seuraa eteläosan koordinaatistoa asuinkorttelien edessä. Helsingin eteläosiin 1890-luvulla kaavailtu yhtenäinen huvilakaupunkivyöhyke jäi toteutumatta, mutta kaikuna näistä suunnitelmista Kapteeninkadun aukion länsipuolen rakennukset ovat matalia ja julkisivurivi yhtenäinen.³⁷ Vuonna 1902 vahvistetussa asemakaavan muutoksessa Kapteeninkadun aukio oli avoin, rakennusten edessä oli jalkakäytävät.³⁸ Syntynyt kolmion muotoinen aukiotila muokattiin puistikoksi heti 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa.

Muita etelä-Helsingin saumapuistoja

Kapteenipuistikon ja Koulupuistikon lisäksi etelän koordinaatistosamaan muodostui myös muita viheralueita. Vuorimiehenkadun varteen tuli vuoden 1887 asemakaavassa kortteli, jonka epätasainen pohjoispuoli merkittiin istutettavaksi tai julkisen rakennuksen tontiksi. Alueesta rakennettiin väliaikainen leikkikenttä vuonna 1906 ja vuosina 1910-1913 Svante Olssonin suunnitelmien mukaan Vuorimiehenpuistikko.³⁹ Tehtaanpuisto ja Johanneksen eli Punanotkon puisto olivat ympäröivän kaupunkirakenteen muodostumista ohjanneita paikkoja, joihin molempiin sijoitettiin julkinen rakennus, Punanotkoon Johanneksen kirkko ennen puiston perustamista ja Tehtaanpuistoon Agricolan kirkko 1930-luvulla. Tehtaanpuiston entinen puutarha-alue olisi vuoden 1876 asemakaavassa tullut kaupunginosan puistoksi ja esplanadiketjun päätteeksi. Laakso oli pitkään takapihamaista varastovyöhykettä, mutta sitä alettiin muuttaa julkiseksi puistoksi 1890-luvulla.⁴⁰ Kirkon rakentamisen yhteydessä puisto kunnostettiin ja puiston länsipäähän jäi hieman kolmiopuistikolta muistuttava alue.⁴¹ Punanotkon puisto syntyi paikkaan, jossa jyrkän ja kallioiden maaston rakentaminen olisi ollut kohtuuttoman kallista. Punanotkosta rakennettiin puisto vuosien 1908-09 ja 1913-1914 aikana.⁴² Olssonin suunnitelmat Punanotkoon muistuttavat esitystapaansa myöten Tukholman niin sanottuja mäkipuistoja.⁴³ Eiraan suunniteltiin 1900-luvun alussa huvilakaupunginosaa, jonka laatimisessa puutarhalautakunnalla oli tärkeä osa. Arkkitehdit Lars Sonck, Bertel Jung ja Armas Lindgren tekivät rakennuskonttorin asemakaavaehdotukselle vaihtoehdoisen suunnitelman. Puutarhalautakunta teetti oman ehdotuksen, joka hyväksyttiin asemakaavan pohjaksi vuonna 1907. Vaikka huvilakaupunginosan lopputulokseen oltiin arkkitehtipiireissä pettyneitä, tuli siitä kaupunkikuvallisesti yhtenäinen, pienimittakaavainen alue, jonka viheralueet ovat kyllä pieniä, mutta eivät ylijäämäalueita. Maunu Häyrynen on pitänyt huvilakaupunginosan ja ruutukaavaverkon nivelkohtaan vuonna 1915 toteutunutta, hiljattain restauroitua Eiran puistikkoa Helsingin ensimmäisenä arkkitehtonista tyyliä edustaneena puistona.⁴⁴

Vuorimiehenpuistikko, Svante Olssonin suunnitelma. HKR/KPOA.

Katajanokan puisto

Kallioinen, kaupungin laidalla sijainnut ja asemansatania eristynyt Katajanokka oli pitkään Helsingin kasvualueen ulkopuolella. Epäsäännöllinen työläisasutus peitti niemen. Alue tarjosi teollistuvalla ja kasvavalla kaupungille ainoan laajentumisalueen idän suunnalla. Sinne laadittiin lukuisia suunnitelmia 1800-luvun jälkipuoliskolla.⁴⁵ Useimpien ehdotusten koordinaatiston perustaksi tuli niemen etelärannan luode-kaakko-linja. Niemellä sijainnut korkea kallio vaikeutti ruutukaavojen suunnittelua. Vuosien 1862-68 aikana paikalle rakennettiin Uspenskin katedraali.⁴⁶ Vuonna 1864 tehdystä kaavaehdotuksessa⁴⁷ Katajanokan perussuunnat olivat ensimmäisen kerran nykyisen kaltaiset: ruutukaava seurasi rannan suuntaa, mutta pohjoisessa kirkon tuntumassa oli itä-länsisuuntainen katu (tuleva Rahapajankatu). Kadun varrella oli korttelirivi, johon kirkko liittyi suoraan. Koordinaatistojen nivelkohtaan oli hahmoteltu kaksi istutusalueita ja kanavalta tulevan kadun päätteeksi julkinen rakennus. Kaupungininsinööri Reuterin

Katajanokan asemakaavaehdotus vuodelta 1864. Förlägg till Plan för Reglering af Skatudden i Helsingfors. Stenius.

vuonna 1873 tekemässä ehdotuksessa⁴⁸ ja vuoden 1876 asemakaavassa kadut ja korttelit oli järjestelty uudelleen, mutta nivelkohdan muodot olivat jokseenkin ennallaan. Tulevan puiston osa-alueista pohjoisella oli rakennusala ja pieni puistikko. Eteläisempi oli kokonaan tonttialuetta. Kirkon penkereen eteläpuolelle piirretty pieni istutusalue toteutettiin pian.⁴⁹

1870-luvulla Katajanokan kaavoitukseen tuli mukaan satama ja pakkahuone. Theodor Tallqvistin vuodelta 1882 olevasta asemakaavaehdotuksessa koordinaatistojen nivelkohdan puistikot oli korvattu pakkahuoneella ja varastotontilla. Vuonna 1894 Herman Norrmén piirsi Katajanokan asemakaavan⁵⁰ kutakuinkin lopulliseen muotoonsa. Pakkahuone sai lopulliseksi muodostuneen paikkansa ja Kanava- ja Satamakadun kolmio vapautui puistoksi. Sen rakennustyöt alkoivat jo seuraavana vuonna. Luotsikadun eteläpuolella oleva pieni kolmiomainen alue oli kaavassa piirretty toriksi ("Skatudds Torget"). Asemakaavaan tehtiin useita osittaisia muutoksia vuosien 1896 ja 1911 välillä. Eräässä niistä myös eteläiseen Kanavakadun kolmion osaan perustettiin puisto.⁵¹ Puisto sai nykyisen yhtenäisen kolmion muotonsa vasta 1980-luvun alussa, kun alueen lävistänyt Luotsikadun osuus poistui.⁵²

Yksityiskohta Katajanokan asemakaavasta 1894. KMOA/Asemakaavahakemisto.

Puistikot Kallion asemakaavojen liitoskohdassa

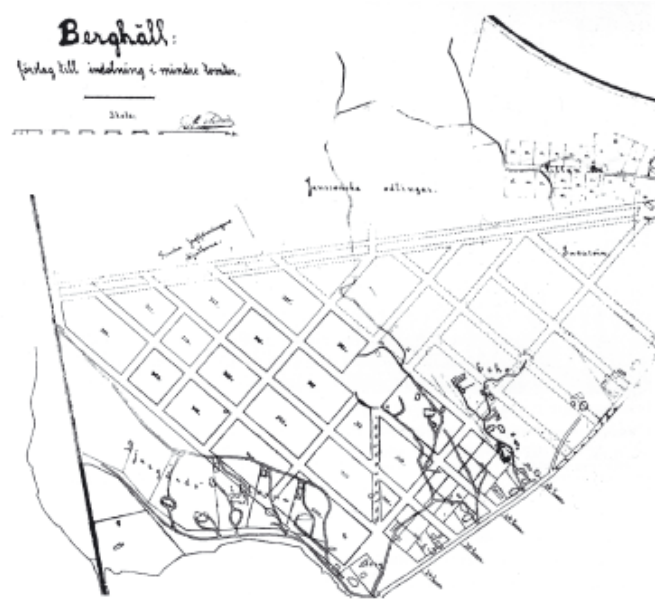
Kallion kaupunginosan rakentamiseen kuului Liliuksen termein *skemaattisen* kaavoituksen ääritapaus (Linjat) ja kaupunkikuvallisesti monimuotoisempi sommitelma. 1840-luvulla vielä lähes täysin rakentamaton Pitkän sillan pohjoispuoli jaettiin vuokrattaviksi maanviljelyspalstoiksi. Sörnäisiin nouseva teollisuus- ja satama-alue toi alueelle runsaasti työväkeä, jolle piti rakentaa asuntoja.⁵³ Kallion vuokra-aika päättyi vuonna 1887 ja kaupungininsinööri Otto Ehrström laati alueelle tonttijakaavan. Se oli maastoon sovitamaton ruudutus suorakaiteen muotoisine tontteineen. Katuverkko perustui yhdeksään viivasuoraan "linjaan".⁵⁴ Ehdotus hyväksyttiin, mutta kaupunginosaa ei kustannussyistä liitetty asemakaava-alueeseen.⁵⁵ Ensimmäiset viisi Linjaa rakennettiin nopeasti tiiviiksi puiseksi umpikorttelialueeksi. Pohjoiset alueet oli kuitenkin vuokrattu niin pitkällä vuokrasopimuksilla, että loput Linjat jäivät vuosisadan loppuun mennessä toteuttamatta.⁵⁶ 1800-luvun viimeisinä vuosina laaditussa asemakaavaehdotuksessa kadut sovitettiin maastoon. Ehdotus herätti kuitenkin kritiikkiä muun muassa leikkipaikkojen ja viheralueiden vähyyden vuoksi. Terveystieteiden lautakunta vaati asemakaavan laatimisen aikaan kaupunginvaltuustolta Kallion uuden kaupunginosaan ainakin yhtä, mielellään useampia leikkipaikkoja. Samaa toivoivat kaupunginvaltuustossa käytyyn leikkikenttäaloitekeskusteluun liittyen niin kaupunginpuutarhuri Olsson kuin puutarhalautakuntakin.⁵⁷ Uuden virkamiestyönä tehdyn kaavan tekemiseen otettiin asiantuntija-avuksi arkkitehti Gustaf Nyström.⁵⁸ Asemakaava vahvistui vuonna 1901.

Töölön asemakaavakilpailu oli käynnissä Kallion asemakaavan laatimisen aikaan. Kilpailun lopputuloksen seurauksena Nyström joutui kehittämään asemakaavaa kompromissiehdotuksena yhdessä Lars Sonckin kanssa.⁵⁹ Selvää sitteläistä vaikutusta ei kuitenkaan näytä päätyneen Kallion asemakaavaan Sonckin välityksellä. Kaava edustaa ennemminkin klassistisia piirteitä säteittäiska-

1. Karhupuisto
2. Matti Heleniuksen puisto

Vuodelta 1887 peräisin oleva Kallion tonttijakokartta, jossa alue jaettiin viivasuoriin linjoihin. Vilja 2007.

tuineen ja monumentaalisine akseleineen. Asemakaavan laatimisen aikaan myös poliittisessa ilmapiirissä puhalsivat uudet tuulet. Työväenkysymys alkoi vaikuttaa yhdyskuntarakenteen suunnitteluun filantrooppisin, hygieenisin ja poliittisin perustein.⁶⁰ Kallion asemakaavassa uuden alueen ja vanhan Linjojen vyöhykkeen reunaan, eri aikojen kaavakoordinaatiojen ja suunnitteluideo- logioiden nivelkohtaan, sijoitettiin kolmiomainen puistikko, nykyisen Karhupuiston ensimmäinen ilmentymä. Puistikon paikalle oli monia syitä. Korttelin kolmiomuoto, sijainti koordinaatistosaumassa ja pieni koko eivät yksin selitä ratkaisua.⁶¹ Paikka oli vaikeasti rakennettavaa kalliomaastoa ja tiiviiseen kaupunginosaan piti varata paikka edes pienelle viheralueelle. Karhupuiston viereinen Matti Heleniuksen puisto on kaavoituksellisesti myöhempää perua. Ensimmäisissä asemakaavoissa se on asuinkortteli.

Tuleva Karhupuisto ja sen viereinen asuinkortteli 333, tuleva Matti Heleniuksen puisto Kallion alueelle vuonna 1901 vahvistetussa asemakaavassa. Stadsplan för tionde, elfte och tolfte stadsdelarna i Helsingfors. HKA.

Kadonnut kolmiopuisto - Arkadian puisto

Espoon tullin tienoille, keskustan ruutukaavan reunan ja uusiin sitteläisiin ajatuksiin perustuvan Töölön asemakaava-alueen nivelkohtaan muodostettiin vuoden 1906 asemakaavassa kolmion muotoinen tontti. Sitä rajasivat Turuntie (nyk. Mannerheimintie), Satamarata ja Arkadiankatu. Tontti jäi rakentamattomaksi, vaikka sinne suunniteltiin niin konserttitaloa,⁶² Svenska Gårdenin rakennusta kuin uutta postitaloa.⁶³ Eduskuntatalo valmistui vuonna 1931 ja naapuritontin joutomaalle piti tehdä jotain. Jo seuraavana vuonna kaupunginhallitus päätti alueen kunnostamisesta. Laman aikaan oli käytössä kunnallisen ruoanjakelun vastike- työvoimaa. Arkadianpuistikon⁶⁴ rakennus- ja istutustyöt tehtiin vuosina 1933-35 asemakaavaosastolla tehdyn puistosuunnitelman mukaan⁶⁵ Puiston reunoilla Arkadiankadun ja Turuntien varressa oli puurivit. Puistikon sisäpuoli oli jaettu kahteen leikkikenttään, joiden ympärillä oli nurmi- ja pensaskaistat. 1970-luvun alussa puistoon rakennettiin ravintola,⁶⁶ ja samassa yhteydessä jäljelle jäänyt puisto kunnostettiin⁶⁷ maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröjeirin laatiman suunnitelman pohjalta.⁶⁸ Arkadian kolmio oli asemakaavassa tonttialuetta aina vuoteen 2000 asti, jolloin eduskunnan lisärakennuksen asemakaava hyväksyttiin. Lisärakennus muutti puiston luonteen julkisen rakennuksen etupihaksi. Vuonna 2006 valmistui jäljelle jääneen puiston täydellinen uudistus, jonka on suunnitellut Ramboll Finland Oy.

Asemakaavaosastolla tehty Arkadian puiston suunnitelma. HKR/KPOA 59.

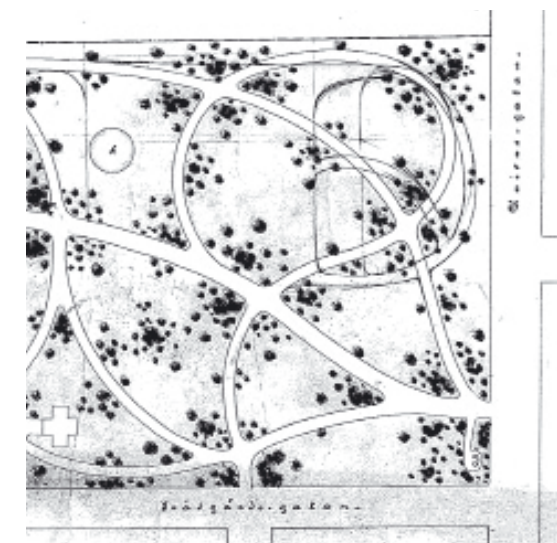
Kaisaniemen kolmio

Varsapuistikon synty tapa poikkeaa muista Helsingin jäännös- tai nivelpuistikoi- ta. Se on liikennejärjestelyjen Kaisaniemen puistos- ta irti leikkaama osa, tosin nykyinen Kaisaniemenkatu on niin leveä, ettei yhteys emäpuistoon enää hahmotu.

Kaisaniemi oli Helsingin ensimmäinen asemakaavoit- tettu julkinen puisto jo Ehrenströmin asemakaavoissa. Niiden muotopuutarha muuttui Engelin käsissä ja toteu- tuksessa yksinkertaisemmaksi maisemapuutarhaksi. Yli- opiston Helsinkiin muuttamisen myötä alueelle perus- tettiin myös kasvitieteellinen puutarha. Puisto valmistui 1830-luvulla.⁶⁹ Puutarhakadun ja Unioninkadun kulma oli Kaisaniemen puiston sisääntuloaluetta, josta lähti ja haarautui tärkeä itä-länsi-suuntainen puistokäytävä. Puutarhakadun ja Unioninkadun kulmassa oli pisoaari.

1900-luvun alussa yhteydet keskustasta itään al- koivat kaupungin ja liikenteen kasvun myötä muodos- tua hankaliksi. Uuden rautatieaseman rakentamisen ai- kaan päätettiin rakentaa myös oikoyhteys Mikonkadulta Vuorimiehenkadulle Kamelin korttelin läpi. Puutarha- lautakunta vastusti suunnitelmia Kaisaniemenkadusta ja puiston leikkelemisestä kiivaasti.⁷⁰ Murtokatu⁷¹ kuitenkin rakennettiin ja se valmistui vuonna 1913. Vuonna 1912 kaupunginvaltuusto päätti esitetyistä vaihtoehdoista, että kadun irrottamasta ylijäämäkappaleesta tulee puiston sijaan julkisen rakennuksen tontti. Kaupunginvaltuusto totesi, että paikka tuli kunnostaa ”välttävästi ja mahdol- lisimman vähillä kustannuksilla”.⁷² 1920-luvun alussa ”Kaisaniemenkadun valmistuttua kaiken merkityksensä kadottanutta” kolmiotonttia ehdotettiin paikaksi uudelle suomenkielisel- le kansakoululle. Kaupungin- asemakaava- arkkitehti Brunilan ja yleisten töiden hallituksen vas- tustuksen takia koulu päätettiin sijoittaa Kaisaniemen- kadun toiselle puolelle.⁷³ Kansakoululle vuonna 1923 vahvistetussa asemakaavassa kolmio merkittiin pieneksi puistikoksi.

Tulevan Varsapuistikon alue osana Kaisaniemen puistoa. Yksityiskohta kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin ensimmäisestä Kaisaniemen uudistussuunnitelmasta vuodelta 1909. HKR/KPOA 180.

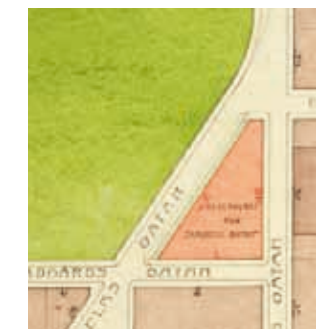
Vilhonkadun muutosehdotus vuonna 1909. Yksityiskohta. KSV/Askoa 26/2.

”Vilhon ja Uninonin kadun välistä uutta liikenneväylyä koskeva Helsingin kaupungin asemakaavan muutos”. 1910. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 212.

Hyväksytty ehdotus Unioninkadun ja Puutarhakadun kulman tontin muuttamiseksi rakennuskortteliksi vuodelta 1912. Yksityiskohta. KSV/Askoa 25a/2.

Asemakaavan muutospiirustus Kansakoulun sijoittamiseksi Kaisaniemen puistoon. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 211b.

Vuoden 1910 paikkeilla otettu valokuva. Puistikko on avautunut katutilaan: pensasaidat ja puuidat on poistettu. MVA.

Helsinki. Erottaja.
Helsingfors. Skillnaden.

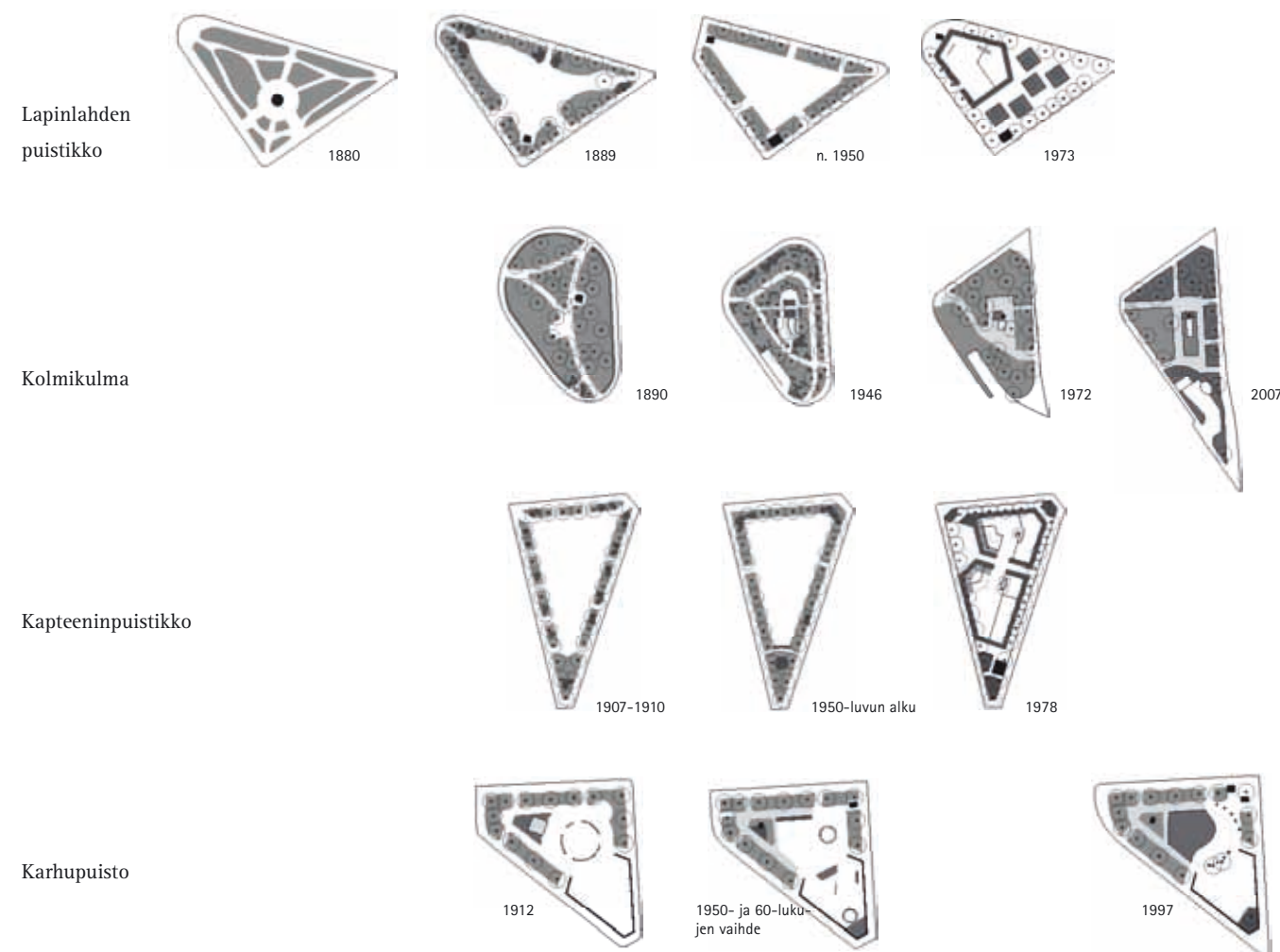
Kolmiopuistot ja -puistikot

Suurin osa edellä käsitellyistä asemakaavoissa muodostetuista nivelpaikoista suunniteltiin ja rakennettiin puistoiksi lyhyen ajan kuluessa 1800-luvun lopun ja kansalaissodan välisenä aikana. Tässä kappaleessa seurataan puistokohteiden suunnitelmahistoriaa ja muutoksia perustamisesta nykyaikaan asti. Tarkastelu on jaettu neljään pääjaksoon. Ensimmäinen on kaupunkipuistojen perustamisvaihe 1880-luvulta 1930-luvun loppuun. Valtaosan ajanjaksosta kattaa Svante

Olssonin kaupunginpuutarhuriaika vuosikymmen vaihteen molemmin puolin. Toinen vaihe on toisen maailmansodan jälkeinen aika 1940-, 50- ja 60-luvuilla. Kolmantena käsitellään 1970- ja 80-lukujen muutoksia. Neljännessä vaiheessa tarkastellaan viimeisintä, nyt käynnissä olevaa kunnostuskierrosta, joka alkaa 90-luvun laman jälkeisistä ajoista. Aukioiden suunnitelmia ja vaiheita tarkastellaan seuraavassa luvussa.

Kolmiopuistikoiden toteutettuja vaiheita. 1:3300

1 1890-1939   **2** 1945-1965   **3** 1965-1985   **4** 1990-2008

1 Perustamisvaihe 1890-1939

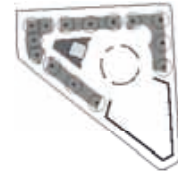
1889
Lapinlahden puistikko

1890
Kolmikulma

1907-1910
Kapteenipuistikko

1912
Karhupuisto

1800-luvun lopun nopean teollistumisen ja kaupungistumisen aiheuttamia ongelmia ratkottiin perustamalla puistoja, jotka koettiin terveyttä edistäviksi. Samalla vanhoja ylijäämäaukioita muutettiin puistikoiksi. Jo 1880-luvulla oli valitettu puistojen vähyyttä, erityisesti uusissa tiheästi rakennetuissa työläiskaupunginosissa. Kaivopuisto ja Kaisaniemi eivät enää riittäneet kaupungin keuhkoiksi. Vuonna 1890 Nya Pressen -lehden kirjoittaja korosti, että tiiviisti rakennetulla läntisellä Helsingin niemellä tarvittiin "raikasta ilmaa" tautiepidemioiden ehkäisemiseksi ja lasten iloksi. Lounais-Helsingissä ei ollut muita avoimia alueita kuin Kolmikulma ja "merkityksetön" Lapinlahden puistikko.³

Vuonna 1878 perustettiin rakennuskonttori, johon kuului aluksi väliaikainen kaupunginpuutarhurin virka. Ensimmäiseksi vakituiseksi kaupunginpuutarhuriksi valittiin Svante Olsson (1856–1941), joka toimi virassaan vuosina 1889–1924. Skoonelaissyntyinen Olsson oli ennen Helsinkiin tuloaan Tukholman kaupunginpuutarhuri Medinin alainen. Olsson sai käsiinsä valmiita viheralueita, jotka kunnostettiin, mutta hän suunnitteli myös koko joukon uusia. Puistot olivat Helsingissä vielä uutta, joten kokenut kaupunginpuutarhuri sai aluksi melko vapaat kädet.⁴

Olssonin alkuvuosina kaupungin hoidossa oli Esplanadi, Kaisaniemi, Kaivopuisto ja Eläintarhan puisto. Näitä – Esplanadia lukuun ottamatta – kaupungin reunoilla sijainneita puistoja täydensivät kaupunkirakenteen sisällä pienet puistikot: Liisanpuistikko, Suomen pankin istutukset, Kolmikulma, Vanhan kirkon puisto, Kaivoaukio (Lapinlahden puistikko), Ritarihuone ja Kirkkotori. Niiden lisäksi hoidettiin Tähtitorninvuorta.⁵ Vuonna 1927, Olssonin kauden päätyttyä, tehtiin luet-

Kaupunkipuistojen alku Helsingissä

Helsingin ensimmäinen julkinen kävelypuisto oli Kaisaniemen puutarha, jolle esitettiin suunnitelmia niin 1700-luvun kuin 1800-luvun alunkin asemakaavoissa. Ehrenströmin suunnitelmiin kuuluneesta puistokatu Esplanadista muotoutui myös yleinen puisto. 1800-luvun alkupuolen puistot olivat useimmiten kaupallisia tai filantrooppisia pyrkimyksiä toteuttavia yksityisiä hankkeita, kuten kylpyläyhtiönä aloitettu Kaivopuisto ja 1800-luvun puolivälissä perustettu Töölön puistoyhtiö. Kaupunkipuistojärjestelmän muotoutuessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Helsingin keskustapuistot elivät kukoistuskauttaan. Lähes kaikki keskustan nykyiset puistot rakennettiin tai uudistettiin, myös valtaosa tämän tutkimuksen puistokohteista sai hahmonsaa.¹

Maunu Häyrynen (1994) on jakanut Helsingin kaupunkipuistoinstituution kehityksen kansainvälisten esikuvien mukaan maisema- ja reformipuistovaiheisiin. Paternalisoivaa ja esteettispainotteista, 1880-luvulta alkanutta puiston omaksumisvaihetta kutsutaan maisemapuistokaudeksi. Kaudella oli tavoitteena luoda kaupunkirakenteen sisään tervehdyttäviä avoimia tiloja, vihreitä keitaita, joissa suoritettiin porvarillisten käyttäytymiskoodien määrittämää promenadia. Vuosisadan vaihteen jälkeen käynnistyi reformivaihe, jota leimasi leikin ja urheilun korostaminen. Vapaa-ajanvieton kontrolloiminen oli keino nuorison ja työväestön sosiaalistamiseksi. Kaupunkipuisto vakiintui, sai esteettisten perustelujen sijasta uusia rationaalisia perusteluja ja samalla arkipäiväisty.²

Leikkiviä lapsia Karhupuistossa 1930-luvulla.
Valok. Gustaf Welin. MVA.

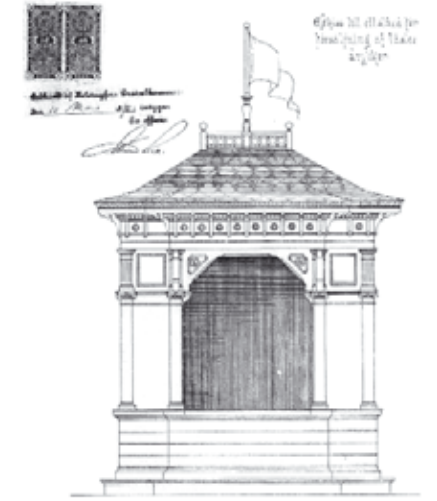
telointi, jonka mukaan hoidossa jo oli kaikkiaan 77 eri aluetta.⁶

Hygieenisten, filantrooppisten ja poliittisten pyrkimysten lisäksi kaupunkipuistoilla oli tärkeä edustus- ja imagotehtävä. Olsson nosti hiljalleen Helsingin istutuksia eurooppalaiselle tasolle. Kausi olikin Helsingin puistojen kulta-aikaa. Vuonna 1910 Ossian Lundén saattoi todeta lehtiartikkelissaan, että Helsingin kaupungin istutukset olivat nousseet Euroopan metropolien monipuolisimpien ja parhaiten hoidettujen joukkoon.

Muukalainen, joka kesä-aikaan osuu Suomen pääkaupunkiin, on hämmästynyt katsellessaan noita hauskaita, siimekkäitä istutuksia, jotka vihannuudellaan ja kukkeuskomeudellaan tuottavat vaihtelevaisuutta jäykkien ja oikosien talorivien joukkoon...⁷

Olsson kuitenkin valitti hoito- ja istutusmäärärahojen riittämättömyyttä. Istutusten määrän kasvu aiheutti toistuvia määrärahojen ylityksiä ja kahnausta Olssonin ja kaupungin hallinnon välille 1900-luvun alussa.⁸

Vapaa-ajan vietto ja sen myötä ulkoravintolat, virvoitusjuomakioskit ja mainosrakennelmat yleistyivät 1880-luvulla.⁹ Leikkikenttien tarpeeseen herättiin pikku hiljaa; pikkukaupungissa leikille oli ollut kyliksi tilaa ilman erillisiä paikkojakin.¹⁰ Vuonna 1898 kaupunginvaltuustossa tehtiin kaksi aloitetta leikkipaikkojen lisäämiseksi. Toisessa oli lueteltu joukko keskustan puistikoita, joihin olisi voitu perustaa leikkipaikkoja. Svante Olsson korosti avointen puistikoiden monikäyttöisyyttä, niillä "promeneeraava yleisö" saattoi kokoontua ja virkistäytyä ja pienet lapset leikkiä. Liisanpuistikossa ja Lapinlahden puistikossa oli jo niin suuret hiekkakentät kuin viihtyvyyks ja ulkonäkö sallivat ja Kolmikulmassakin hiekkakasa.

Lapinlahden puistikon kioskin suunnitelma. HKA/
Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset.

Kaupunginvaltuusto päätti, että kaupungin olemassa olevia puistoja ja aukioita ei "tuhlata" muuttamalla niitä leikkipaikoiksi. Aluksi päätettiin toteuttaa leikkikentät tulevaan Lastenlehtoon ja Tehtaanpuistoon.¹¹

Svante Olsson oli pragmaattinen ja joustava suunnittelija, joka käytti tilanteesta riippuen maisematyyliä tai luonnontyyliä, ja siirtyi sujuvasti arkkitehtonisen tyylin käyttöön 1910-luvulla.¹² Suunnittelutehtävänä pienet katujen ympäröimät aukiot olivat haastavia. Osa Olssonin tehokkaista suunnitelmista on ollut tarpeeksi vahvoja säilymään meidän aikoihimme asti. Kolmikulma ja Koulupuistikko muotoutuivat käyskentelypaikoiksi ja edustusaukioiksi, Katajanokalle tuli laajahko puisto. Avoimia, puiden ympäröimiä kenttiä Olsson suunnitteli Lapinlahden puistikkoon ja Kallion viidennen linjan puistikkoon, nykyisen Karhupuistoon, myös Kapteenipuistikosta tuli sellainen. Lastenlehdon kulmapuistikkoon rakennettiin leikkipaikka, samoin Katajanokalle. Leikillä oli keskeinen asema myös Karhupuistossa.

Reformipuistokauden alkaessa vuosisadan vaihteessa painopiste siirtyi uusille alueille. Puistojärjestelmät alkoivat tulla myös asemakaavoituksen agendalle ja pienet *postimerkki*puistikot alkoivat olla vanhanaikaisia.¹³ Suunnittelijaprofessioiden välillä oli koko 1900-luvun alun ajan taistelu puistosuunnittelun herruudesta. 1930-luvun alussa kiinteistötoimiston asemakaavaosasto sai selkävoiton puistotoimesta. Asemakaavoittajat saivat suunniteltavakseen merkittävät puistokohteet. Puistotoimi jäi marginaaliin, suunnittelemaan pieniä kohteita ja vastaamaan kunnossapidosta.¹⁴ Varsapuistikon ja Matti Heleniuksen puiston väliaikaisen oloiset suunnitelmat tehtiin asemakaavaosastolla.

2 Toisen maailmansodan jälkeiset kunnostukset 1945-1965

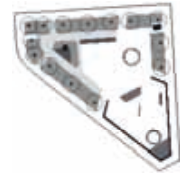
n. 1950
Lapinlahden puistikko

1946
Kolmikulma

1950-l
alku
Kapteenipuistikko

1950- ja 60-l
vaihe
Karhupuisto

Toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunnassa ja kaupungissa tapahtui nopeita muutoksia. Suomen suurimmat ikäluokat syntyivät. Helsingissä alle 15-vuotiaiden osuus kiipesi yli neljännekseen sodanjälkeisten 10 vuoden aikana.²⁰ Korkea syntyvyys ja muuttoliike aiheutti kovan asuntopulan. Tilanteeseen toi helpotusta vuoden 1946 suuri alueliitos, joka kasvatti kaupungin pinta-alaa tuntuvasti. Asuntorakentamisen painopiste siirtyi liitosalueiden uusiin lähiöihin. Keskustasta sen sijaan purettiin 1950- ja 60-luvuilla vanhaa asuinrakennuskantaa ja korvattiin sitä toimistorakentamisella.²¹

Sotien ajaksi laantunut liikenteen ja automäärän kasvu jatkui. Pysäköintipaikkoja tarvittiin lisää.²² Autot paitsi aiheuttivat elämäänsä aloitteleville suurille ikäluokille suoranaista vaaraa, myös söivät lasten tilan korttelien sisäpihoilta. Naisten työssäkäynnin yleistyminen aiheutti tarvetta lasten päivähoidolle. Kaupunkiin kaivattiin valvottuja ja turvallisia leikkipaikkoja. 1950-luvulla perustettiin useita puistotätiä ohjaamia leikkipaikkoja.²³ Leikkipaikkoja kehitettiin komiteatyönä. Vuosisadan alkupuolen avoimet hiekkakenttäleikkipaikat herättivät kritiikkiä. Aikuisille ja eri ikäisille lapsille alettiin erotella selvästi omia alueita. Leikkivälinevalikoima monipuolistui; aikaisemmin puistoissa oli vain keinuja ja hiekkalaatikoita. Leikkipaikkojen aitaamista pidettiin tärkeänä. Sillä saatiin toisaalta pidettyä ei-toivotut käyttäjät – humalaiset ja koirat – loitolla ja toisaalta lapset poissa autojen alta.²⁴

Vuonna 1946 jatkosodan ajan avoinna ollut kaupunginpuutarhurin virkaa alkoi hoitaa puutarharakkitehti Bengt M. Schalin.²⁵ Alan kärkinimiin Suomessa kuulunut Schalin (1889–1982) oli Svante Olssonin tapaan Helsingin puistoihin voimakkaasti vaikuttanut hahmo.

Schalinin ajan alussa puistotoimi sai takaisin menettämänsä vallan puistosuunnittelusta. Vuoden 1946 syksyllä kaupunginhallitus hyväksyi puistojen suunnittelun siirtämisen silloisen rakennustoimiston puisto-osaston tehtäväksi. Asemakaavaosaston suunnittelema puistoja oli kritisoitu kaavamaisiksi ja ilman alan asiantuntimusta laadituiksi. Hallitus varasi itselleen oikeuden vahvistaa suunnitelmat kiinteistölautakunnan lausunnon saatuaan. Puisto-osaston vastuulle tulivat ”puistojen sisäiset suunnitelmat”. Asemakaavaosaston kanssa tuli tehdä yhteistyötä kun suunnitelmiin liittyi katualueita tai rakennuksia ja kun ”yleiset asemakaavalliset seikat vaikuttivat puiston suunnitteluun”.²⁶

1940-luvun lopulta alkaen Schalin vastasi lukuisten uusien asuinalueiden puistojen suunnittelusta. Puistorakentamisen painopiste oli laajojen vihervyöhykkeiden suunnittelussa. Urheilukenttien ja ulkoilun merkitystä terveydelle ja viihtyvyydelle korostettiin. Puistoja rakennettiin ”ei kasveja vaan ihmistä varten”. 1900-luvun vaihteen pienet keskustapuistokohteet näyttivät vanhanaikaisilta koristeaiheilta, jotka eivät täyttäneet moderneja virkistystavoitteita. Tämä näkyy hoitotasossa sodanjälkeisinä vuosikymmeninä.²⁷ Asemakaava-arkkitehti Birger Brunila kirjoitti vuonna 1947, että puistoja oli kauan perustettu ”harkitutta suunnitelmatta ja sijoitettu paikkaan, joka sattumalta oli jäänyt käyttämättä tai jota epäedullisen maaston takia ei voitu käyttää muuhun tarkoitukseen, ja niitä varten varatut alueet olivat pinta-alaltaan tavallisesti sangen vaatimattomat”.²⁸ Schalinin aikaan tehtiin kuitenkin monissa kantakaupungin kohteissa peruskunnostukset. Sodissa kärsineet istutukset piti korjata, ja toisaalta vuonna 1952 järjestetyt Helsingin olympialaiset aiheuttivat kaupunkikuvallisia edustuspaineita. Tutkimuskohteista Kolmikulma

Sota-aika

Sotavuosien aikana monet kaupungin puistoista pääsivät heikkoon kuntoon. Suoranaiset pommivauriot jäivät tutkittujen puistikoiden osalta vähäisiksi, vaikka Kolmikulman edustalla odotelleen elokuvateatteriyleisön joukkoon putosikin pommi syksyllä 1942 surmaten 45 ihmistä. Istutuksia käytettiin halkovarastoina ja osa jouduttiin ottamaan viljelyyn. Puistotoimen työvoimaa siirtyi sotalaitoksen käyttöön, eikä kasteluun ja muuhun hoitoon voitu käyttää kuin murto-osa aiemmista varoista. Kalusteet vaurioituivat materiaalien puutteessa ja siksi, että monet niistä jäivät sotatalven 1939–1940 ajaksi ulos puistoihin. Osa penkeistä oli myös lainassa väestönsuojissa. Jatkosodan aikana puistonpenkkejä lainattiin väestönsuojien ohella myös sotasairaalalle.¹⁵ Sota-aikana uusien penkkien valmistaminen oli vaikeaa, sillä metallijalkoja ei saatu.¹⁶ Varsinkin monia pienistä kantakaupungin puistikoista runneltiin sirpalesuojajakaivannoilla.¹⁷ Kolmikulmaa kunnostettiin jo välirauhan aikana.¹⁸ Jatkosodan päättymisen jälkeen, vuonna 1946, kaupunginvaltuusto myönsi 2 miljoonaa markkaa vanhojen istutusten kunnostamista varten. Siitä 200 000 osoitettiin Kolmikulman uusimiseen.¹⁹

Sirpalesuojat Kolmikulmassa 1939. Valok. Foto Roos. HKM.

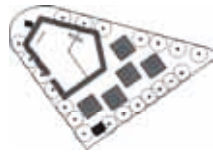
uudistettiin Schalinin aikana perusteellisesti. Pienempiä kunnostus- tai muutostöitä tehtiin Karhupuistossa, Koulupuistossa, Varsapuistossa, Lapinlahden puistossa, Kapteenipuistossa ja Katajanokan puistossa.

Helsingin vihervälyt ja niiden suunnitellut laajennukset vuonna 1947. Keskustan puistokokonaisuutta leimaa sirpalemaisuus. Brunila, Birger 1947: ”Stadens stränder och parker.” Vår Stad. Helsingfors.

3 1960- ja 70-luvun muutokset ja kunnostukset

1973
Lapinlahden puistikko

1972
Kolmikulma

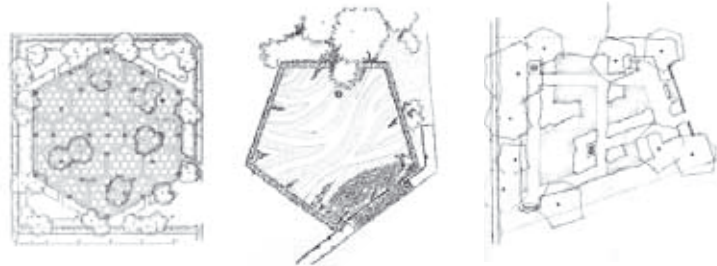
1978
Kapteenipuistikko

1960-luvulla historiallista keskustaa purettiin ja uutta rakennettiin vauhdilla autojen ja suurten toimistotalojen ehdoilla. Historiallisen kaupunkikuvan arvoon herätettiin hitaasti. Eräänä käännekohtana oli Vilhelm Helanderin ja Mikael Sundmanin *Kenen Helsinki?* -pamfletti vuonna 1970.²⁹ Kirjassa kritisoitiin voimakkaasti paitsi keskustan rakennusten purkamista, myös liikenteen ylivaltaa kaupunkitilassa. Osansa sai myös suhtautuminen puistokatuihin ja puistoihin, erityisesti kritisoitiin kaikialle levittäytyvää pysäköintiä ja puiden kaatamista liikenteen tieltä.³⁰

1970-luvulla tehtiin huonoon kuntoon päässeissä keskustapuistoissa monia kunnostuksia, ajan tyyllillä. Vanhojen puistojen historiallista arvoa ei tunnustettu vielä 60- ja 70-luvuilla, vaan ne olivat samassa asemassa kuin uudetkin kohteet toimintojen sijoituspaikoista päätettäessä.³¹ Lapinlahden puistikko, Kolmikulma ja Kapteenipuistikko uudistettiin jokseenkin täydellisesti. Myös Katajanokan puisto muuttui, kun puiston aiemmin kahteen osaan jakanut katualue poistettiin käytöstä ja muutettiin osaksi puistoa. Varsapuistikon ja Koulupuiston käsittely oli tällä kaudella peruskunnossapitoa, eikä Karhupuistoonkaan toteutettu uusia suunnitelmia.

1970-luvun lopussa rakennettiin myös kantakaupungin viimeisin kolmiopuisto, Lastenlehto. Tutkittujen kohteiden kunnostussuunnitelmia tekivät erityisesti HKR:n puistosuunnittelijat, puutarha-arkkitehdit Lars Liljefors ja Harald Carstens. Kööpenhaminan arkkitehtikoulussa opiskelleiden suunnittelijoiden käyttämässä muotokiellässä näkyy selviä vaikutteita tanskalaisesta modernismista.³²

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa istutetut puut alkoivat olla suuria ja varjostaa puistikoitaan. Puurivien alla olevien nurmikaistaleiden ylläpito osoittautui erityisen ongelmalliseksi. Kapteenipuistikosta ja Lapinlahden puistikosta ne päätettiin poistaa. Uusi leikkipaikkakomitea oli perustettu 1960-luvulla tutkimaan leikkimahdollisuuksia.³³ Leikkipaikkoja uudistettiin. Ajan ihanne oli suljettu, suojainen paikka, jossa toiminnot oli erotettu toisistaan selkeästi.³⁴ Moneen leikkipuistoon ja leikkipaikkaan sijoitettiin rakennusviraston puisto-osaston pajan toteuttamia puisia veistoksia.³⁵ Uutena puistikoiden käyttötapa nousi esiin 1960-luvun lopulta alkaen koirille varattujen aitausten rakentaminen. Tutkimuskohteista sellaiset sijoitettiin Lapinlahden puistikkoon ja Katajanokan puistoon.

Tanskalaisen modernismin kulmikasta muotokieltä, joka lienee vaikuttanut Kööpenhaminassa opiskelleeseen Harald Carstensiin. Treib, Marc 2002: *The Architecture of Landscape 1940-1960*. Philadelphia; IFLA Copenhagen 1999. Copenhagen.

4 Viimeisin kunnostusjakso 1990-2008

2007
Kolmikulma

1990-l loppu
Karhupuisto

Autot ovat valloittaneet Kolmikulman reunan 1960- ja 70-lukujen vaihteessa. Helander ja Sundman 1970.

Kantakaupungin puistoja on kunnostettu vilkkaasti 1990-luvun laman jälkeen. Monet kunnostuksista tehtiin Helsingin vuoden 2001 kulttuuripääkaupunkikauden kynnyksellä. Aikaisemmissa vaiheissa vaikutusvaltaisten kaupunginpuutarhurien ja myöhemmin puistotoimen muidenkin suunnittelijoiden kädenjälki näkyi selvästi. Nykyään rakennusviraston katu- ja puisto-osaston suunnittelutoimistossa ei enää juuri suunnitella yksittäisiä kohteita. Virasto tilaa suunnitelmat eri konsulteilta erillisinä hankkeina, mikä tuottaa haasteita kokonaisuusien hahmottamiselle ja ylläpitämiselle.

Kaupunkipuistojen historian yleinen arvo on tiedostettu. Yksittäisten kohteiden käsittelyssä se on näkynyt pyrkimyksenä vanhojen suunnitelmavaiheiden palauttamiseen, mutta myös kunnostetun puiston oman historian korvaamisena yleisellä historismitilla.

1990-luvulta alkaneella jaksolla on tehty kattava kunnostus Karhupuistossa ja Kolmikulmassa. Erityisesti Kolmikulma muuttui huomattavasti. Varsapuistikko ja Koulupuistikko kunnostettiin kevyemmin. Lastenlehto, Kapteenipuistikko ja Lapinlahden puistikko odottavat kunnostustaan.

Koirapuistot

Koirapuistojen rakentaminen alkoi Helsingissä 1970-luvun alkupuolella ja kiihtyi sen jälkeen nopeasti. Kaupunginhallitus oli vuonna 1968 asettanut komitean selvittämään mahdollisuuksia järjestää koirille ulkoilualueita kaupunkiin. Yleisten töiden hallitus sai tehtäväksi aluksi koeluotoisesti suunnitella ja rakentaa ulkoilupaikkoja ja käymälöitä koirille.³⁶ 1970-luvun lopulla koirapuistoja oli runsaat kymmenen,³⁷ vuonna 1980 jo 16. Uusia perustettiin parin-kolmen puiston vuosivauhdilla. Tässä vaiheessa kantakaupungin koirapuistot rajoittuivat Kaivopuistoon, Rajasaareen, Pengerpuistoon, Linnunlauluun, Katajanokan kortteli 144:ään, Keuruupuistoon, Porvoonkadun ja Sturenkadun kulman tyhjälle tontille ja Alppipuistoon.³⁸ 1980-luvun lopulla aitauksia oli 45 ja 2000-luvun alussa 85.³⁹

Kolmikulma

sijainti: Uudenmaankatu, Erottajankatu, Yrjönkatu
 koko: 2360 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: -

Kolmikulma on umpikorttelirivien ympäröimä kaupunkitila, joka muutettiin 1800-luvun lopussa puistikoksi. Aikaisemmin tiheänä kasvillisuusmassana, omana vihreänä korttelinaan hahmottunut puistikko on viimeisimmässä kunnostuksessa saanut avoimen hahmon. Uusimman suunnitelman puut on ryhmitetty katupuurivien oloisesti. Puistikon läpi näkyy nyt joka suuntaan. Samalla yhteydet ympäröivään katutilaan ovat parantuneet. Myös Uudenmaankadulle tehty uusi liittymä ja raitiovaunupysäkki lisäävät läpikulkua puistossa ja siten toivottavasti puistikon käyttöä.

Kolmikulman kaupunkitila on intensiivinen. Tilalla on selkeä pinnanmuoto, maanpinta laskee Uudenmaankadun ja Erottajankadun kulmasta. Ympäröivät rakennusrivit muodostavat yhtenäisen ja ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden. Kattolinjat ovat Ludviginkadun kulmaa lukuun ottamatta yhtenäiset. Rakennukset ovat "toista kierrosta", alkuperäiset matalat puurakennukset korvanneita 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen molemmin puolin rakennettuja kivitaloja. Puistikon nykyasu ei muodosta ympäröivän arkkitehtuurin kanssa saumatonta kokonaisuutta. Maanalaisen pysäköinnin liittymän rakentaminen ja laajentaminen on muuttanut puistikon tilaa, katkaissut sen eteläkärjen ja näkymät etelän suunnasta.

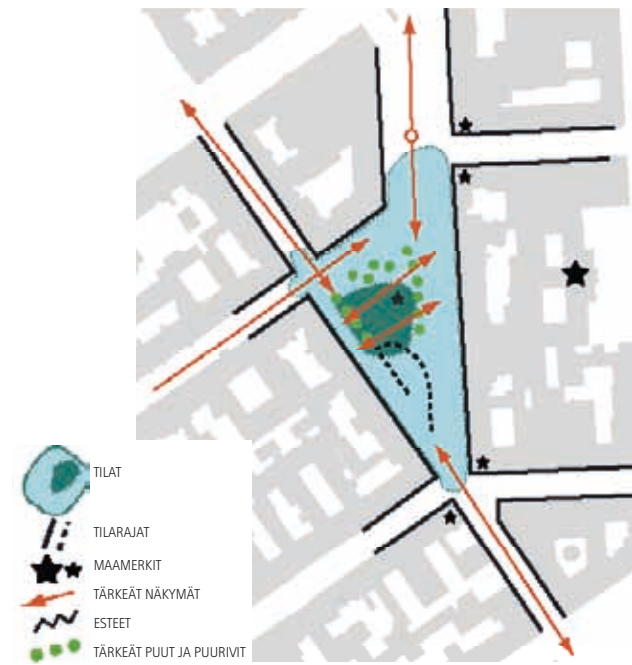
Rampin rakenteet ovat vieras ja häiritsevää elementti pienen puistikon terävässä kärjessä. Suunnitelmissa tehty varaus kioskille Erottajan reunaan on syytä jättää käyttämättä.

Ränsistyneestä puistikosta tehtiin kertaheitolla huoliteltu kaupunkitila, jonka keskeisellä alueella on veistos ja vanhan vesialtaan tilalla pitkänomainen suihkulähde. Puistikossa on käytetty runsaasti luonnonkivipintoja ja -rakenteita, mikä tekee sen sommitelmasta raskaahkon oloisen. Kolmikulman uuden suunnitelman monumentaalinen tyyli on jossain määrin ristiriidassa puistikon kaupunkirakenteellisen aseman ja historian kanssa. Kolmikulmaa reunustaa Helsingin kaupunkipuistojen perinteestä poikkeava luonnonkivisen muurin, kaiteen ja porttipylväiden yhdistelmä.

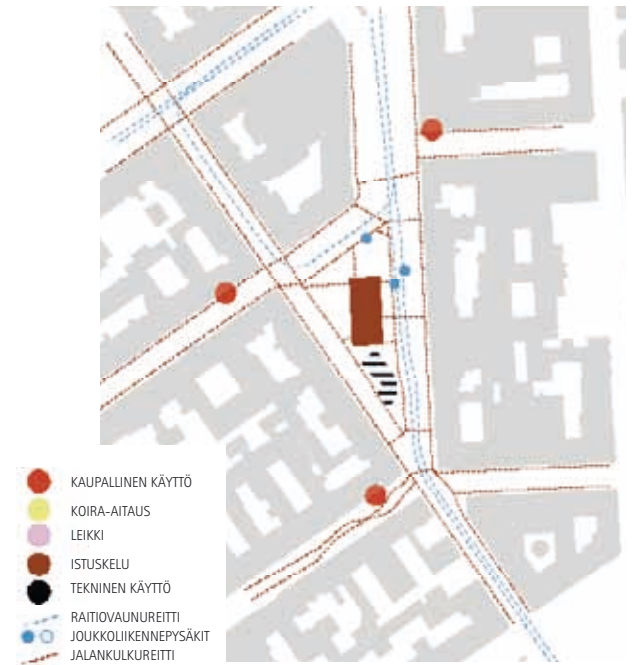
Puistikolla on tiiviissä kivi-kaupungissa suuri kaupunkikuvallinen merkitys. Se on osa Vanhan kirkon puistosta tai Erottajalta alkavaa ja Koulupuiston kautta Punanotkon laaksoon vievää puistoketjua.

Kolmikulman tarinaan ovat kuuluneet lukuisat täydelliset muutosvaiheet. Uusin kunnostus jatkoi perinnettä. Puistikossa ei ole säilynyt historiallisesti arvokkaita elementtejä. Vanhemmista vaiheista muistuttavat enää suuret puut ja veistos.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 1820-luvulla tasoitettu Kolmikulmainen tori⁴⁰ pyysi avoimena aukiona pitkälle vuosisadan jälkipuoliskolle, vaikka se 1800-luvun puolenvälin jälkeen esiintyikin asemakaavakartoissa istutettuna. Aukion pohjoislaidalla asunut valtiomies ja professori Wilhelm Gabriel Lagus kuvasi torin olleen pitkään viranomaisten laiminlyömä. 1830-luvulla ruohopintaisella torilla käytiin satunnaisesti hevoskauppaa. Aukion eteläpäässä oli lammikko, ja katualueella aukion eteläpuolella julkinen kaivo. Alueen nurkassa lienee myös sijainnut yksi Helsingin monista häpeäpaaluista.⁴¹

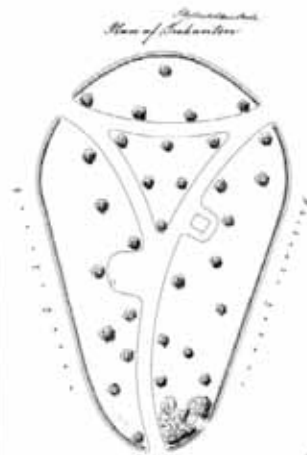
Kaupunkikarttojen perusteella 1860-luvulla Kolmikulmassa oli y-kirjaimen tapaan haarautuva käytäväverkko.⁴² Aukion asusta ennen 1880-lukua ei ole löytynyt tarkkoja kuvauksia, mutta se oli jo vakiintunut puistikoksi. Vicke Petterssonin mukaan Kolmikulma oli 1870-luvulla ”pieni hoitamaton puisto”, jota ympärivät 1- ja 2-kerroksiset puurakennukset.⁴³ Kun rakennuskonttori oli perustettu ja väliaikainen kaupunginpuutarhuri L. A. Jernström aloittanut työnsä, puistikon nurmet kunnostettiin, ja sinne rakennettiin uusi sadan jalan (n. 30 m) mittainen patkka käytävää vuonna 1878. Nurmia kunnostettiin vielä vuonna 1883 ja samalla puistikoon istutettiin hernepensasaita.⁴⁴ Vuoden 1887 asemakaavaan⁴⁵ on lyijykynällä hahmoteltu Kolmikulman käytäväverkko. Sommitelma on myös Helsingin vuoden 1888 kartalla.⁴⁶

Yksi ensimmäisistä kaupunginpuutarhuri Olssonin ajan töistä oli Kolmikulman puistikon kunnostus. Kolmikulman ensimmäinen säilynyt suunnitelma on Olssonin käsialaa. Koska käytävien perushahmo periytyi jo aiemmasta vaiheesta, oli Olssonin roolina puistikon huollittelu ja kohentaminen sekä katuvarren rajauksen viimeistely. On todennäköistä, että puistikossa oli puita jo ennen kunnostusta. Olssonin suunnitelmapiirustuksessa olevien puiden istutusajasta ei ole varmaa tietoa, ne saattavat olla kunnostuksessa istutettuja, osin vanhoja tai kokonaan edeltävästä vaiheesta.⁴⁷ Vapaasti koko aukion alueelle polkujen varsille ripotelluilla puilla ei ole pyritty luomaan tilaa puistikon sisälle eikä rajausta katujen reunaan.

Kunnostuksen pohjana olevasta suunnitelmasta on säilynyt kaksi lähes yhtäpitävää versiota.⁴⁸ Puistosommitelma on kaartuvapolkuinen ja nurmipintainen miniatyyrimaisemapuisto, jonka keskipisteenä on pieni aukio. Kunnostuksessa Jernströmin aikaiset *girlandin*⁴⁹ muotoon istutetut hernepensasaidat poistettiin, ja käy-

Kolmikulman käytävät vuonna 1866 julkaistulla kaupunkikartalla. XIV: 39. HKM.

Olssonin suunnitelma Kolmikulmaan. HKR/KPOA 287.

Matalien rakennusten ympäröimä Kolmikulma 1890-luvulla. Ollila - Toppari 1986.

1900-luvun alkuvuosina otettu valokuva, jossa pensasaidan ja puuiden ympäröimässä puistikossa näkyy puiden katveessa kioski ja pisoaari. HKM.

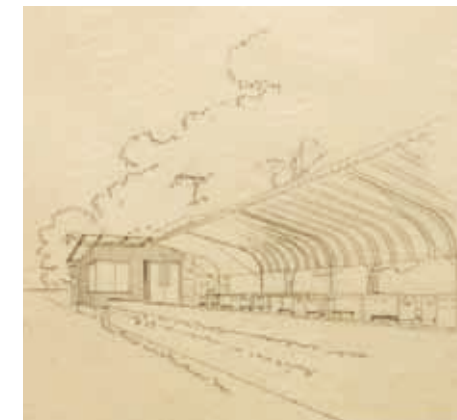

Katualueella puistikon eteläpuolella sijainnut pieni kioski v. 1904. Valok. A.E.Rosebröijer. HKM.

Patsas avoimessa ympäristössään vuonna 1928. Valok. A. Rönnberg. HKM.

Hilding Ekelundin toteutumaton suunnitelma Kolmikulman ulkoilmakahvilaksi. Talonrakennusosasto/HKR/HKA.

tävät ja nurmipinnat rakennettiin uudelleen. Katualueen reunaan tuli puuaita ja sen sisäpuolelle orapihlaja-aita.⁵⁰ Samanlaista kaksijuoksuista puuaitaa käytettiin samoihin aikoihin muun muassa Liisanpuistikossa ja Lapinlahden puistikossa. Sisäosien käytävät reunustettiin myöhemmin rautalanka-aidalla. Puistikon eteläkärkeen pensaiden siimekseen kätettiin metallinen pisoaari.⁵¹ Rakennustyöt olivat valmiit vuonna 1890.⁵² Vuonna 1902 Kolmikulmaan asennettiin viisi kaasulyhtyä, ja vuonna 1911 puistikko oli yhtenä kaupungin ensimmäisistä sähkövalaistuksen koekohteista.⁵³ Kaivo oli suljettu veden heikon laadun takia ainakin väliaikaisesti vuonna 1875 ja vuonna 1883 romahduspisteeseen lahonnut kaivo purettiin.⁵⁴

Olssonin suunnitelmissa toisen puistokäytävän varressa näkyvä pieni suorakulmio lienee virvoitusjuomakioski, jonka rakennussuunnitelmille tehtailija A. L. Hartwall sai hyväksynnän vuonna 1892.⁵⁵ Kioski oli pieni ja koristeellinen puurakennus, joita oli 1800-luvun lopun puistoissa Helsingissä ja muissa kaupungeissa.⁵⁶ Jo aikaisemmin puistikossa oli ollut Hartwallin siirrettävä kioski.⁵⁷

Olssonin kauden loppuaikoina Kolmikulman ilme muuttui puiden kasvaessa ja varjostuksen lisääntyessä. Yhteys katualueeseen aukeni, kun puistikkoa ympäröineet pensas- ja puuaidat poistettiin valokuvien perusteella vuoden 1910 paikkeilla ja korvattiin kevyillä rautalanka-aidoilla. Puistikon hoitotaso laski, ja se alkoi näyttää rapistuneelta. Ympäristön viimeisetkin matalat puutalot oli purettu, ja niiden tilalle tuli korkeita kivitaloja. Kolmikulman käytöstä ei vaikuta vallinneen selvää näkemystä. Puistikko oli pian valmistuttuaan ehdolla suomenkielisen teatterin, myöhemmin Tope-liuksen patsaan ja 1920-luvulla vielä bensiiniaseman sijoituspaikaksi. Vuonna 1929 puistikossa paljastettiin Yrjö Liipolan veistos Tellervo, Tapion Tytär. 1900-luvun alkuvuosikymmenten muutos näkyy hyvin 1920- ja 1930-lukujen taitteen valokuvissa, joissa Tellervo-patsas on varsin tyhjän näköisessä puistossa.⁵⁸

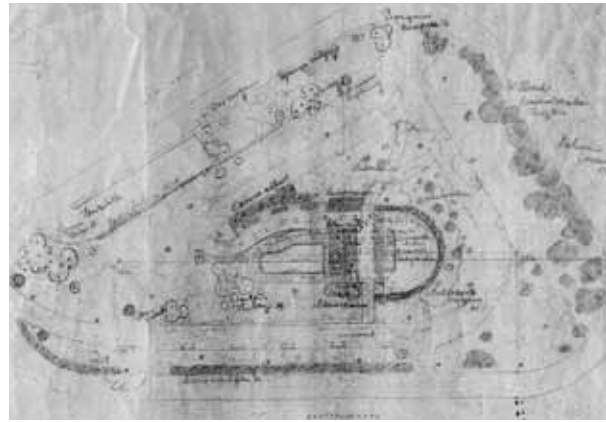
2 Myös Bengt Schalin aloitti kaupunkipuutarhurikauttaan Kolmikulman kunnostuksella. Puistikko oli sotien jäljiltä huonossa kunnossa ja lisäksi Yrjönkadun reunaan rakennetun Erottajan väestönsuojan ajorampin rakennustöiden vaurioittama.⁵⁹ Kunnostussuunnitelman perusratkaisu käytäväverkkoineen tehtiin asemakaavaosastolla, jossa suunnitelman on laatinut ilmeisesti arkkitehti Ingeborg Wahlroos⁶⁰ ja allekirjoittanut asema-

kaava-arkkitehti Birger Brunila. Piirustuksista on kaksi versiota⁶¹, joista jälkimmäinen hyväksyttiin pienin muutoksin. Suunnitelmassa mukana ollut ulkoilmakahvila, jonka kaupunginarkkitehti Hilding Ekelund oli suunnitellut vuonna 1945 (ks. kuva), jäi lopulta pois.⁶²

Kolmikulman kunnostuksen aikaan elettiin monessa mielessä muutosvaihetta. Helsingin kaupungin puistosuunnittelutyöt olivat kokeneet uusjaon, ja tuore kaupunginpuutarhuri Schalin oli saanut vallan päättää puistojen suunnitelmista. Suomen puutarha-arkkitehdit olivat myös juuri järjestäytyneet yhdistykseksi (SPAFTA). SPAFTA käynnisti vuoden 1946 lopulla Kolmikulman kunnostuksesta suunnittelukilpailun, joka oli maamme ensimmäinen järjestäytyneen ammattikunnan toteuttama puistosuunnittelukilpailu. Yhdistyksen johtokunta hyväksyi kilpailuohjelman kokouksessaan 3.12.1946.⁶³ Kilpailun palautus oli keväällä 1947. Kilpailuehdotukset (12 planssia) ovat rakennustaiteen museon arkistossa. Koska asemakaavaosaston suunnitelmat Kolmikulmaan olivat jo tulleet hyväksytyiksi ja koska kilpailun taustat tunnetaan heikosti,⁶⁴ jää sen tarkoitus arvailujen varaan. Voidaan arvailla, että uudessa tilanteessa Schalin on halunnut kyseenalaistaa asemakaavaosaston suunnitelmat. Ajankohtainen aihe tarjosi myös näkyvyyttä paikalle ja uuden liiton jäsenille. Yksi plansseista on piirustusjäljen perusteella selvästi Schalinin itsensä työtä.⁶⁵ Kahta ruotsiksi esitettyä ehdotusta on plansseihin raapusteltujen merkintöjen mukaan arvailtu Paul Olssonin työksi.⁶⁶ Kilpailun voitti nimimerkki Alienus, jonka takana oli puutarha-arkkitehti Nils Orénton (s. 1922).⁶⁷ Ehdotus oli selvästi joukon työstetyin ja varustettu pitkällä selostuksella. Kunnostussuunnitteluun kilpailulla ei lopulta ollut vaikutusta, mutta suunnitelmat kaivettiin kuitenkin hetkeksi kaapista Kolmikulman viimeisimmän kunnostuksen yhteydessä 2000-luvulla.

Kolmikulman rapistuneesta pienoismaisemapuistosta tehtiin puutarhamainen kaupunki-istutus. Istuskelualueutta korostettiin ja puistikosta tuli aikaisempaa pienimittakaavaisempi. Suunnitelma säilytti 1800-luvulta peräisin olevat puut jokseenkin ennallaan. Puistikon sisäpuolella kiersi suunnitelmassa käytävä, jonka erotti jalkakäytävästä nurmikaistale. Polkuverkosta oli kaksi liittymää Erottajankadulle, yksi eteläkärkeen ja yksi Uudenmaankadun ja Yrjönkadun risteykseen. Puiston ytimen muodostivat patsaan eteläpuolelle suunniteltu flyygelin muotoinen vesiallas, istutusalue lukuisine penkkeineen ja niitä kiertävät liuskekivet käytävät.

Katu- ja puisto-osaston arkistossa oleva versio asemakaavaosaston suunnitelmasta 2603A. Bengt Schalinin suunnittelemat kasvit lisättynä. HKR/KPOA 314.

Kolmikulman valmis vesiallas, istutukset ja puiset sohvat 1950-luvun valokuvassa. Valok. Foto Roos. HKM.

Kolmikulman piirustus vuoden 1950 paikkeilta. HKR/KPOA 326.

Altaan länsipuolella oli istuskelupaikka, ja penkkejä oli piirretty myös Erottajankadun puoleisen käytävän varteen. Patsaan pohjoispuolelle oli rajattu pensasaidalla pieni puoliympyrän muotoinen leikkipaikka. 1940-luvun suunnitelmien yhteydessä aikaisemmin pyöreä ja Uudenmaankadun linjalle tunkeutunut puistikon pohjoisreuna suoritettiin katulinjaa seuraavaksi.

Katu- ja puisto-osaston arkistossa olevassa piirustusversiossa⁶⁸ Bengt Schalin on hahmotellut asemakaavaosaston suunnitelman päälle istutukset ja istutettavat kasvit lukumäärineen paksulla lyijykynällä, osin ruotsiksi.⁶⁹ Erottajankadun puolelle Schalin on lisännyt leikatun pensasaidan ja Uudenmaankadulle vapaamuotoisen pensasistutuksen.

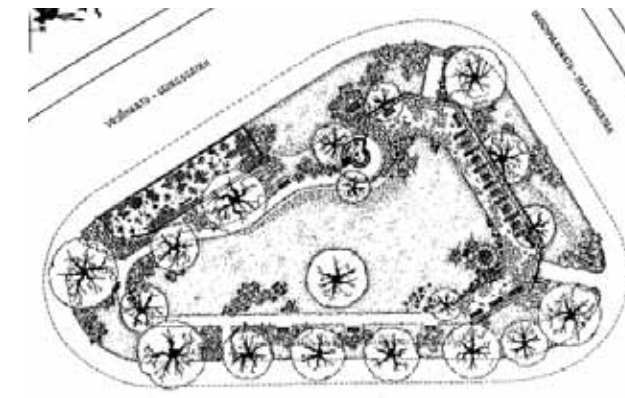
Kolmikulman kunnostustyöt alkoivat vuonna 1946, ja istutuksia viimeisteltiin vielä olympiavuonna 1952.⁷⁰ Istutettu lajisto oli runsas. Käytettyjä lajeja olivat muun muassa kurtulehtiruusu, mongolianvaahterat, hovijasmikkeet, eri tuhkapensas- ja kanukkalajit, euroopansorvaripensaat, syreenit, japaninhappomarjat, marjaomenapensaat, kultasateet, köynnöskuusamat ja "Engelmannii"-villiiniit. Istutusluetteloiden kasvit poikkeavat hieman säilyneeseen suunnitelmapiirustukseen merkityistä, mikä liittyy Schalinin tapaan muuttaa suunnitelmia maastossa.⁷¹ Toteutuneet puistosuunnitelmat on piirretty 30.3.1951 päivättyyn piirustukseen, jonka perusteella on saatettu tehdä muutoksia 1950-luvun alussa.⁷² Vuosisadan puolivälissä Erottajankadun reunaan istutettujen uusien lehmusten istutusaikaa ei ole löytynyt arkistomerkinnöistä.

KOLMIKULMAN TOTEUTTAMATTOMIA SUUNNITELMIA 1940-LUVUN PUOLIVÄLISTÄ.

Kaupunginarkkitehti Hilding Ekelundin kahvilasuunnitelmiin liittyvä Kolmikulman uudistamissuunnitelma vuodelta 1945. Talonrakennusosasto/HKR/HKA.

Vuoden 1946 suunnittelukilpailun voittanut Nils Orénton "Alienus". SRM.

Vuoden 1946 suunnittelukilpailussa palkittu ehdotus "Paljon melua tyhjistä". Mahdollisesti Erik Sommerschildin työtä. SRM.

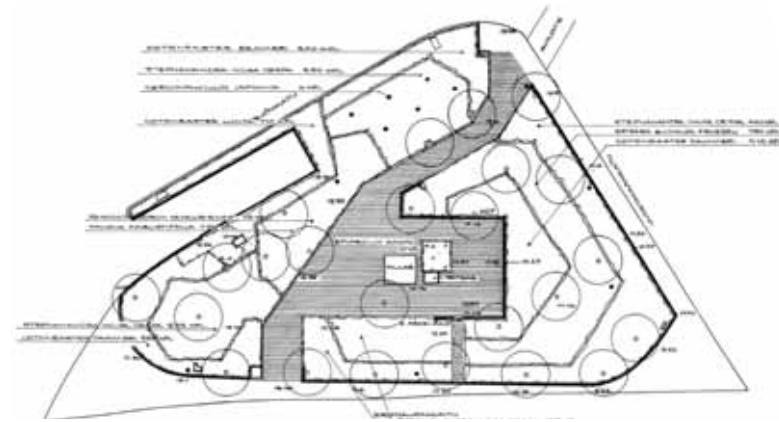
Suunnittelukilpailun piirustusten yhteydessä oleva nimimerkitön planssi, joka on Bengt Schalinin kädenjälkeä. SRM.

Kolmikulma vuonna 1972 ennen kunnostusta. Puistikko on avoin, pensaaton ja varsin kulunut. Valok. HKR.

Harald Carstensenin suunnitelma Kolmikulmaan 1972. HKR/KPOA 2302.

Nils Orénnon 1940-luvun kilpailuvoittajaehdotuksestaan päivitetty uusi suunnitelma Kolmikulmaan vuodelta 2000. Pohjapiirros ja näkymä Erottajankadulta. HKR.

3 1970-luvulle tultaessa Kolmikulma alkoi olla kiipeästi korjauksen tarpeessa. Puutarha-arkkitehti Harald Carstens laati rakennusvirastossa puistikolle kunnostussuunnitelman⁷³ vuonna 1972. Suunnitelmassa Kolmikulmaan tuli ajalle ja Carstensille tyypillinen, tanskalaisesta modernismista vaikutteita saanut kuusikulmioon perustuva muotokieli. Puistikon luonne muuttui aiempaa enemmän läpikulkupaikaksi. Suunnitelmassa Kolmikulman läpi vei mutkitteleva käytävä Erottajan raitiovaunupysäkiltä Uudenmaankadun ja Yrjönkadun kulmaan. Patsaan ympäristöön Carstens muotoili pienen reunakivellä ympäröidyn aukion, jonka keskialueella säilyi vanha istutusruutu. Aiempi flyygelin muotoinen vesiallas korvattiin pienemmällä neliön muotoisella. Käytävät ja aukio pinnoitettiin graniittilaatalla ja nupukivellä. Ajoluiskalta vedettiin puistikon eteläkulman yli yhteys Erottajankadulle, niin että puistikon eteläkärrään muodostui ajoväylien ympäröimiä irrallisia saarekkeitä, joista yhteen istutettiin nurmea. Vanhat puut säilyivät pääosin ennallaan. Uusina lajeina oli massaistutukset suikerotuhkapensasta, ruusuangervoja ja seppelvarpua⁷⁴ Ajorampin ympärille istutettiin kalmiaa, kiiltotuhkapensasta ja Rhododendron catawbiense -alppiruusuja. Yrjönkadun varteen tuli kuusi katsuraa. Carstensen suunnitelma toteutettiin vuonna 1973.⁷⁵ Vuonna 1979 puistikossa tehtiin vielä pieni HKR:n puutarha-arkkitehti Lars

Liljeforsin suunnittelema korjaustyö, jossa spontaanisti syntynyt oikopolku keskiaukealta Yrjönkadun varteen vievälle käytävälle rakennettiin nupukivikäytäväksi.⁷⁶ Carstensenin suunnitelma kesti heikosti aikaa ja Kolmikulman kunto pääsi nopeasti huonoksi.⁷⁷

4 Synkäksi ja epäviihtyisäksi koetun, roskaisen ja unohtetun Kolmikulman puistikon kunnostusta viriteltiin jo 1990-luvun puolivälissä.⁷⁸ Kunnostussuunnittelu oli rakennusviraston toimintasuunnitelmissa vuosina 2000 ja 2001, jolloin suunnittelu oli tarkoitus saada valmiiksi ja työt aloittaa.⁷⁹ Suunnitteluun saatiin mukaan vuoden 1946 suunnittelukilpailun voittajaehdotuksen tehnyt Nils Oréto. Oréto muokkasi suunnitelmaansa muuttuneiden olosuhteiden mukaiseksi. Mukana oli myös puistokahvila. Työ ei monista syistä johtuen kuitenkaan edennyt toteutusvaiheeseen asti.⁸⁰ Kunnostus jatkui uuden suunnittelijan ja täysin uusien suunnitelmien kanssa. Toteutettu suunnitelma on Ramboll Finland Oy:n tekemä.

Puistikko muutettiin täydellisesti eikä edeltäviin historiallisiin suunnitelmavaiheisiin viitattu. Puistikkoa avattiin tilallisesti. Heikkokuntoiset pensaatsat korvattiin matalilla pensailla ja maanpeitekasveilla. Sisäosista kaadettiin vanhoja kookkaita lehmuksia, jotka alkoivat olla heikkokuntoisia. Kun samalla uusia lehmuksia istutettiin Yrjönkadun ja Uudenmaankadun varsille, alkoi puiden

järjestys muistuttaa kadunreunarivejä. Pohjoiskulma ja Erottajan varren istutusalueet katettiin ikivihreillä maanpeiteperennoilla (mm. varjojrtti), ja Yrjönkadun varteen tuli nurmipintaista aluetta. Puistikon keskustan aukiosta tehtiin selvästi rajattu ja aikaisempaa pitkänomaisempi. Aukion keskelle rakennettiin pitkä luonnonkivinen allas, jossa on vesisuihkuja. Tellervo-patsas on altaan päässä. Allasta reunustaa liuskelaatoitettu kävely- ja istuskelualue mustine teräspenkkeineen.

Puistikon ympärille rakennettiin harmaat graniittiset muurit ja teräskaitteet. Uudenmaankadulle tuli uusi käytäväyhteys raitiovaunupysäkin kohdalle. Suunnitelmassa myös laajennettiin puistikkoa terävänä kolmiona ajorampin eteläpuolelle. Autoramppi on suunnitelmaa edeltävissä vaiheissa ja rakentamisen aikana verhottu liuskekivillä ja teräsrilöillä.⁸¹ Kunnostus- ja muutostyö valmistui kesällä 2007.

Kolmikulman uusia rakenteita vuonna 2008. Tukimuuri-kaideyhdistelmä ja uusi istuskelualue.

Puistikko etelästä.

Lapinlahden puistikko

sijainti: Eerikinkatu, Lapinlahdenkatu, Albertinkatu
 koko: 2727 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: P

Lapinlahden puistikko on huonokuntoinen ja syrjäytynyt kaupunkitila, jossa on säilynyt 1970-luvun alussa tehdyn suunnitelman runko. Suuri osa puistikosta on aidattua koirakenttää.

Kaupunkitilan muodostavat melko yhtenäisen korkuiset 5–7-kerroksiset talorivit. Talot ovat eri ajoilta, eivätkä tee kaupunkikuvasta puistikon ympärillä ehjää kokonaisuutta. Vanhimmat talot Lapinlahdenkadun varressa ovat 1900-luvun alusta, yksi on 70-luvulla rakennettu. Eerikinkadun talot ovat 20–60-luvuilta. Albertinkadun varren rakennukset ovat 1920-luvun lopusta.

Puistikko oli pitkään selkeä ja yksinkertainen, mutta monikäyttöinen kohtauspaikka: jalavarivien ympäröimä avoin sorakenttä. Tämä perushahmo on edelleen olemassa, mutta 1970-luvulla tehdysä kunnostuksessa kentän sisäosa täytettiin aitauksella ja istutusruuduilla. Puistikon tilallisen hahmon muuttanut suunnitelma ei sovi sen ominaisuuteeseen.

Puistikon läpi voi kulkea pohjois-etelä-suunnassa, mutta muuten aitaus ja puistikon reunoilla sijaitsevat rakennelmat katkaisevat yhteyksiä. Lippakioski on katualueen laajenemisen seurauksena joutunut puistosta irralleen jalkakäytävälle. Se ja vieressä sijaitseva epäsiisti kierrätyspiste tukkivat puistikon kärjen. Pieni puistikko on täynnä huoltoon ja kaupungin toimintoihin liittyviä rakenteita: WC, taksikatos, muuntamo, erilaisia sähkökaappeja ja juuri valmistunut keskustan huoltotunnelin huoltorakennus. Puistikossa on kupuvalaisimet ja katualueella riippuvalaisimet.

Kaupunkikuvallisesti puistikko on tärkeä katutilan laajentuma ja vihreä saareke katunäkymässä. Se liittyy viereiseen Lastenlehdon puistoon ja on osa Lapinlahdenkadun varren puurivistöä. Puistikon säilyneet historialliset ja puutarhataiteelliset arvot kulminoituvat puuriveihin. Kulunut ja paikalle sopimattoman yksipuolisessa käytössä oleva puistikko kaipaa pikaista kunnostamista.

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

TILARAKENNE 1: 4000

1 Lapinlahdenkadun varren ylijäämäaukio oli 1870-luvun lopussa jäänyt kuopaksi tasoitettujen katujen väliin. Aukiolla sijaitsi yksi kaupungin yleisistä kaivoista. Vuoden 1876 asemakaavassa alue oli esitetty kaavamaisesti puurivien ympäröimäksi aukioksi. Väliaikaisen kaupunginpuutarhuri L. A. Jernströmin aikana kaivon ympärille rakennettiin puistikko.⁸² Puistikon rakennustöiden aloittaminen ylitti uutiskynnyksen Helsingfors-sanomalehdessä.⁸³ Työt alkoivat täyttömaan ja mullan ajolla vuonna 1880. Seuraavana vuonna aukion pinta saatiin täytettyä katujen tasoon ja aukiolle istutettiin 40 jalavaa. Rakennustyö valmistui vuonna 1882.⁸⁴ Arkkitehti Theodor Höijer suunnitteli puistikon kaivon uuden katerakennuksen syksyllä 1881. Se näyttää toteutuneen suunnitelman mukaan.

Kaupunginarkistossa olevaan versioon vuonna 1887 vahvistetusta asemakaavasta on varsinaisen kaavakartan päälle piirretty lyijykynällä puistoalueiden pohjakuvia. Lapinlahden puistikon⁸⁵ kohdalla on monimutkaisen koristeellinen sommitelma, labyrinttimäinen pienoismaisemapuisto, joka on täynnä sisäkkäisiä polkuja ja niiden väliin jääviä kapeita nurmikuikaleita. Keskellä on pyöreä aukio. Järjestely on siirretty myös vuonna 1888 painetulle värilliselle kaupunkikartalle.⁸⁶ On todennäköistä, että kartat esittävät puistikossa vallinnutta tilaa eli Jernströmin aikana toteutettua sommitelmaa. Liisanpuistikon ensimmäinen toteutettu suunnitelma 1870-luvulta on varsin samanhenkinen kuin mahdollinen Jernströmin suunnitelma Lapinlahden puistikkoon.⁸⁷ Alkuvuosilta ei kuitenkaan ole löytynyt varsinaisia suunnitelmapiirustuksia, ja vanhimmat valokuvat ovat vasta vuosisadan vaihteesta.⁸⁸

Helsingin asemakaavakartalle 1887 piirretty, Lapinlahden kaivoaukion puistikoksi muuttanut suunnitelma, joka on todennäköisesti toteutettu L. A. Jernströmin aikana. KMOA/HKA.

Theodor Höijerin suunnittelema Lapinlahden puistikon kaivorakennus. Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset/HKA.

Näkymä Eerikinkadulta puistikkoon vuonna 1907. Valok. Signe Brander. HKM.

Svante Olssonin päiväämätön suunnitelma. HKR/KPOA 7.

Vuonna 1901 otetussa valokuvassa näkyy kioski puiden katveessa, samoin pisoaari. Puistikon rajalla on puinen aita. Keski-aukion reunassa on metallivaijeriaita ja takorautajalkaisia koristeellisia

penkkejä. Aukiolla näkyy keinulauta ja keskellä tilaa sijaitseva katettu kaivo. HKM.

Svante Olssonin kauden kahtena ensimmäisenä vuonna puistikko⁸⁹ uudistettiin pariisilaishenkiseksi.⁹⁰ Olsson avasi puistikon sisäosan nurmikuikaleiden tilalle avoimen sorapintaisen kentän, jota reunustivat pehmeästi maisematyyliin polveilevat nurmikuikaleet, puut ja pensasryhmät. Suunnitelmassa⁹¹ oli liittymät Lapinlahdenkadulle, Eerikinkadulle, Albertinkadulle sekä Ruoholahdenkadun ja Eerikinkadun teräviin kulmiin. Näyttää siltä, että suurin osa Jernströmin aikana istutetuista, kadunvarsilla riveissä olleista jalavista jäi puistikkoon. Sisäänkäyntien ympärillä oli useampia puista. Eerikin- ja Albertinkatujen suorassa kulmassa puiston puolella oli kioskirakennus.⁹² Eerikinkadun varressa oli myös pensasryhmällä naamioitu rautainen pisoaari. Puistikon muutostyöt tehtiin vuosina 1889–90.⁹³ Puistikon tilallisen "puhdistuksen" kaltainen operaatio tapahtui 1890-luvulla myös Liisanpuistossa, jonka aikaisempi monimutkainen pitsimäinen sommitelma muutettiin yksinkertaisemmaksi. Liisanpuistikonkin keskiosasta tuli avoin kenttä.⁹⁴

Vuoden 1909 kaupunkikartalla puistikko on Olssonin ajan suunnitelmakuvan mukainen eikä tilallisia muutoksia enää tehty ennen toista maailmansotaa.⁹⁵

Vastavalmistuneen puistomuuntamon takana on vielä vanha puinen kioskirakennus. Pensaitea ei vuonna 1947 otetussa valokuvassa puistikossa näy. Harmia.

1920-luvun lopussa puistikon ympärillä oli edelleen nurmikaistaleet, joita sisäpuolella ympäröi metallilanka-aita ja kadun puolella puuaita. Leikkipaikalle rakennettiin keinu ja hiekkalaatikko 1930-luvun alussa. Puistosoivia varustukseen kuului kymmenkunta.⁹⁶

2 Lapinlahden puistikon vaiheet vuosisadan puolivälissä tunnetaan huonosti, mutta puisto pysyi avoimena leikkipaikkana. Pehmeästi polveilevat nurmireunukset yksinkertaistettiin ilmeisesti 1930-luvun aikana.⁹⁷ Istutussuunnitelmat oikaistiin katujen suuntaisiksi kapeiksi nauhoiksi ja sisäänkäyntejä katujen sivuilta vähennettiin. Sisäosien leikkialueelle tuli vuonna 1945 uusinta uutta: kiipeilymäntyjä. ”Syksyllä pystytettiin kouluikäisten poikain kiipeilyharrastuksen tyydyttämiseksi kiipeilymäntyjä, lajissaan ensimmäiset meillä. Nämä kiipeilymäntyt ovat 5–7 m korkuisia, tanakkaoksaisia ja tähän tarkoitukseen erikoisesti valittuja mäkimäntyjä.”⁹⁸ 1940-luvun lopussa puisto oli avoin kenttä, jonka reunojen nurmikaistojen ympärillä oli rautalanka-aidat. Vuonna 1949 tehtiin valtuustoaloite puistikon kunnostamisesta⁹⁹ ja 1950 kaupunginvaltuusto päätti aloitteen johdosta, että puistikon reunojen nurmialuetta levennetään ja sille istutetaan koristepensaiteita. Samassa yhteydessä piti Eerikinkadun puoleinen sisäänkäynti sulkea.¹⁰⁰ Kunnostusvaiheesta ei ole säilynyt suunnitelmakuvia, mutta sen tulos näkyy vuosien 1954–57 kantakartoilla.¹⁰¹ Puistikkoon istutettiin pensaita vuosina 1948, 1949, 1951 ja 1952. Lajeina on ollut luetteloiden mukaan muun muassa orapihlaja-aitataimia, tuhkapensaiteita, jasmikkeita ja kurturuusuja.¹⁰² Luetteloiden perusteella näyttää siltä, että tässä vaiheessa istutettiin puistikon sisäosan länsipäähän leikkialueen ympärille orapihlaja-aita, joka näkyy 1970-luvun kunnostusta edeltävissä valokuvissa.

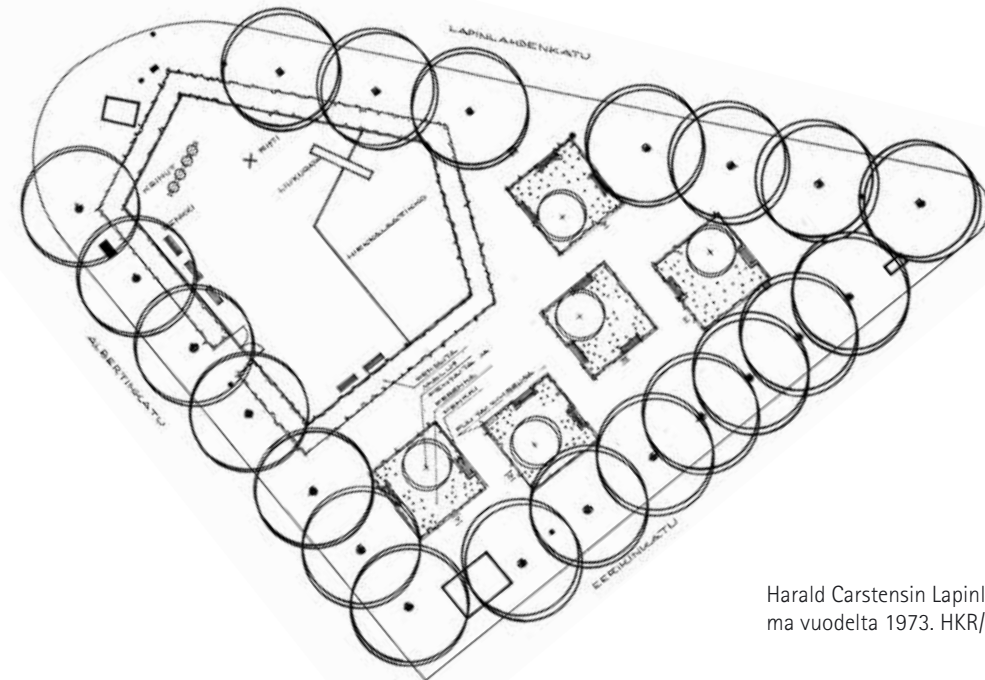

Albertinkadun ja Eerikinkadun kulma vuonna 1954. Valok. V.S.Salokangas. HKM.

Puistikko pysyi avoimena kenttänä 1970-luvun alkuun asti. Albertinkadun ja Eerikinkadun kulmaan sijoitettiin rapattu puistomuuntamo vuonna 1946.¹⁰³ Kulmassa sijainnut, 1890-luvulta peräisin ollut puinen kiosk purettiin pian muuntamon rakentamisen jälkeen. Länsikulmassa on ollut kiosk ilmeisesti jo 1940-luvulla, mutta nykyinen lippakiosk lienee tullut risteykseen 1950-luvun alussa samoihin aikoihin kuin Karhupuistoon ja Katajanokan puistoon.¹⁰⁴ 1950-luvulla puistikossa oli myös julkinen käymälä, ilmeisesti Eerikinkadun kulmassa paikassa, jossa oli Olssonin aikaan pisoaari. Käymälän aiheuttaman järjestyshäiriön takia sen poistamisesta keskusteltiin valtuustossa vuonna 1954.¹⁰⁵

3 Lapinlahden puistikko näytti 1970-luvun alussa kuluneelta. Puistikon sisäosan leikkikenttä oli aidattu Kapteenipuistikon ja Lastenlehdon kulman tapaan karulla teräsverkkoaidalla. Albertinkadun reunassa oli pensaitajakso, mutta muuten puisto vaikuttaa puita lukuun

Lapinlahden puistikon kulunutta ja avointa maisemaa 1970-luvun alussa ennen kunnostusta. HKR.

Harald Carstensin Lapinlahden puistikko -suunnitelma vuodelta 1973. HKR/KPOA 2340.

ottamatta olleen kasviston. Harald Carstens teki HKR:ssä puistikon kunnostussuunnitelman¹⁰⁶ vuonna 1973. Carstensin suunnitelmassa katuja reunustavat vanhat jalavarivit säilyivät, mutta puistikon avoin sorapintainen sisätila täytettiin uusilla rakenteilla. Itäpäähän Carstens suunnitteli istutusalueen, jossa oli viisi nelikulmaista luonnonkivireunaista perennaistutusallasta. Altaissa kasvoi myös omenapensaiteita. Kivialtaiden yhteyteen tuli puistosohvia. Länsipäähän tuli pieni, Carstensille tyypillisen kuusikulmainen (vrt. Kolmikulma) leikkialue, jonka ympärillä oli pensasaidalla pehmenneet teräsverkkoaita. Istutustyöt tehtiin vuonna 1974.¹⁰⁷ Lapinlahden puis-

tikon leikkipaikan merkitys väheni huomattavasti, kun Lastenlehdon uusi leikkipuisto valmistui näköetäisyydelle vuosikymmenen lopussa. 1980-luvun puolivälissä puistikon aidatun leikkialueen välineet poistettiin ja aitauksesta tuli koirapuisto.¹⁰⁸

4 Lapinlahden puistikon vuorijalavarivejä uudistettiin vuonna 1993. Kaikki eteläreunan puut korvattiin uusilla taimilla, kahden muun reunan riveille jäi vielä vanhojakin puita.¹⁰⁹ Vuonna 1990 puistikon kulmaan rakennettu ns. City-WC on sittemmin korvattu uudemmalla mallilla.¹¹⁰

Puistikon kulma. Sisäosissa näkyy teräsverkkoaidalla reunustettu kenttä. Valok. Kari Hakli 1970. HKM.

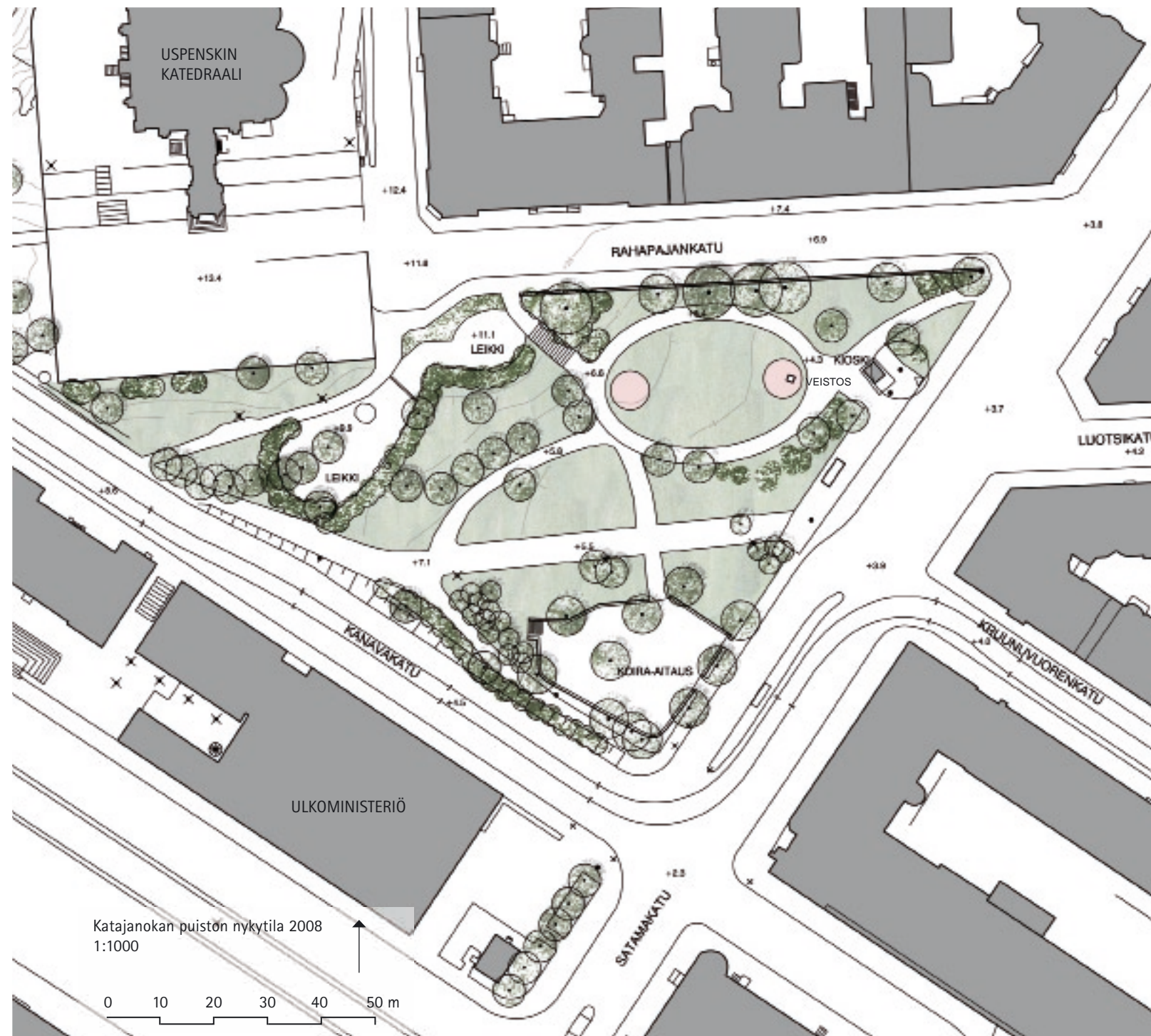
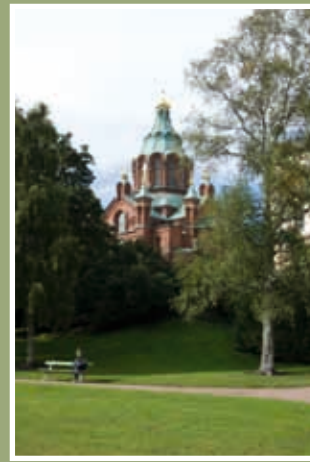
Länsikärjen vanhoja ja uusia rakenteita.

Katajanokan puisto

sijainti: Kanavakatu, Satamakatu, Rahapajankatu
 koko: 8300 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: VP

Katajanokan puiston nykytila 2008
 1:1000

Katajanokan puisto on kaupunginosansa ainoaksi puistoksi rakennettu asemakaavan nivelkappale Uspenskin katedraalin rinteessä. Rinteen ja reunoilla sijaitsevien puurivien rajaaman avoimen nurmialueen keskellä on istutussoikio. Eteläkulmassa on puiden siimeksessä sijaitseva, kuluneen oloinen koira-aitaus.

Alun perin edustuspaikkana ollut Katajanokan puisto on muuttunut arkisemmaksi. Ylätasolla on pensaiden katveessa pieni leikkipaikka. Alatasolla istuskellaan ja pidetään kahvilaa. Ylätason ilmeeseen vaikuttaa voimakkaasti kirkon terrassin korkea graniittinen tukimuuri. Luotsikadun päässä oleva, tuuheiden pensaiden puisto-tilasta erottama kivetty aukio on katualueen yhteydessä hieman epämääräinen.

Puiston kaupunkitilan lounaisreunalla on julkisten rakennusten ryhmä. Satamakadun ja Rahapajankadun reunojen yhtenäisen korkuiset, lähinnä jugend-tyyliä edustavat asuinrakennusrivit muodostavat yhdessä niiden arkkitehtuuriin hyvin sopivan puiston kanssa ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden. Puisto on niin suuri, ettei sen kaupunkitilaa kuitenkaan hahmota huonemaiseksi.

Puiston kasvillisuus on monipuolinen. Puiston ilmeelle ominainen koivuryhmä muodostaa ajallisen ja tyyllisen kontrastin koristeellisiin kukkaistutussarekkeisiin. Puistopuut sijoittuvat puiston reunoille, koira-aitauksen ympärille ja kirkolle nousevaan rinteeseen, jossa on koivuryhmän taustalla syreenialue.

TILARAKENNE 1: 4000

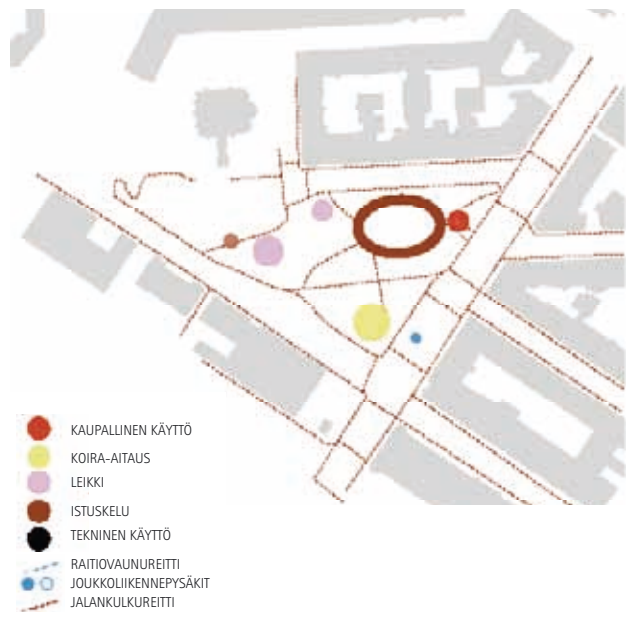
Suurin osa puistokäytävistä on sorapintaisia. Vanhalla Luotsikadun linjalla kulkeva asfalttipintainen jalankulkuväylä on tärkeä läpikulkuväylä, mutta se on tilallisesti tylsä ja heikkokuntoinen. Puiston kalustuksessa huomiota kiinnittävät monet erilaiset, osin ränsistyneet kaide- ja aitatyytit. Ylätasolla on 1900-luvun alkupuolelta peräisin olevia valaisimia, mutta alatasolla puistokäytävän varressa on puiston tyyliin sopimattomia muovikupuvalaisimia.

Kruunuvuorenkadun päätte puistossa on tilallisesti sulkeutunut ja se olisi syytä avata. Kierrätyskäilyryhmä on väärässä paikassa. Kanava- ja Satamakadun risteyksessä, joka on Katajanokan sisääntuloväylän mutkassa ja kaupunkikuvallisessa solmukohtassa, puiston järjestely on tilallisesti tukkoinen. Kevyt liikenne on erotettu katualueesta ja siirretty tuuheiden pensaiden taakse. Koirapuisto on huonohkossa kunnossa.

Kaupunkikuvallisesti erittäin tärkeä puisto on tiiviin kaupunginosan puistosydän. Se on katunäkymien päätteenä ja kehystää Uspenskin katedraalia. Puiston puut tekevät Satamakadun merinäkyymiin päättyvästä akselistä ja Kanavakadusta vihreät.

Puisto on historiallisesti arvokas, mutta kerroksellinen. Vanhimalla osalla on jäljellä Svante Olssonin suunnitelman henki. 1950-luvun muutokset näkyvät koirapuiston kulmassa ja koivuryhmässä. Myöhemmät suunnitelmat näkyvät erityisesti puiston pensasistutuksissa, keskialueen käsitelyssä ja pienellä leikkipaikalla.

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

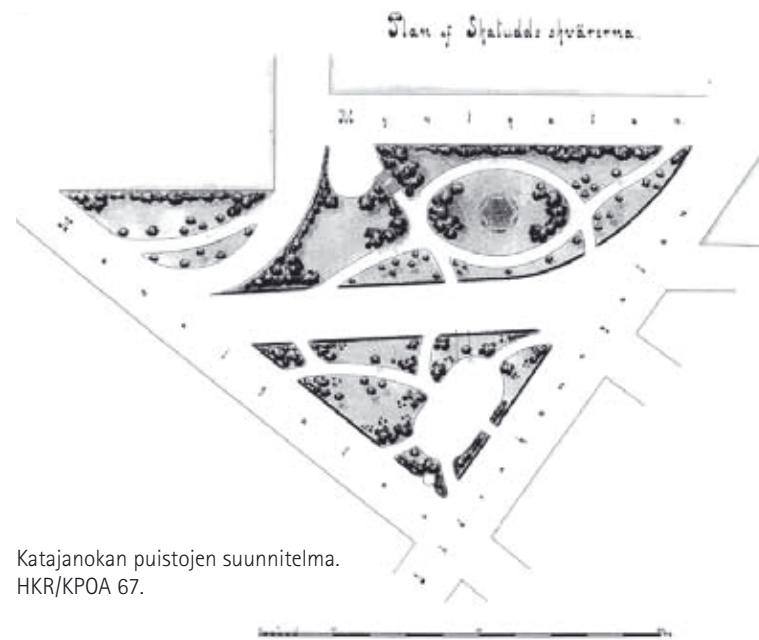

1 Katajanokan asemakaavan alkaessa hahmottua 1890-luvun puolivälissä kaupunginpuutarhuri Svante Olsson sai siihen keskeisenä kuuluvan nivelpuiston¹¹¹ työpöydälleen. Paikka oli haastava: katujen moneen osaan jakama tila ja voimakkaat korkeuserot. Olsson laati puiston eri osista useita suunnitelmia.¹¹² Varsinaista Katajanokan puistikkoa eli Luotsikadun pohjoispuolista osaa esittävä piirustus¹¹³ sisältää käytäväjärjestelyn sellaisena kuin se myöhemmin rakennettiin. Suunnitelmassa on elementtejä maisemapuistotyylisiä, mutta myös formaaleja osia. Keskellä on säännöllinen ellipsin muotoinen saareke, jota reunustavaan käytävään liittyvät kaartuvia polkuja. Yksi vie kohti kirkkoa, toinen puiston poikki kulmasta kulmaan ja kaksi silloisen Luotsikadun eteläpuoliselle, Katajanokan toriksi kutsutulle alueelle. Kirkon kulmauksessa on pieni pyörästetty leikkikenttä. Kuvaan on piirretty puistoa ympäröimään pensasaita. Kulmissa ja käytävien risteyksissä on puu- ja pensasistutuksia. Ellipsin keskellä on koristeistutuslaite. Puiston toteuttaminen alkoi tämän suunnitelman pohjalta vuonna 1895. Luotsikadun pohjoispuolella tehtiin tasaus- ja istutustöitä vuonna 1899¹¹⁴ ja vuonna 1900 kaupunginpuutarhurin vuosikertomuksessa todettiin, että puistossa kahden viime vuoden ajat tehdyt mittavat työt oli saatu valmiiksi.¹¹⁵

Raitioliikenne Katajanokalle alkoi Luotsikatua pitkin kulkeneilla kiskoilla vuonna 1903.¹¹⁶ Luotsikadun eteläpuolisen kolmion maanrakennustöistä päätettiin vuonna 1904.¹¹⁷ Olssonin suunnitelmasta on säilynyt neljä versiota¹¹⁸, jotka poikkeavat toisistaan käytäväverkoltaan. Kahden version keskipisteenä on käytävien reunustama pyöreä istutusalue, jolle johtavat kaartuvat käytävät, ikään kuin miniatyyritulkintana suuremman puistikon aikaisemmasta suunnitelmasta. Nurmissaarekkeiden kulmiin on suunniteltu puu- ja pensasistutuksia. Puistikkoon toteutettiin ilmeisesti yksinkertainen järjestely, jossa on kaksi kulmaa yhdistävää käytävää ja niiden risteyskohdassa pieni leikkikenttä.¹¹⁹

Katujen rajaaman pienen puistikkokolmion istutustyöt saatiin valmiiksi keväällä 1906. Samana vuonna kunnostettiin kirkon penkereen ja Kanavakadun välistä pientä vanhaa istutusaluetta, ja sen käytävän varrelle rakennettiin istuskelupaikka.¹²⁰ Kirkon toisella puolella sijaitsevassa Kanavapuistossa tehtiin myös istutustöitä Olssonin suunnitelmien mukaan 1900-luvun alkuvuonna.¹²¹

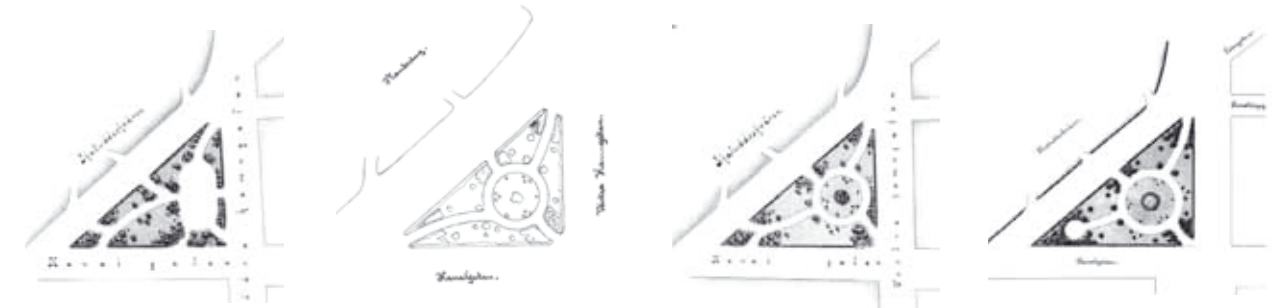

Katajanokan puistojen suunnitelma. HKR/KPOA 67.

Puisto toteutettuna. Kuvassa on valmis keskialueen istutus, Luotsikadun reunan pensas- ja puuistutukset, Rahapajankadun reunan pensasalue, kirkon tasolle vievät portaat ja Pormestarinrinteen luiskan pensasistutusalue. HKM.

Patsasta ympäröivät koristeelliset istutuskuviot näkyvät kuvassa vuodelta 1936. HKM.

Svante Olssonin Kanavakadun ja Satamakadun puistikkokolmion päivämättömiä suunnitelmia. Kaikissa kolmiota reunustaa aita. Kahden piirustuksen keskipisteenä on käytävien reunustama pyöreä istutusalue, jolle johtavat kaartuvat käytävät, ikään kuin miniatyyritulkintana suuremman puistikon aikaisemmasta suunnitelmasta. Nurmissaarekkeiden kulmiin on suunniteltu puu- ja pensasistutuksia. Toisessa piirustuksessa on Kanavakadun kulmassa pyöreä

kioski tai pisoaari, toisen suunnitelman pisoaari on ajateltu sijoitettavan länsipäähän pensaiden piilossa olevalle pyöreälle aukiolle. Kolmannessa suunnitelmassa pyöreä istutusalue on korvattu pienellä leikkikentällä kolmion itäpäädyssä. Tämä versio esiintyy myös Katajanokan puistojen kokonaisuutta esittävässä kahdessa kuvassa, joista jälkimmäinen lienee viimeisin säilyneistä Olssonin ajan Katajanokan suunnitelmista. HKR/KPOA 270, 278, 268, 269.

Vastaistutettu Kanavakadun ja Satamakadun kulma postikortissa. HKM.

1900-luvun alkupuolella puistojen kalustus vaihteli vuosittain, kun sohvat vietiin talviksi keskusva-rastoon, ja ne jaettiin uudelleen keväisin eri puistojen kesken. Varhaisimmissa kuvissa Katajanokalla oli ns. koivunjalkapenkkejä ja 1930-luvulla taas vaaleita puisia puistosohvia. Puiston nurmialueet oli reunustettu metallilanka-aidalla ja Luotsikadun reunassa oli pensasaita. Torin leikkipaikalle asennettiin keinu vuonna 1931 ja hiekkalaatikoita vuonna 1935.¹²² Vuonna 1924 puiston keskeiselle istutusalueelle sijoitettiin Viktor Malmbergin veistos Vedenkantaja.¹²³ Olssonin tarkoituksena oli selvästi tehdä Katajanokan puistosta esteettisesti vaikutta-

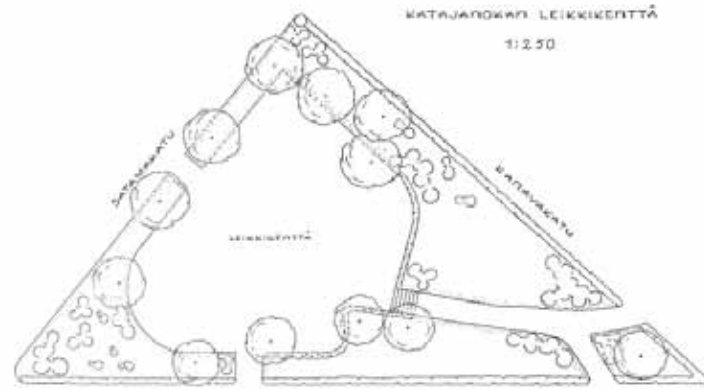
Katajanokan puistot rakennuskonttorin vuonna 1929 julkaisemalla kaupunkikartalla. HKA.

Katajanokan puiston tunnelmaa vuosisadan puolivälissä. Valok. Foto Roos. HKM.

Leikkikentän 1950-luvun tyylinen suunnitelma. HKR/KPOA 211.

Katajanokan puiston kunnostussuunnitelma. Lars Liljefors. HKR/KPOA 2580.

va edustuskohte. Puisto kuului myös hoidossa kirkkoh-
teisiin.¹²⁴ Valokuvien ja erittäin runsaslajisten istutuslu-
etteloiden perusteella on puiston ulkonäköön panostettu
vielä 20- luvulla ja 30-luvun alussa. Olssonin kauden
jälkeen patsasta ympäröivät koristeelliset istutuskuvit
yksinkertaistettiin kahdeksi pyöreäksi kentäksi.¹²⁵

2 Katajanokan puiston ilme säilyi 1950-luvulle asti
Olssonin ajan asussa, ja sen hoitotaso oli korkea. Eräs
lähiseudulla asunut henkilö muistelee Katajanokan puis-
ton olleen arvokas, hyvin hoidettu paikka, jossa oli epä-
tavallisia kasveja ja johon mahtavat puut loivat hämärää
tunnelmaa.¹²⁶ Puita ja pensaita puistoon istutettiin use-
aan otteeseen 1900-luvun puolivälissä. Puistolle luon-
teenomaisia koivuja istutettiin sinne vuosien 1946–47
aikana.¹³⁰ Katu- ja puisto-osaston arkistossa on mitta-
kaavaan 1:250 laadittu piirustus,¹²⁷ joka esittää entisen
Katajanokan torin alueen leikkikenttää. Piirustuksessa on
puuistutusten ympäröimä ja tukimuurin rajaama kenttä,
ja kolmion kärjen käytävät ovat samanmuotoiset kuin
Olssonin 1900-luvun alun suunnitelmissa. Leikkipaikka
toteutettiin Bengt Schalinin kaupunginpuutarhuriaika-
na.¹²⁸ Tarkkaa tietoa töiden suoritusajasta ei ole löytynyt,
mutta mahdollisesti se oli vuosi 1949, jolloin puistossa
tehtiin runsaasti istutustöitä.¹²⁹ 1950-luvun alussa puis-
ton laidalle tuli myös Hilding Ekelundin suunnitelmien
mukainen lippakioski.¹³⁰

3 1970-luvun alussa Katajanokan telakka- ja varus-
kunta-alueet olivat tyhjentyneet. Alueen suunnittelusta
järjestettiin kilpailu, jonka voittajaehdotuksen¹³¹ pohjalta
Katajanokka kaavoitettiin uudelleen.¹³² Vanhojen kortte-
lien kohentamisen yhteydessä Katajanokan puiston hah-
mo muuttui merkittävästi, kun Luotsikadun pätkä puis-
ton osien välistä poistettiin. Puisto sai 1980-luvun alun

50-luvun leikkikenttä koira-aitaukseksi muutettuna

Vedenkantaja

asemakaavassa¹³³ nykyisen yhtenäisen kolmion muoton-
sa. Kadun ja raitiovaunukiskojen poistamissuunnitelmat
ja purkutyöt oli tehty jo vuosina 1976–77. Raitiovaunut
aloittivat liikennöimisen uudella reitillä Kanavakatu-
Satomakatu vuonna 1977.¹³⁴ Uudessa asemakaavassa
poistui myös Pormestarinrinteen jatke, joka kulki Raha-
pajankadulta Kanavakadun ja Luotsikadun risteykseen.
Entiseen Luotsikadun ja Kanavakadun liittymään tehtiin
nupukivistä luiska, joka aidattiin.

Kenttäkiveystä koira-aitauksen varrella

Puiston ylätasanteen leikkipaikka

Entinen Luotsikatu puiston sisäosissa.

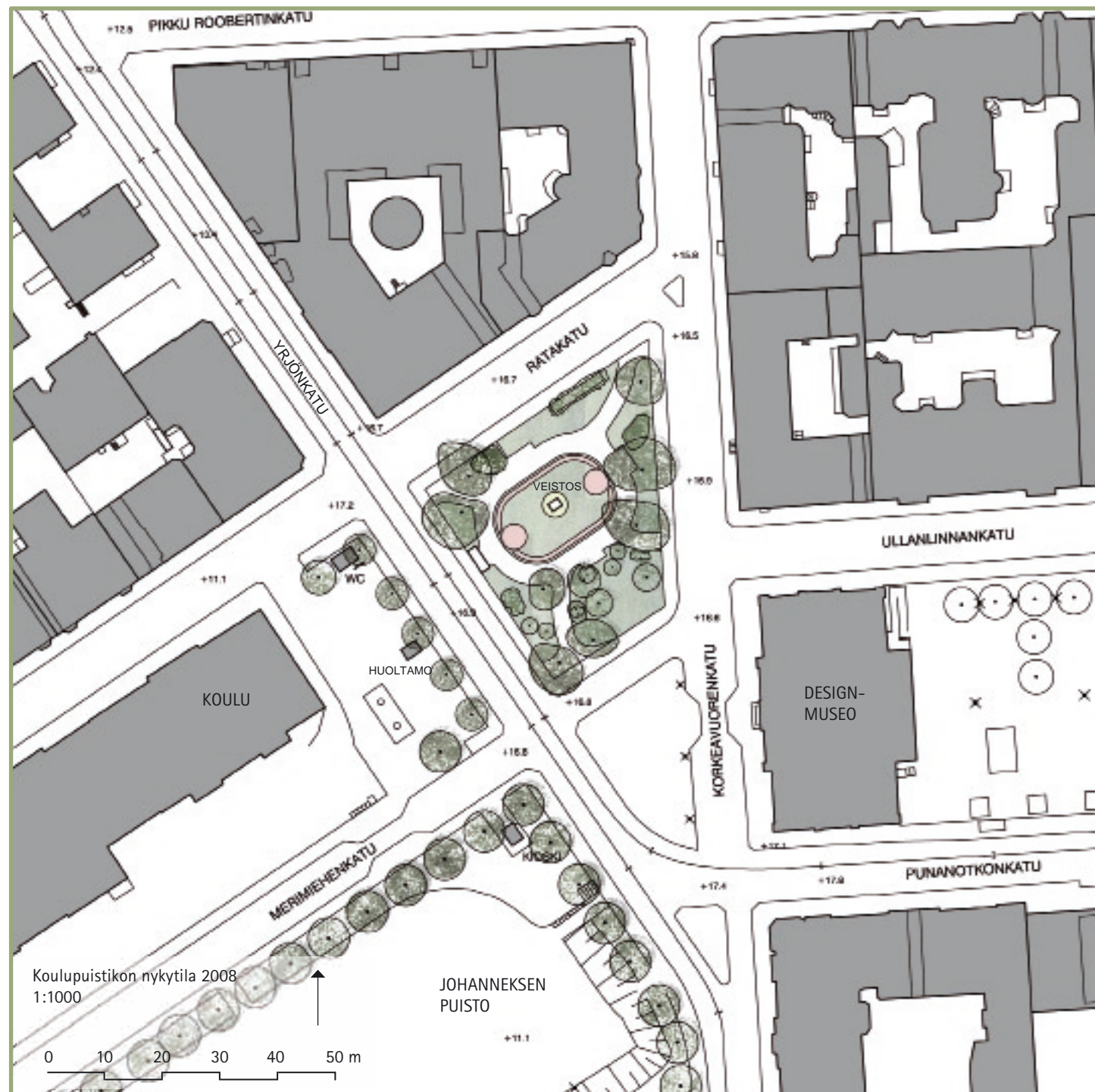
Katajanokan puisto muuttui aikaisemmin katu-
jen erottamien saarekkeiden sijasta yhtenäiseksi, kol-
miomaiseksi puistoksi. Uusi tilanne huomioitiin HKR:n
puutarha-arkkitehti Lars Liljeforsin suunnittelemassa
kunnostuksessa, joka toteutettiin vuosina 1978–79.¹³⁵
Liljefors säilytti pohjoisosan polkuverkoston ja soikion
jokseenkin ennallaan. Reunoille tehtiin uusia pensasistu-
tuksia ja puistikon läpi tuli kulkemaan uusi puistokäytä-
vä vanhan Luotsikadun linjalla. Kanavakadun varteen
syntyi kapea pensaiden reunustama kujanne. ”Ympyrän”
alueelle suunniteltiin kulmikkaiden kukkaruutujen sar-
ja. Kruunuvuorenkadun päähän tuli uusi kivetty aukio,
jota rajattiin istutuksilla. Pormestarinrinteen jatkolle tuli
uusi puistokäytävä istuskelualueineen. Satamakadun ja
Kanavakadun kulman leikkikenttä oli suunniteltu uudis-
tettavaksi ajan henkeen. Liuskekivimuurit oli tarkoitus
poistaa ja alue ryhmitellä pienempiin erillisiin tiloihin.
Uudistettuja leikkikenttärakenteita ei ilmeisesti toteutet-
tu, mutta sen sijaan vuonna 1982 HKR:n puistosuunnit-
telija Terttu Hilli suunnitteli¹³⁶ uuden kaksiosaisen leik-
kipaikan puiston länsiosaan. Se rakennettiin seuraavana
vuonna. Kun kauempana katujen melusta sijaitseva leik-
kipaikka oli valmistunut, muutettiin vanha leikkikolmio
1980-luvulla koira-aitaukseksi.¹³⁷

4 Katajanokan puiston tilallinen hahmo muuttui ai-
empää suljetummaksi, kun puiston ja Katajanokanlaitu-
rin väliin, Kanavakadun varteen, valmistui vuonna 1994
ulkoministeriön uudisrakennus.¹³⁸ Vuonna 1997 tehtiin
länsiosan leikkipaikalla pieni kunnostustyö, jonka suun-
nitteli Eva-Liisa Telén.¹³⁹

Kolmikulma

sijainti: Korkeavuorenkatu, Ratakatu, Yrjönkatu
 koko: 1280 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: -

Koulupuistikko on avoin kaupunkikuvallinen koristeaukio, istuskelu- ja läpikulkupaikka. Keskeisellä nurmiellipsillä on koristeellisia istutuskuvia. Puistoaukion ilme sopii hyvin sitä kahdelta sivulta ympäröiviin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun julkisivuriveihin. Yhdeltä sivultaan puistikko liittyy Punanotkon väljään puistomaisemaan ja Johanneksen kirkon etuistutuksiin.

Oman lisänsä pienialaisen puistikon ilmeelle antaa monilajinen valikoima suuria vanhoja puistopuita: vaahteroita, jalava, hevoskastanja ja saarnivaahtera. Puut ovat tärkeitä katunäkymille ja yksittäiset suuret puuyksilöt toimivat myös maamerkeinä. Puiden lisäksi puiston kasvillisuuteen kuuluu pikkupuita ja pensaita.

Koulupuistikon kalustus on siisti. Puistikkoon ei ole valaistusta, mutta pieni alue ei katualueen valaistuksen lisäksi kaipaa omia valaisimia.

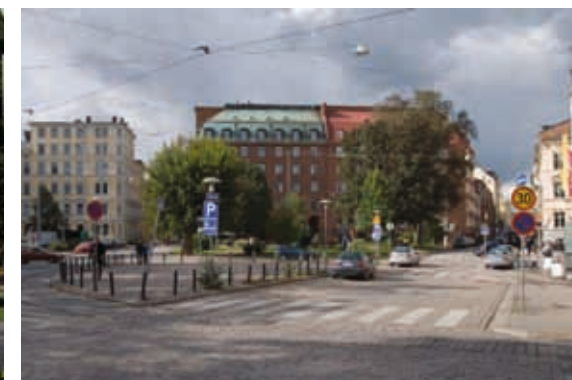
Designmuseon edessä sijaitseva katujen täysin ympäröimä, aikaisemmin pysäköintialueena toiminut aukio on päällystetty noppakivillä ja reunustettu pollareilla 1990-luvun alussa. Tyhjän ja huonokuntoisen aukion ja varsinaisen puistikon välisen yhteyden katkaisee katualue ja kaksi pysäköintiruutua.

Kaupunkikuvallisesti tärkeä Koulupuistikko liittyy eteläiseen Helsinkiin päin kulkevaan puistojen ketjuun. Koulupuistikko on historiallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä, vuosisadan alun ilmeessä säilynyt viheralue, oman tyyppinsä selkeä edustaja. Se on yksi kaupungin vanhimmista melko alkuperäisessä asussaan säilyneistä pienistä kaupunkipuistosuunnitelmista.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Koulutorista (myöhemmin Koulupuistikko)¹⁴⁰ kaupunginpuutarhuri Svante Olsson suunnitteli pienen koristeistutusaukion. Sille tuli suunnitelmassa selkeä hahmo ja käyttötarkoitus. Puistikko onkin säilynyt nykypäivään asti melko pienin muutoksin. Puistikon suunnittelu edistyi samaan aikaan alueen lopullisen asemakaavoituksen kanssa. Vuonna 1901 Olsson on tehnyt Punanotkon suunnitelmien yhteydessä Koulutorin suunnitelmasta Katajanokan pienen kolmion tapaisen version. Siinä kolmiolla oli pyöristetty kärki, pyöreä keskusaihe, kaartuvat käytävät ja pensasmassiivien reunustamat sisäänkäynnit.¹⁴¹ Korkeavuorenkadun kulmassa ja eteläkärjessä oli pensaiden ympäröimät istuskelupaikat. Kun asemakaavaa muutettiin ja Merimiehenkatua jatkettiin Korkeavuorenkadulle asti, joutui Olsson jättämään puistikon eteläkärjen istuskelupaikan pois. Myöhemmästä puistosuunnitelmasta on katu- ja puisto-osaston arkistossa kaksi versiota,¹⁴² joiden erona on vain se, että toisessa puistikkoa kiertää pensasaita. Suunnitelma on tyyliltään pieni koristeaukio, Schmuckplatz. Maunu Häyrysen tulkinnan mukaan Koulupuistikon läpi ristikkäin kulkevien käytävien taivuttamisella pyrittiin luomaan vaikutelmaa pienoismaisemasta, mutta puistikon pieni mittakaava pelkisti sommitelman formaaliksi kuviksi.¹⁴³ Koulupuistikon keskeisen istutusalueen ympärille oli ryhmitelty istuskelualue ja polkujen kulmiin tuli puu- ja pensasistutuksia.

Aukion rakentamisen rahoituksesta päätettiin vuonna 1906, ja työt aloitettiin seuraavana vuonna. Rakentamisolosuhteet aiheuttivat ongelmia, ja istutustyöt saatiin lopullisesti valmiiksi vasta vuonna 1909.¹⁴⁴ Puistikko kuului alusta asti huolellisesti hoidettuihin edustuskohteisiin. Svante Olssonin ajan jälkeen, 1930-luvun alussa, Koulupuistikkoon rakennettiin uusi käytävä ja tehtiin uusia istutuksia.¹⁴⁵ Vuonna 1932 puistikkossa paljastettiin Ville Vallgrenin veistoskokonaisuus ”Setä Topelius sadunkertojana”.¹⁴⁶

Puistikon hoitotaso laski 30-luvulla, mihin lienee toisaalta vaikuttanut vallinnut taloudellinen lama ja toisaalta se, että uusien reformististen ajatusten vallitessa keskustan pieniin puistoihin panostamista ei pidetty kovin oleellisena. Koulupuistikon kukkaistutuskuvioita yksinkertaistettiin. Koristenuhat jäivät pois ja päätyjen pyöreitä istutuskuvioita karsittiin. Puistikon puut alkavat ajan valokuvissa rajata puistikon tilaa ja myös varjostaa sitä.¹⁴⁷

Päiväämätön suunnitelma Koulupuistikkoon (Svante Olsson). HKR/KPOA 2.

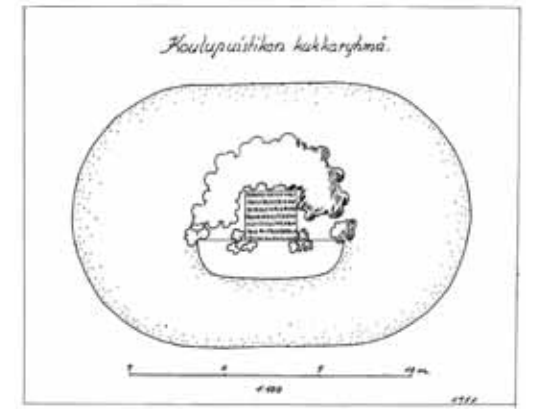

Pian valmistumisen jälkeen, vuonna 1910, puistikko on avoin ja hyvin viimeistellyn oloinen. Jalkakäytävän reunassa on kaasulyhdyt. Puistikkossa on viisi koivunjalkapenkkiä, nurmisaarekkeet on rajattu metallivaijerikaiteella. Vastaistutetut puut ovat vielä pieniä. HKM.

Vuonna 1926 otetussa kuvassa puut ovat kasvaneet. Koristeistutukset ovat edelleen varsin edustavassa kunnossa. Puistossa on metallirunkoisia puusälesohvia. HKM.

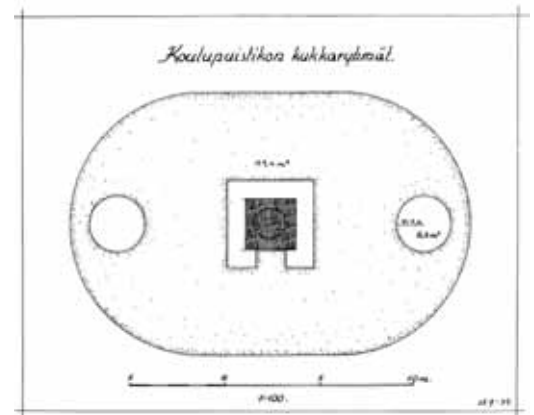
Yksinkertaistetut istutukset ja Topeliuksen patsas 1930-luvun alussa. Valok. K. Havas. HKM.

Koulupuistikon patsaan ympäristö vuonna 1939 ennen ja vuonna 1951 jälkeen Schalinin ajan kunnostuksen. HKR/KPOA 719, 720.

2 Koulupuistikkossa tehtiin pieni muutostyö Bengt Schalinin kaupunginpuutarhuriaikana.¹⁴⁸ Topeliuksen patsaan ympäristön koristeelliset istutuskuviot muokattiin ajan henkeen paremmin sopiviksi, epäsymmetrisiksi ja yksinkertaisemmiksi. Patsaan taakse istutettiin tuomipihlajaryhmä ja eteen pieni kesäkukkaistutusalue.¹⁴⁹ Puistikon eteläpuolen katuaukiolle suunniteltiin 14 viinopysäköintipaikkaa vuonna 1962.¹⁵⁰

4 Vuonna 1998 peruskorjattiin myös Koulupuistikko. Uudet suunnitelmat¹⁵¹ laati Eva-Liisa Telén rakennusvirastossa. Schalinin aikana keskialueelle tehdyt muutokset kumottiin ja puistikko tuotiin lähemmäksi Olssonin suunnitelman asua. Keskialueen istutuspyörylät palautettiin ja patsaan taustan tuomipihlajat poistettiin. Uusia puuta ja pensaita istutettiin¹⁵² ja käytäväverkkoa muokattiin. Istutussaarekkeen ympärille rakennettiin matala teräskaide. Luoteiskulmassa poistettiin heikkokuntoista nurmea puiden ja pensaiden alta ja korvattiin kivituhkapinnalla.

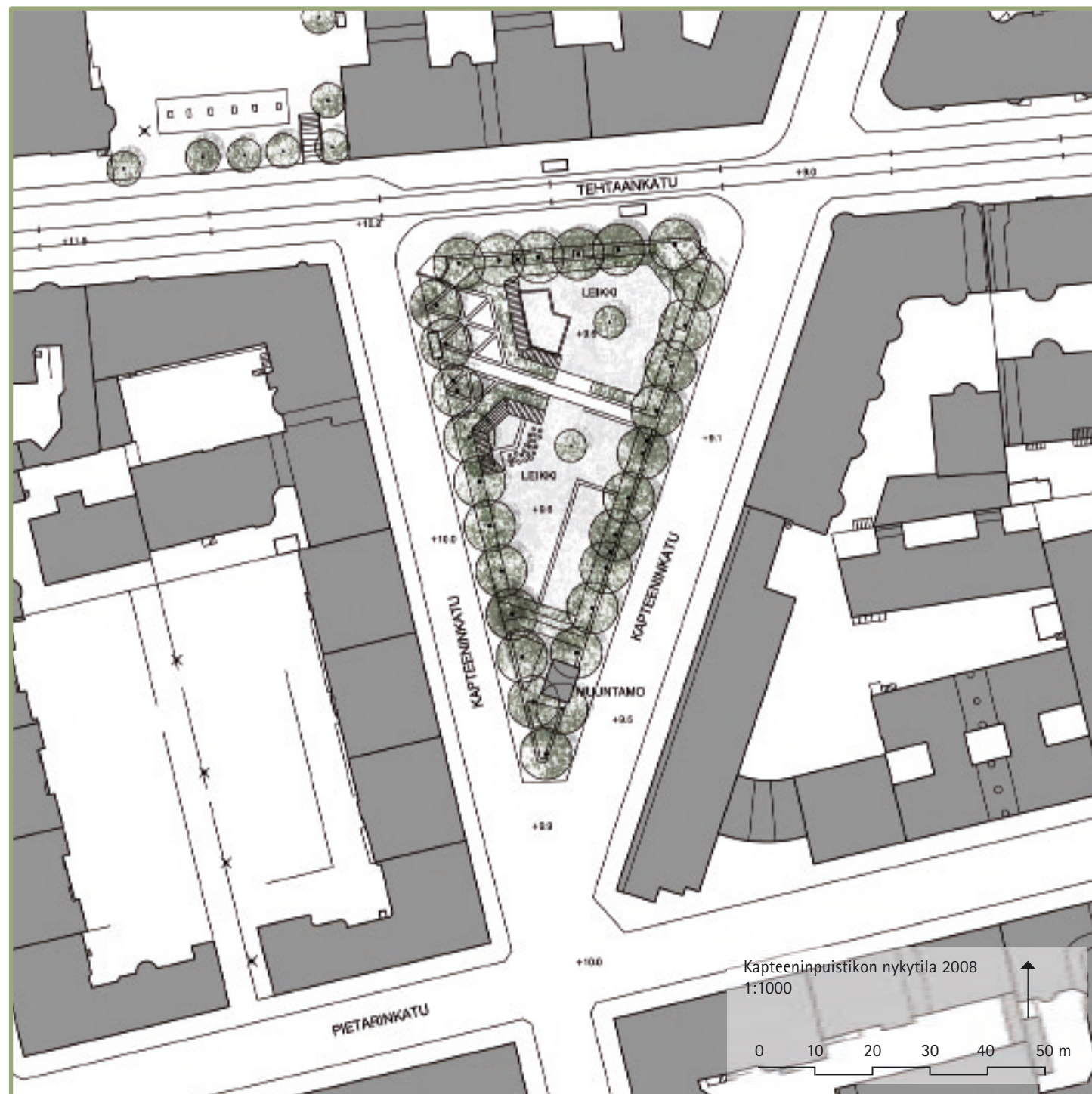
Puistikon nykytilaa. Oikealla 1990-luvun kunnostuksessa viimeistelty istutusalueen reunakaide

Kapteenipuistikko

sijainti: Tehtaankatu, Kapteeninkatu
 koko: 2643 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: P

Kapteenipuistikko on samaan aikaan ympäröivän kaupunkirakenteen kanssa valmistunut, pieni puurivien reunustama puistikko. Alun perin avoimeksi kentäksi rakennettu puistikko on pääosin asussa, jonka se sai 1970-luvulla, kun peruskunnostuksessa koko puisto muutettiin tilallisesti ja toiminnallisesti suljetuksi leikkipaikaksi. Kahden leikkialueen reunoilla on pensaita, puurakenteita ja aitoja. Niiden välistä puistikon halki kulkee kävelyväylä. Luoteiskulmassa on pieni aukiomainen istuskelupaikka.

Puistikkoa ympäröivä kaupunkitila on yhtä 1960-luvun nauhaikkunaista asuintaloo lukuun ottamatta ehjä ja yhtenäinen. Sitä ja pohjoispäädyä tiilirakennuksia lukuunottamatta puistikon julkisivurivit ovat jugend-tyylinen kokonaisuus, joka on harmoninen ja johon puiston muoto ja puurivit sopivat hyvin.

Puistikkoa reunustavat yli 100-vuotiaat tuuheet lehmusrivit. Leikkialueilla on marjaomenapuu ja virginiantuomi. Leikkialueen reu-

noille 1970-luvun kunnostuksessa istutetut tuhkapensaat on korvattu heisiangervoilla ja kurturuusuilla.

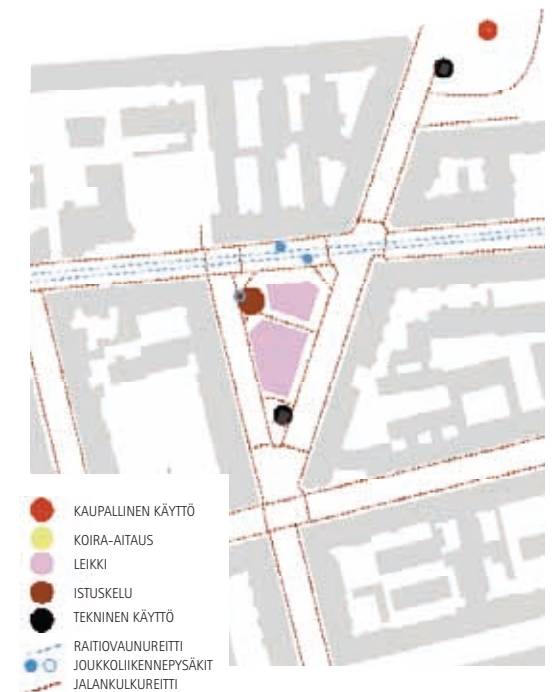
Kapteenipuistikko on kaupunkikuvallisesti merkittävä solmu-kohta ja kohtaamispaikka, mutta aidattu leikkialue tukkii yhteyksiä ja näkymiä. Puistikko on varattu liian selvästi vain yhdelle käyttäjäryhmälle. Aitaaminen, yksipuolinen käyttö ja puistikon heikko kunto tekevät alueesta syrjäytynyttä tilaa.

Puistikko muodostaa kaupunkikuvallisen parin Vuorimiehenpuistikon kanssa. Sen puut näkyvät pitkissä katunäkymissä Kapteeninkadulla ja Tehtaankadulla. Vihreä kaupunkitila puuriveineen on historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokas kokonaisuus. Kapteenipuistikkoon olisi tärkeä palauttaa puurivien ympäröimä avoin, monikäyttöinen tila. Puiston nykyinen suunnitelma ei sovi puiston henkeen ja tilalliseen hahmoon. Puiston kunnostushanke on tätä kirjoitettaessa meneillään.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Kapteenipuistikko perustettiin ylijäämäaukiolle samalla vuosikymmenellä ympäröivien korttelien rakentamisen kanssa. Taustalla oli asukkaiden aktiivisuus ja Helsingin puistojen vähäisestä määrästä kaupunginvaltuustossa esitetty kritiikki. Kapteeninkadun kolmioaukiota ympäröivät talot rakennettiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä nopeaan tahtiin. Kallioinen aukio oli valmiita tasoitettuja katuja matalammalla. Ympäristön talonmestajat ehdivät jo vuonna 1905 valittaa aukion ulkonäöstä rahatoimikamarille ja vaatia sen pikaista tasoittamista. Toistia päätettiin ja niille budjetoitiin rahoitus. Talonmestajat ottivat vuonna 1906 uudelleen yhteyttä rakennuskonttoriin ja puutarhalautakuntaan. Nyt vaadittiin aukion istuttamista puistikoksi. Vaatimus sai tukea rakennuskonttorilta, jonka mielestä aukio olisi elävämpi ja viihtyisämpi puistikkona. Samoihin aikoihin Hufvudstadsbladetin päätoimittaja ja kaupunginvaltuutettu Arthur Frenckell teki valtuustoaloitteen, jossa hän totesi Helsingissä olevan liian vähän puistoja ja vaati niiden tarpeesta selvitystä. Seuranneessa keskustelussa puutarhalautakunta totesi olevansa vähäisestä määrästä samaa mieltä, mutta että keskustaan ei voitaisi perustaa lisää puistoja ostamatta niitä varten kallista tonttimaata. Kapteeninkadun aukio oli kuitenkin jo kaupungin maata. Sinne päätettiin perustaa puistikko, jonka suunnittelun kaupunginpuutarhuri Olsson sai tehtäväkseen. Olsson ilmeisesti suunnitteli Kapteenipuistikosta Lapinlahden puistikon kaltaista, pehmeästi polveilevien puu- ja pensastutusten ympäröimää avointa aukiota. Suunnitelmaa ei ole löytynyt, mutta se näyttää päätyneen rakennuskonttorin vuonna 1909 julkaisemalle kartalle. Rahoituksen ongelmien ja puistojen kustannusten säästökuurin, puistotoimen organisaatiomuutoksen, Olssonin suuren työmäärän ja sairastelun vuoksi puiston rakennustyö venyi ja se toteutettiin suunniteltua yksinkertaisempaan. Aukion kallioinen maasto aiheutti lisäkustannuksia, kun puurivejä varten piti louhia istutuskaivantoja ja rakentaa tukimuureja. Aukion rakennustyöt alkoivat vuonna 1907 ja saatiin istutuksineen lopulta valmiiksi vuonna 1910.¹⁵³

Toteutunut puistikko oli avoin sorapintainen kenttä, jonka kaikilla reunoilla oli kapeat nurmikaistaleet ja lehmusrivit. Puiden lisäksi nurmikaistaleille istutettiin pensaita. Kaistaleiden ympärille pystytettiin kulun estävät rautalanka-aidat, mutta Kapteenipuistikkoa ei enää reunustettu tiiviillä pensasaidanteilla ja puuaidalla, kuten Lapinlahden puistikko ja Kolmikulma aikaisem-

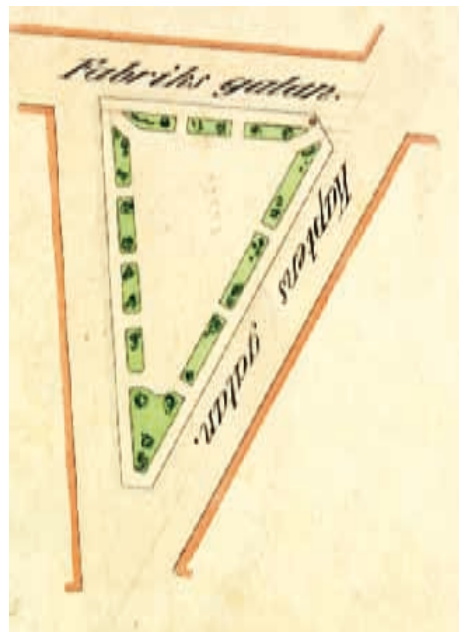

Postkorttikuva vuoden 1910 paikkeilta. Puita ei ole vielä istutettu. MVA.

Puistikko rakennuskonttorin vuonna 1909 julkaisemalla kartalla. Mahdollisesti Olssonin suunnitelma. KMOA/HKA.

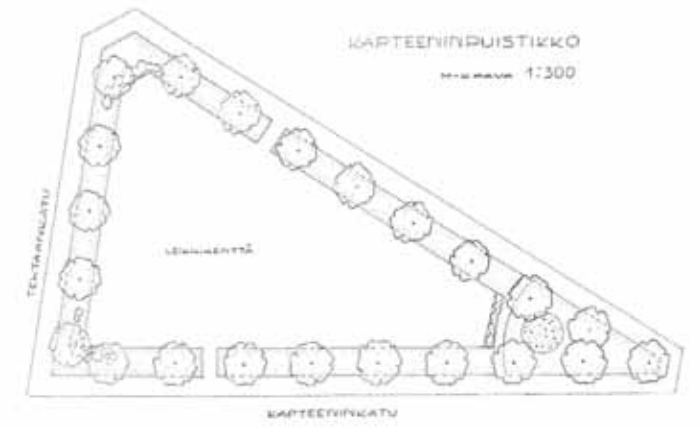
Puistikon toteutettu suunnitelma. Noin vuonna 1915 laadittu mittauspiirustus. KMOA/HKA.

min. Kalustukseen kuuluivat sorakentän reunoille tuodut puistosohvat. Kentän kaksi hiekkalaatikkoa rakennettiin 1930-luvun alussa.¹⁵⁴ Puistikon asu oli yksinkertainen, pelkistetty ja tyylikäs. Puistikko oli alusta asti leikkikäytössä. Siihen viitattiin leikkikenttänä jo rakennustöiden aikana vuonna 1909.¹⁵⁵

2 Kapteenipuistikko näyttää säilyneen yksinkertaisessa 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen asussaan aina 1970-luvulle asti. Puistikon historiaselvityksessä ei löytynyt sotien jälkeisiltä vuosilta tarkkoja tietoja. Katu- ja puisto-osaston arkistossa on vuodelle 1951 päivätty suunnitelmapiiirustus. Sen perusteella liepee tehty pienimuotoinen kunnostus vuonna 1952, jolloin puistikkoon istutettiin kultaherukoita. Avoin pohjoisosa on merkitty leikkikentäksi. Eteläpäässä on pyöreä kukkaistutusympyrä ja kaareva käytävä Kapteeninkadun haaralta toiselle. Puurivien alla on nurmikaistale, jolla on pensaita eteläkärjen lisäksi Tehtaankadun kulmissa. Puistikon eteläkärkeen sijoitettiin puistomuuntamo vuonna 1953.¹⁵⁶ Puistikko oli aidattu jo vuonna 1950.¹⁵⁷

3 Kapteenipuistikon ilme oli 1970-luvun alussa kulunut ja laiminlyöty: karu teräsverkkoaitea ympäröi sorakentällä olleita yksinkertaisia leikkivälineitä ja vuonna 1972 puistikkoon tuotua puista lohikäärmeveistosta.¹⁵⁸ Nurmikaistaleet suuriksi venähtäneiden lehmusten alla olivat varjostuksen ja tallauksen johdosta muuttuneet liejuisiksi. Heikko kunto ja päivähoitotoimen toivomus johtivat puistikon perusteelliseen kunnostukseen vuonna 1978. Lars Liljeforsin suunnitelmassa puistikon ilme ja tilarakenne muuttui radikaalisti. Aikaisemmin avoin kenttätila oli liittynyt saumattomasti katutilaan ja oli ympäröivien korttelien dominoima, mutta nyt puistikon keskiosasta tuli tilallisesti sulkeutunut ja sisäänpäin kääntynyt. Puistikon puurivien sisäpuolelle tuli kaksi sorapintaista leikkialuetta, joissa oli runsaasti leikkivälineitä ja ajan hengen mukaan selkeästi erotellut tilat eri toiminnoille ja eri-ikäisille lapsille. Toinen leikkitala oli ainakin aluksi päiväkotien ja toinen ohjatun puistotätötoiminnan käytössä. Tilojen välistä puistikon halki kulki kivetty käytävä. Suljettuja leikkialueita reunustivat puurakenteet, pieni näyttämö pölköksomoinen, aita-ainakkeet ja pergolat. Ympäröivien teräsverkkoaiteiden visuaalista vaikutusta pehmenettiin pensasaidanteilla. Luoteiskulmaan Liljefors sijoitti pienen kivetyn oleskelupaikan erityisesti viereisen taksiaseman kuljettajien taukopaikaksi. Katuvarsien puurivien alustojen nurmipinnat korvattiin pensailta ja kenttäkiveyksellä. Keski-

Kapteenipuistikon yleissuunnitelma vuodelta 1951. HKR/KPOA.

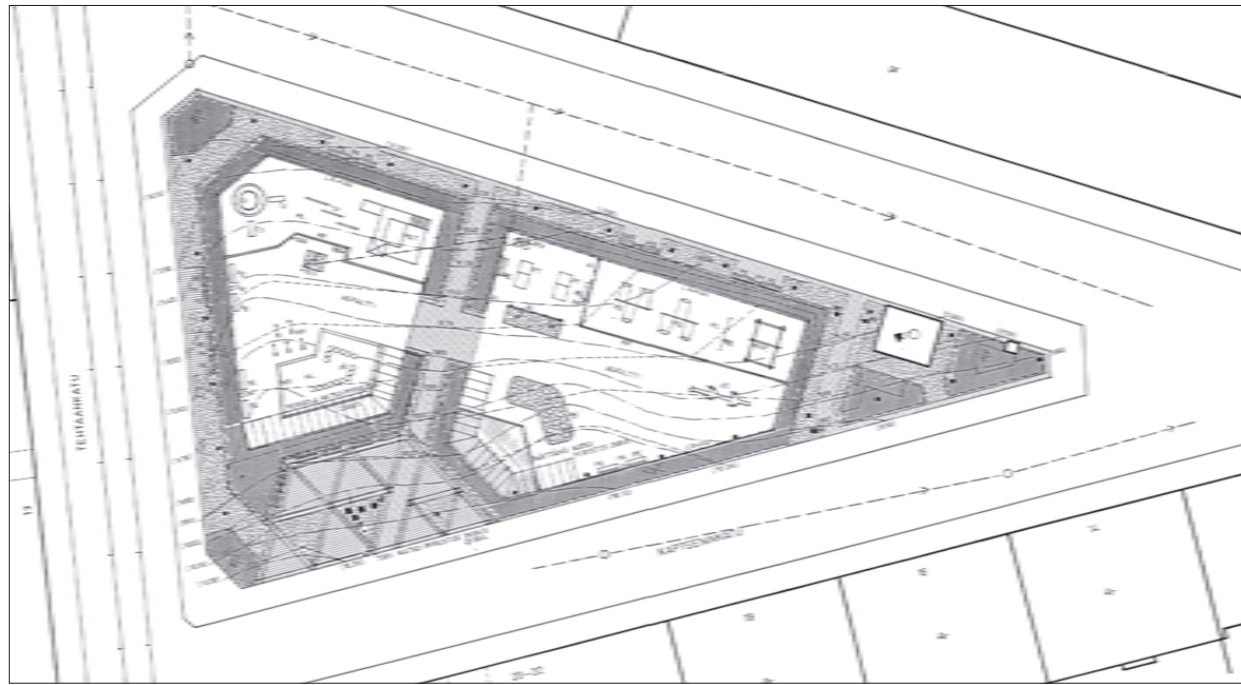

Puurivit avoimen puistikkotilan ympärillä 1930-luvulla. MVA.

1970-luvun alun kulunut ja karu Kapteenipuistikko. HKR.

Kapteenipuistikon 1970-luvun lopun kunnostussuunnitelma. HKR/KPOA 2659.

alueelle istutettiin virginiantuomi ja koristeomenapuu. Kävelyreittien pinnat ja oleskelualue päällystettiin betonikiveyksellä. Puistikon rakennus- ja istutustyöt tehtiin vuonna 1978.¹⁵⁹

4 1980- ja 90-lukujen aikana puiston muutokset ovat rajoittuneet leikkivälineiden korjauksiin ja pensaiden poistamisiin. Nykytila on pitkälti Liljeforsin suunnitelman mukainen. Puistikon kunnostusta on suunniteltu Näkymä Oy:ssä.

Puistikon uusia puurakenteita istuskelupaikalla vuonna 1980. HKR.

Uusittu leikkipaikka 1980-luvun alussa. Valok. Mikko Koivistoinen. HKR.

Karhu puisto

sijainti: Agricolankatu, Fleminginkatu, Viides linja
 koko: 2557 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: VP

Matti Heleniuksen puisto

sijainti: Agricolankatu, Fleminginkatu, Porthaninkatu
 koko: 4000 m² (asemakaavapinta-ala)
 asemakaavamerkintä: VP

Karhu puiston ja Matti Heleniuksen puiston nykytila 2008 1:1000.